

**1986-2021 YILLARI ARASI İSRAİL
HÜKÜMETLERİNİN FİLİSTİN MESELESİNE
YÖNELİK POLİTİKALARI**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BÖLGE ÇALIŞMALARI**

AHMET TAHA ULUSAN

Doç. Dr.Umut KEDİKLİ

**1986 -2021 YILLARI ARASI İSRAİL HÜKÜMETLERİNİN FİLİSTİN
MESELESİNE YÖNELİK POLİTİKALARI**

Ahmet Taha ULUSAN

Doç. Dr. Umut KEDİKLİ

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Ağustos 2022**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI.....	5
ÖNSÖZ.....	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR LİSTESİ	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	12
ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ/PROBLEM	13
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	13
GİRİŞ	14
1.BİRİNCİ BÖLÜM: İSRAİL DEVLETİNİN DOĞUŞU	17
1.1.Siyonizm Kavramı ve Gelişimi.....	18
1.2. Filistin Topraklarına Göç (<i>Aliyah</i>).....	21
1.3. İngiliz Manda Yönetimi Dönemi.....	23
1.4. İsrail Devleti'nin Kuruluşu	24
1.5.Arap İsrail Savaşları.....	27
1.5.1. 1948 Arap-İsrail Savaşı.....	28
1.5.2. 1956 Süveyş Krizi	30
1.5.3. 1967 Altı Gün Savaşları	31
1.5.4. 1973 Yom Kippur Savaşı	32
1.6. İsrail- Filistin Meselesi.....	34
1.6.1. Birinci İntifada	36
1.6.2. Oslo Barış Görüşmeleri.....	38
1.6.3. İkinci İntifada.....	40
1.7.İsrail'in Diğer Devletlerle İlişkileri	41

1.7.1. İsrail -ABD İlişkileri.....	42
1.7.2. İsrail – SSCB/Rusya İlişkileri	44
1.7.3. İsrail -Türkiye İlişkileri	45
2. İKİNCİ BÖLÜM: İSRAİL’İN ASKERİ, EKONOMİK, KÜLTÜREL, İDEOLOJİK - SİYASİ YAPISI	48
2.1. İsrail’in Askeri Yapısı	49
2.2. İsrail’in Ekonomik Yapısı	50
2.3. İsrail’in Kültürel Yapısı	52
2.4.İsrail’de Hakim İdeolojik Yaklaşımlar	53
2.4.1. İsrail’de Dinci Siyonizm.....	54
2.4.2. İsrail’de Sosyalist Siyonizm	55
2.4.3. İsrail’de Revizyonist Siyonizm.....	56
2.5.İsrail’in Devlet Yapısı	57
2.5.1.Knesset.....	59
2.5.2. İsrail’de Cumhurbaşkanı ve Başbakan	60
2.5.3. Siyasi Partiler	60
2.5.3.1. İsrail İşçi Mapai Partisi	61
2.5.3.2. Likud Partisi	62
2.5.3.3. Aşırı Sağ Mafdal Partisi	63
2.5.3.4. Aguddat Israel (İsrail Birliği Partisi).....	64
2.5.3.5. Şas Partisi.....	64
2.5.3.6. Mapam Partisi	65
2.5.3.7. Hadaş Partisi.....	65
2.6. Filistin Sorununda Öne Çıkan Liderler.....	65
2.6.1 David Ben Gurion	66
2.6.2. İzak Rabin	66
2.6.3. Şimon Peres	68
2.6.4. İzak Şamir	69
2.6.5. Ehud Barak	70
2.6.6. Binyamin Netanyahu.....	71
2.6.7. Ariel Şaron	73
3.ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:İSRAİL’DEKİ LİDERLERİN FİLİSTİN MESELESİNE KARŞI TUTUMU	76

3.1.İsrail'in Dış Politika Dinamikleri.....	76
3.1.1. İsrail'in İki Devletli Çözüme Dair Tutumu.....	77
3.2.2.İsrail'in Güvenliğe Karşı Tutumu	80
3.3.3. İsrail'in Barış'a Dair Tutumu.....	82
3.2. İzak Şamir ve Likud İktidarı (1986-1992)	84
3.3. İzak Rabin ve İşçi Partisi İktidarı (1992-1996).....	89
3.4. Binyamin Netanyahu ve Likud İktidarı (1996-1999)	93
3.5. Ehud Barak ve İşçi Partisi İktidarı (1999-2001).....	97
3.6. Ariel Şaron ve Likud İktidarı (2002-2006)	102
3.7. Ehud Olmert ve Kadima İktidarı (2006-2009)	112
3.8.Binyamin Netanyahu ve Likud İktidarı (2009-2021)	115
SONUÇ.....	126
KAYNAKÇA.....	129
ÖZGEÇMİŞ	140

TEZ ONAY SAYFASI

Ahmet Taha ULUSAN tarafından hazırlanan “1986-2021 YILLARI ARASI İSRAİL HÜKÜMETLERİNİN FİLİSTİN MESELESİNE YÖNELİK POLİTİKALARI” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Umut KEDİKLİ

Tez Danışmanı, Devletler Hukuku Ana Bilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Çokluğu ile Bölge Çalışmaları Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 24.08.2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Marziye MEMMEDLİ (KSÜ)

Üye : Doç. Dr. Umut KEDİKLİ (CBÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim. Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Ahmet Taha Uluşan

İmza:

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, kısa zaman içerisinde değerli bilgilerini paylaşan ve her zaman yanımda olan saygıdeğer danışman hocam; Doç. Dr. Umut Kedikli'ye, çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen aile dostumuz fikir insanı Hakkı Öznur'a, eğitim hayatım boyunca tüm zorlukları benimle göğüsleyen hayatımın her evresinde bana destek olan değerli ailem; annem Sevilcan Ulusan'a, babam Hasan Ulusan'a, babaannem Ülkü Ulusan'a, Son olarak hayatımın her evresinde yanımda olup desteğini esirgemeyen bütün güzel yürekli dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

**AHMET TAHA
ULUSAN**

ÖZ

Yahudiler yüzyıllardan beri kendi toprakları olmadan farklı milletlerin çatısı altında hayatlarını sürdürmüşlerdir. Yaşadıkları yıllarda anti-semitizm ile karşı karşıya kalmışlar ve Mesihçilik anlayışı ile kurtarıcılarını beklemişlerdir. Yahudiler kendilerine ait olmayan topraklarda yaşayamayacaklarını anlayınca ulus devlet olma bilinci oluşmuştur. Bu politik bilinci teorik ve pratik hale getiren Theodor Herzl, Siyonizm terminolojisinin fikir babası olmuştur. İsrail'in devletleşme öncesi ve sonrasında Yahudilerdeki politik duruşun hangi şekilde olduğu dine bağımlı bir Siyonizm mi yoksa dinden bağımsız Seküler bir devlet yapısı halinde mi olacağı merak konusu olmuştur. Bu çalışmanın amacı İsrail'in devletleşme sürecinde ve sonrasında Yahudilerin siyasal partileşme süreci ve bu siyasal partilerin Filistin meselesine nasıl yaklaştıkları ele alınmıştır. Bu tez üç bölümden oluşacaktır. Birinci bölüm İsrail'in devletleşme süreci, ikinci bölüm İsrail'deki siyasal partiler ve ideolojiler ele alınacak olup son bölüm olarak ise bu siyasal parti ve liderlerin Filistin meselesine nasıl yaklaştıklarına dair ışık tutacaktır.

Bu çalışmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemi izlenerek kitap, makale, röportajlar, raporlar ve internet kaynaklarından istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İsrail, Filistin, Siyonizm, Yahudi Göçü, İsrail'deki Siyasi Partiler

ABSTRACT

For centuries, Jews have lived under the roof of different nations without their own lands. During the years they lived, they faced anti-Semitism and waited for their savior with the understanding of Messianism. When the Jews realized that they could not live in lands that did not belong to them, the consciousness of being a nation-state was formed. Theodor Herzl, who made this political consciousness theoretical and practical, became the father of Zionism terminology. It has been a matter of curiosity whether the political stance of the Jews before and after Israel's statehood will be a religion-dependent Zionism or a secular state structure independent of religion. The aim of this study is to discuss the political partyization process of the Jews during and after Israel's statehood and how these political parties approached the Palestinian issue. This thesis will consist of three chapters. In the first chapter, Israel's giantization process, in the second chapter, the political parties and ideologies in Israel will be discussed, and in the last chapter, it will shed light on how these political parties and leaders approach the Palestinian issue.

In this study, the qualitative research method was followed and books, articles, interviews, reports and internet resources were used.

Key Words: Israel, Palestine, Zionism, Jewish Migration, Political Parties in Israel

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	1986-2021 Yılları Arası İsrail Hükümetlerinin Filistin Meselesine Yönelik Politikaları
Tezin Yazarı	Ahmet Taha ULUSAN
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Umut KEDİKLİ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	Ağustos/ 2022
Tezin Alanı	Bölge Çalışmaları
Tezin Yeri	KBÜ / LEE
Tezin Sayfa Sayısı	140
Anahtar Kelimeler	İsrail, Filistin, Siyonizm, Yahudi Göçü, İsrail'deki Siyasi Partiler

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Policies of the Israel Governments on the Palestinian Issue Between 1986-2021
Author of the Thesis	Ahmet Taha ULUSAN
Advisor of the Thesis	Assoc. Prof. Dr. Umut KEDİKLİ
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	August/ 2022
Field of the Thesis	Area Studies
Place of the Thesis	KBU / LEE
Total Page Number	140
Keywords	Israel, Palestine, Zionizm, Jewish Migration, Political Parties in Israel

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
FKÖ	:Filistin Kurtuluş Örgütü
BM	:Birleşmiş Milletler
s.	:Sayfa
ŞAS	:Şomrey Sıfaradim Hatora (Tevrat Muhafızları Partisi)
AT	: Avrupa Topluluğu
WZO	: World Zionist Organization (Dünya Siyonist Örgütü)
HAMAS	: Harakat al-Muqawama al-Islamiyya (İslami Direniş Hareketi)
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
OECD	: Organisation for Economic Co-Operation and Development

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Yüzyıllardır farklı coğrafyalarda yaşam süren Yahudi halkı, dönem dönem anti-semitik propagandaya maruz kalmışlardır. Yahudiler 19.yy. sonuna kadar Mesihçilik anlayışı ile kurtarıcılarını bekleyerek vaat edilmiş topraklara göçü düşlemişlerdir. 1789'da Fransız İhtilali'nin olması ve Avrupa'da başlayan ulus-devlet fikrinden etkilenmişlerdir. 1897 tarihinde Theodor Herzl öncülüğünde Dünya Siyonist Kongresi toplanmıştır. Toplantının ana amaçlarından bir tanesi Filistin'e Yahudi göçünün arttırılmasıydı. 1882'de başlayan toplu göçler 1948 yılında İsrail devletinin kurulması ile sonuçlanacaktı. İsrail devletinin kurulması sonrası Yahudiler arasında Filistinlilere yönelik politikalarında çeşitli fikirler doğmuştur. Bu çalışmanın konusu İsrail iç siyasetindeki parti ve özellikle liderlerin Filistin'e yönelik politikaları doğrultusunda iki devletli mi yoksa tek devletli bir çözümün mü mümkün olabileceği ele alınmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın amacı İsrail'in, Araplarla genel olarak mücadelesi ve Filistinlilerle olan ilişkileri ele alınmıştır. İsrail'in iki devletli çözüm önerileri üzerine özellikle İsrail açısından bir pencere açılarak Filistin'e karşı politikası incelenmiştir. Dolayısı ile bu çalışmada İsrail'in al-ver pazarlıkları ve görüşme süreçleri de ele alınmıştır. Bu tezde Siyonizm kavramı ve onun öznesi olan Siyonistler Filistin'de bir Yahudi yurdu kurmaya çabalayan kişiler manasında kullanılmış olup bu ifadelerden herhangi bir ötekileştirme aranmamalıdır. Camp David Anlaşması sonrası 1986 yılından Binyamin Netanyahu dönemine kadar İsrail'deki iç siyasi dinamiklerin Filistin meselesinin çözümü için barışın anlamı, barışı tanımlama ölçütleri, barış için taviz sınırları ve müzakere yöntemleri işlenmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada çeşitli kitaplar, makaleler, gazeteler, elektronik kaynaklar ve Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat'tan istifade edilmiştir. Konuyla alakalı olarak bu kaynaklar harmanlanarak daha sağlam temele oturtulmuş olaylara daha fazla ışık tutularak aydınlatılmaya çalışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ/PROBLEM

İsrail-Filistin meselesinde daha çok Filistin perspektifinden bakılarak ortaya konulan çoğu eser, İsrail tarafından bu meselenin nasıl görüldüğü hep eksik kalmıştır. Bu çalışmada daha çok İsrail'deki partiler ve liderlerin meseleye nasıl yaklaştıkları iç kamuoyunda nasıl bir tepkiyle karşı karşıya kaldıkları araştırılmıştır. Özellikle Filistin meselesinin çözümü konusunda iç siyasetteki dengeler, partilerin seçimi kazanma veya kaybetme konusunda en önemli faktördür. Bu yüzden bu mesele ne kadar İsrail açısından lehine sonuçlanırsa iç siyasetteki dengelerde de meseleyi çözen partinin o kadar lehine sonuçlanacaktır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Araştırmada Yahudiler açısından homojen bir ulus oluşturma ideali üzerinden İsrail'in, Filistin sorununa olan yaklaşımı incelenmiştir. Literatür taramasında Filistin kaynaklı eserlerin fazla olması, İsrail perspektifinde sorunun ele alınmasında zorlanılmıştır. Gözden geçirilen meselenin kapsamı nedeniyle her sorunun cevabı verilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu çalışmada İsrail'in bakış açısıyla soruna genel bir fotoğraf resmederek detaylı bir çalışma öngörülmüştür.

GİRİŞ

İsrail devleti kurulmadan önce Yahudilerin parçalı şekilde yaşamaları ve 1880 yılında Rusya'da başlatılan soykırım dönemi, Siyonist ideolojinin filizlenmesinde öncülük eden en önemli olaylardan bir tanesidir. İsraili düşünür Amnon Rubinstein 19. Yüzyılın sonlarında Yahudileri Filistin topraklarına göç etmeye zorlayan en önemli unsurun Siyon'a dönüş ideali olduğunu söylemiştir. Siyon'a dönüş idealini Tivrattan olarak motive olan Yahudiler, Theodor Herzl ile siyasi bir hareket halini almışlardır. Theodor Herzl, Yahudilerin Mehdiyçilik anlayışını terk etmeleri ve modern çağa ayak uydurmaları gerektiğini düşünmüştür. Siyonizm düşüncesini benimseyen Yahudiler, geleneksel Yahudi yaşamından uzaklaşmış kişilerdir. Kısa süre içinde Yahudiler, modern çağa ayak uyduran Yahudiler ve dini kurallara bağlı kalan Yahudiler olarak ikiye ayrılmışlardır.

İsrail devleti kurulduktan sonra kendi içinde liberaller, sosyalistler, Ultra-Ortodoks Yahudiler gibi politik düşünceler meydana gelmiştir. Yahudiler arasında da farklılıkların olması ve dış dünyada birlik içinde olmaları hissiyatı büyük bir yanılgıdır. Siyonizm'in devletleşme öncesinde sınırlara dair yaklaşımı vaat edilmiş topraklarla örtüşmektedir. Fakat devletleşme süreciyle beraber Yahudiler arasında bu sınırların nerede biteceğine dair tartışmalar siyaset odaklı devam etmiştir. Bu politikalarını siyaset odaklı sağ ve sol ideolojiler ekseninde yöntemsel olarak tartışmışlardır.

Bu çalışmada İsrail'in devletleşme sürecini, Arap-İsrail savaşları öncesi sonrasını, Filistin Meselesine dair İsrail siyasetini ve liderler üzerinden iki devletli çözüm önerileri anlatılmıştır. İsraili karar vericilerin nasıl bir Filistin hayal ettikleri gelecek nesillere iki devletli çözümü nasıl çezecekleri bahsedilmektedir. Çözüme ilişkin başlıklar olarak sınırlar, güvenlik, Kudüs ve mülteciler meselesine ışık tutulmuştur. Çalışmada daha çok İsrail'in kendi içyapısı ve mantığını anlayarak İsrail'in kendi görüşleri ifade edilmiştir.

İsrail'de birçok parti bulunmasına rağmen politika yapıcı iki önemli siyasi parti olmuştur. Bu partiler sosyal demokrat İşçi Partisi ve sağcı Likud partisidir. İsrail'de 1990'lara doğru Filistin ile barış görüşmelerinin başlaması partilerde bölünmelere ve yeni koalisyonlar kurulmasına sebep olmuştur. 1990'ların başında Filistinli mültecilerin geri dönüş hakkı, Filistin toprağındaki Yahudi yerleşim bölgelerinin

kaldırılması ve Kudüs'ün statüsünün belirlenmesi gibi konular Siyasi Partilerin tartışma konusudur.

Bu çalışmada İsrail'in Filistin'le çatışmalarının sonlanması için kendisinin barışçıl yöntemler sunarak ve uluslararası aktörlerinde içinde bulunduğu iki devletli çözüme dair beklentileri kaleme alınmıştır. İsrail'in Araplarla olan mücadelesi ele alınmış olup partiler ve liderlerin meseleye nasıl yaklaştığına dair değinilmektedir. Birinci bölümde İsrail'in nasıl Yahudi yurdu haline geldiği dini, siyasi ve tarihsel perspektiften bakılarak bugünkü İsrail'e nasıl dönüştüğü ele alınmıştır. Siyonizm fikrinin nasıl oluştuğunu dinsel yönden hangi fikirden etkilendiği ve fikir babasının kim olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Dindar Yahudiler vaat edilmiş topraklara mehdi ile beraber bir devlet kurulacağına inanırken, Fransız ihtilali ile başlayan anti-semitizm ve ırkçılık politikası nedeniyle mehdısiz vaat edilmiş topraklara gitmek kaçınılmaz hale gelmişti. Bu yüzden Tevrat Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri gerektiğini söylerken siyasi bağlamda Siyonizm fikri 1900'lü yılların başıyla beraber siyasal olarak örgütlenmeye başlamıştır.

İsrail devletinin kurulması ile 1948 yılında patlak veren Arap-İsrail savaşı İsrail için var olma savaşıdır. 1948'deki savaşını kazanarak bölgede tutunan İsrail, çevresindeki ülkeler ile 30 yıl sürecek bir mücadelenin içinde kendini bulmuştur. Yahudilerin bölgeye göç etmesiyle barışçıl çözüme yönelik Yahudi düşüncelerine iki toplumun birlikte yaşaması veya ayrılmasına dair siyasi yaklaşımlara değinilmiştir. Yahudilerin bölgesel dengeleri koruma gayreti, sağ ve sol yaklaşımların ele alınışı Kudüssüz bir İsrail devletinin olmayacağına dair iki farklı ideolojik grubunda aynı kabul içinde olması gibi konular işlenmiştir.

İkinci bölümde ise İsrail devletinin kuruluş ilkeleri, partilerin kuruluşuyla birlikte Liderlerin zihin dünyaları ve politik çerçeveleri anlatılmıştır. İsrail'deki partilerin nasıl kurulduğu, kim kurduğu ve partilerin ideolojik perspektiflerine ışık tutulmuştur. İsrail'de gelişen ideolojik kavramlar, liderlerin ideolojik bakışları ve partilere daha çok değinilmiştir. İsrail toplumundaki sağcı ve seküler bakış açısıyla nasıl bir İsrail tahayyül ettikleri açıklanmıştır.

Birinci bölümde daha çok İsrail'in kendi içerisindeki dinamikleri anlatılırken ikinci bölümde ise İsrail'in şekillenen ideolojisinin sahada nasıl eyleme dönüştüğü anlatılmıştır. Birinci ve İkinci bölümle bağlantılı olarak üçüncü bölümde ise Filistin sorununda öne çıkan İzak Şamir, İzak Rabin, Ehud Barak, Binyamin Netanyahu, Ariel

Şaron ve Ehud Olmert gibi İsraili siyasi liderlerin iki devletli çözüm önerileri karşılaştırılmıştır. Partiler ve Liderlerin bu meseleyi her yönden tartışmaya ve çözüme yönelik atılımları olmuştur. Bunlar; Filistin devletinin ılımlı direnç tesis edilmesi önerisi, Ürdün üzerinden bir çözüm önerisi, iki toplumun ayrımı en iyi seçenektir söylemi ve Ürdün Filistin'dir söylemi gibi seçeneklerle İsraili liderler Filistinlileri dâhil etmeden Filistinsiz barış açılımı yapmak istemişlerdir.

Sonuç olarak iki toplumunda zaman zaman yakınlaştığı ve uzaklaştığı durumlar olmuştur. İsrail, Filistinlilerle din, toprak, kimlik ilişkisinin çözümü yerine kendi lehine sonuçlanacak çözüm arayışları içerisinde olmuştur. Çalışmada İsrail'in barış sürecini anlayış biçimine, barış sürecine Filistin'i nasıl entegre edeceği ve nasıl bir Filistin devleti istediği gibi tezler ortaya atılmıştır.

1.BİRİNCİ BÖLÜM

İSRAİL DEVLETİNİN DOĞUŞU

İsrail toplumunun doğuşu yaklaşık milattan önceki yüzyıllara dayanır. Tanrı'nın Hz. İbrahim'e İsrail'e yerleşmesini emretmesiyle İsrail toplumu ortaya çıkmıştır. İsrail bölgesi bugünkü Mezopotamya sınırları içerisinde kalan bölgedir. Hz. İbrahim putperestliğin reddiyle tek tanrılı monoteizm inancının temsilcisi olmuştur. Hz. İbrahim'in vefatından sonra Hz. İshak soyundan gelenler İbraniler olarak nitelendirilmiştir. Vaat edilmiş topraklar olan Fırat ve Dicle arasında Yahudiler yerleşmiştir. İsrail kelimesinin doğuşu Yakup isminin İsrail lakabına evrilmesiyle doğmuştur. Bu lakabın Yakup isminin önüne geçmesiyle atalarının ismine değil de lakabının kullanılması ise Tevrat kaynaklı olmuştur. 'Adam, "Artık sana Yakup değil, İsrail denecek" dedi, "Çünkü Tanrı'yla, insanlarla güreşip yendin."¹ şeklinde bahsedilmektedir. Yahudi ismi ise Hz. Yakup'un oğlu Yahuda'ya dayanmaktadır. Hz. Yakup'un 12 oğlunun olmasıyla beraber İsrailoğulları ortaya çıkmıştır. Hz. Musa dönemine gelindiğinde bu ırk kendini koruyabilmiş, asimile tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu toplum büyük işkencelere maruz kalınca Tevrat'ta "*Bulunacağın toprağı sana ve ahdına vereceğim bu toprağın her ailesi senin tohumuna tahsis edilecek ve seni tekrar vatan toprağına götüreceğim*"² şeklinde Yahudilerin yaşayacağı topraklar vurgulanmıştır.

Tevrat'taki bu sözle İsrailoğulları için vaat edilmiş topraklar büyük bir önem arz etmeye başlamıştır. Firavun sarayında prens olarak yetiştirilen ve Tanrı'nın emriyle Musa önderliğinde vaadedilmiş topraklara göç başlamıştır. Sina dağına geldiklerinde ise on emiri Tanrıdan almışlardır. On emir neticesinde Yahudilerde milli şuur bilinci gelişmiş vakti geldiğinde ata topraklarına dönmenin hayalini kurmuşlardır. Fakat ilerleyen zamanda Hz. Musa ölür, İbranileri kölelikten kurtarmak için vaad edilmiş toprakları fethedemezler ve ata topraklarına özlem çekmeye başlarlar. İbranilerin ilk isyanları ise İskender'in vefatından sonra Suriye Kralı Antiochus Museviliği yok etmeye çalışınca Juda Makkabi tarafından askeri dehasını da kullanarak bu savaşı kazanmış inanç serbestisini Yahudilere sağlamıştır. Tevrat'ta İsrail toprağı haricinde

---

¹ Tevrat, Yaratılış 32, 28, <https://www.bible.com/tr/bible/170/GEN.32.TCL02>, (Erişim Tarihi: 03.08.2022).

² Tevrat, Yaratılış 14, <https://www.bible.com/tr/bible/170/GEN.32.TCL02>, (Erişim Tarihi: 03.08.2022).

çalışmak, evlenmek, malını kurtarmak başka bir yere göç etmek yasaktır. Din adamları İsrail topraklarında oturanların günahlarının affolunacağını söylemişlerdir. Bunun yapılmasının en önemli sebebi İsraililer arasında bağın güçlendirilmek istenmesidir.³

1.1.Siyonizm Kavramı ve Gelişimi

Yahudi anlayışında Siyon'a dönüş ve asimilasyonu red düşüncesi vardır. Siyonizm baştan beri din ile olan ilişkisini tamamen dinden bağımsız ama dini yönlendiren ve otoriteyi elinde tutan siyasi bir temel üzerine kurmuştur. Yahudileri bir araya getirmek için hareketlerine dini bir görünüm vermeye çalışmışlardır. Çünkü dinle ilgili olarak genelde dinin etkin alanının daraltılması amaçlanmıştır. Devlet kurulduktan sonra din, İsrail toplumunun düzenleyici bir ilham kaynağı olmaktan çıkmıştır. Halkın büyük çoğunluğu Laikliğin baskılarına maruz kalarak birçok zorluklar yaşamıştır. Bu sebepten ötürü din adamlarından ve inançlarından nefret etmişlerdir. Din adamları ise bu zorluklardan kurtulmak için söylemlerini modern toplumun değerlerine uygun olarak biçimlendirmeyi ve bu değerleri din ile arasındaki yakınlığı elde ederek ılımlı hale getirmeye çalışmışlardır.⁴

Siyonizm anlayışı ilk kez Yahudi toplumunun sürgünden bıkmaması ve devletsiz şekilde asırlardır yaşamaları sonucunda tepki olarak doğmuştur. Siyonizm fikrinin politik hale gelmesi ise ilk kez Viyana'da eğitim görmüş olan Yahudi asıllı Avusturyalı Theodor Herzl sayesinde. Yahudileri bir araya getirerek bir devlet kurma fikrinin öncüsü olmuştur. Theodor Herzl'in 1895 yılında yazdığı "*Yahudi Devleti*" (Der Judenstaat) kitabı Yahudilerin haklı davalarını diğer milletlere kabullendirmeyi en önemli hedef olarak görmüştür.

Theodor Herzl Yahudi toplumunun örgütlenmesi ve yeniden bir araya gelmesine olarak Yahudi Devleti kitabında yöntemlerinden bahsetmiştir. Bu yeni Yahudi toplum, sosyal adalet ve hoşgörü açısından Avrupalı bir devlet gibi olacaktır. Kurulacak bu Yahudi Devleti Yahudileri içinde buldukları sorunlardan kurtaracağı gibi Avrupalıları da içinde buldukları Yahudi sorunundan kurtaracaktır. Bu Yahudi Devleti Ortadoğu'nun kalbinde küçük bir İsviçre gibi olacaktır. Kurulacak olan devletin en belirgin özelliği ise Yahudi ulus devleti olacaktır. Herzl Yahudi Devleti

³ İsrail Toprağı ve Halkı, İsrail Elçiliği Basın Büroları, 1971.

⁴ Dr. Reşat Abdullah Şami, *Din Devleti İsrail*, İlke Yayınevi, İstanbul, 2002, s.4.

kitabında uluslararası yasalara dikkat çekmekte Sami ırkının Avrupalılaşmasını istemiştir.⁵

İsrail'in politik bir şekilde örgütlenmesi ve toplanmasını sağlayan Herzl, 1897 yılında İsviçre'nin Basel kentinde gerçekleştirilen Dünya Siyonist Kongresi ile birlikte Yahudi toplumunda politik bir duruş sağlamaya çalışmıştır. Dünya Siyonist örgütünün ilk hedefi ise Londra'daki banka hesaplarını açarak Yahudi toplumuna Filistin'de toprak satın almaları için milli bir fon oluşturmaktır. Bu fon ile Yahudilerin Filistin topraklarına göç etmeleri amaçlanmıştır. Doğu Avrupa'da daha yoksul halde yaşayan Yahudiler için Hibat Zion, Hoveve Zion tarzı dernekler kurularak Rusya ve Romanya gibi ülkelerde Yahudi toplumunun Filistin'e göçü özendirilmeye çalışılmış milli fikir bilinci bu dernekler aracılığıyla aşılanmıştır.⁶

1896-1902 yılları arasında Theodor Herzl beş kez İstanbul'a gelmiştir. Sultan Abdulhamit'in huzuruna çıkmıştır. Herzl Osmanlı maliyesinin zor durumda olduğunu bildiğinden ötürü II. Abdülhamit'e bir teklif sunmuştu. Bu teklif Avrupa'da yaşayan Yahudi nüfusunun bir kısmını Filistin topraklarına göçüne izin verirse Osmanlı maliyesinin tüm borçlarının silineceği sözünü vermiştir. Fakat bu isteğe II. Abdülhamit tarafından olumlu yanıt verilmemiştir. Polonyalı Yahudi Newlinsky aracılığıyla II. Abdülhamit, Herzl'a şu mektubu yollamış ve görüşmeleri sonlandırmıştır:

“Eğer Bay Herzl senin bana arkadaşım olduğun gibi bir arkadaşın ise, ona nasihat et, bu konuda bir diğer adım atmasın. Ben bir karış bile olsa toprak satmam. Zira bu vatan bana ait değil, milletime aittir. Benim milletim bu imparatorluğu savaşta kanlarını dökerek kazanmışlar. Onu kanlarıyla verimli kılmışlar. Bu toprak bizden sökülüp alınmadan evvel, biz onu tekrar kanlarımızla sularız. Benim Suriye ve Filistin alaylarının efradı birer birer Plevne'de şehit düşmüşlerdir. Onlardan bir tanesi dahi dönmek üzere muharebe meydanlarında canlarını vermişlerdir. Türk İmparatorluğu bana ait değildir. Türk milletine aittir. Ben onun hiçbir parçasını veremem. Bırakalım Yahudiler milyonlarını saklasınlar. Benim imparatorluğum parçalandığı zaman, onlar Filistin'i hiç karşılıksız ele geçirebilirler. Fakat bizim

---

⁵ Sedat Kızıloğlu, *İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 2012, s.46.

⁶ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991, s.26.

yalnız cesetlerimiz taksim edilebilir. Ben canlı bir vücut üzerinde ameliyat yapılmasına müsaade edemem.”⁷

Sultan II. Abdülhamit bununla yetinmeyip bu göçleri sınırlandırmak istemiş ve bazı önlemler alarak bu göçleri durdurmaya yönelik kanunlar çıkartmıştır. Herzli buna karşılık Siyonizm’in amacına ulaşması için Osmanlı’nın dağılmasını beklemeliyiz demiştir. Siyonistler Osmanlı devletinden karşılık alamayınca yüzlerini İngiltere’ye çevirmişlerdir. İngiltere, Filistin topraklarında Yahudi göçüne sıcak bakmıştır. I. Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde ise Osmanlı Devleti’nin gücü zayıflamış, İngiltere Filistin topraklarını manda hale getirmiştir. İngiltere Siyonist Dernekleri başkanı olan Lord Rothchild mali ve politik yardımları sonucunda 2 Kasım 1917’de İngiltere Dışişleri Bakanı A. James Balfour tarafından yazılan bir mektup da İngiltere’nin Filistin’de kurulacak bir Yahudi devletini siyasi olarak tanıyacaklarını bir mektupla bildirmiştir. Mektupta şöyle yazmaktadır:

“Saygıdeğer Lord Rothschild,

Yahudilerin Siyonist özelemlerine sempatisini dile getiren aşağıdaki deklarasyonun Kabine’ye sunulmuş ve onun tarafından onanmış olduğunu, Majestelerinin hükümeti adına size bildirmekten mutluluk duyuyorum; Majestelerinin hükümeti, Filistin’de Yahudi halkı için bir ulusal yurt kurulmasına olumlu bakmaktadır ve Filistin’de bulunan Yahudi olmayan toplulukların yurttaş ve dinsel haklarına ya da herhangi bir başka ülkedeki Yahudilerin sahip oldukları haklara ve siyasal statüye zarar verebilecek herhangi bir şeyin yapılmaması kaydıyla bu hedefe erişilmesi için elimden gelen tüm çabaları harcayacaktır. Bu deklarasyonu Siyonist Federasyonun bilgisine sunarsanız, size minnettar olacağım.”⁸

Bu mektup İsrail devletinin temel taşlarının atıldığı belge olarak dile getirilir. Bu belge ile beraber resmen İngiltere, İsrail devletini tanıyacağını açıklamıştır. İngiltere bu mektubu yayınlamasını takip eden süreçte Araplarla Yahudi toplumu arasında arabuluculuk görevini üstlenmiştir. Fakat Balfour Deklarasyonu’nun yayınlanmasının

---

⁷ Mustafa Kemal Öke, *Siyonizm’den Uygurluk Çatışmasına Filistin Sorunu*, İstanbul, Ufuk Kitapevi, 2002, s.52.

⁸ Süleyman Kocabaş, *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1987, s.216.

ardından İngilizlerin Yahudiler'e karşılıksız yardımları kesilmemiş. Haganah gibi Yahudi devletini kurma hedefi içinde olan ayrılıkçı militanlara da askeri yardımda bulunmuştur. Balfour Deklarasyonu yayınlanmasıyla beraber Siyonistler yavaş yavaş Filistin topraklarında yerleşmeye ve bir mücadele girişimine başlamışlardır. Siyonistler İngilizlerden Filistin'i mandater şekilde yönetmesini 1920 San Remo'da sözünü almışlardır. Yahudi nüfusu 1948 yılına kadar belli bir çoğunluğa ulaşınca Filistin topraklarının İngiliz Manda yönetiminde tutulması yönünde taraftar olmuşlardır.⁹

1.2. Filistin Topraklarına Göç (Aliyah)

Yüzyıllardan beri farklı coğrafyalarda etkin bir şekilde hayatlarını devam ettiren Yahudiler, dikkat çekecek oranda zulüm görmüşlerdir. Bu farklı coğrafyalarda herhangi bir şekilde o ülkenin tam vatandaşı olarak görülmemiş kamu veya özel kuruluşlarda çalıştırılmamışlardır. Ayrıca ticaretle de etkin olan Yahudiler iş dünyasında da zorluklarla karşılaşmışlardır. "Yahudilerden satın almayın" şeklinde Yahudilere karşı propaganda yapılmıştır.¹⁰

19. yüzyılın ikinci yarısında Museviliğin sadece bir inanç olmadığını, aynı zamanda bir millet adı olabilecek niteliğe sahip olduğunu savunan birçok Yahudi aydını ve ruhban din adamı bu düşünceyi yaymaya çalışmıştır. Yahudi aydın ve din adamları, siyasî bir düşünce ve hareket haline gelen Siyonizm hareketini hayata geçirme planları yapmışlardır. Bu amaç doğrultusunda siyasî niteliğe kavuşturdukları motivasyon ile, bu işin organizasyonunu maddi yardımları zengin Yahudiler kanalıyla sağlamışlardır. Özellikle Yahudi din adamlarını Filistin'e dönüş düşüncesine sevk eden ve benimseten en önemli hadise 1840 Şam katliamı ve bu katliama karşı oluşan tepki Aliyah'ın zorunluluğunu doğurmuştur. Bu hadise ile Avrupa'da büyük ses getirmiş, İngiltere ve Fransa Yahudilerin lideri Sir Moses Montefiore ve Adolphe Crémieux, Yahudilerin can ve mallarının güvence altına alınması için yaptıkları faaliyetler sonucunda, Osmanlı devletinde yaşayan Musevilerin Avrupalı devletler tarafından yönetilmesini sağlamıştı.¹¹

---

⁹ Zafer Balpınar, *İsrail Perspektifinden İki Devletli Çözüm*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, s.17.

¹⁰ Theodor Herzl, *Yahudi Devleti*, (Çev: Hakan Başak), Sümer Yayınevi, İstanbul, 2018, s.61.

¹¹ Taner Aslan, *Yahudilerin Filistin'e Göçü Üzerine Bazı Düşünceler*, Erdem Dergisi, Cilt 1, Sayı 59, 2011, s.44.

1876'da siyonistlerin liderliğini üstlenen George Elliot tarafından Filistin'e Yahudi göçlerinin sağlanması hedefi ile "Siyon Aşıkları" adında bir dernek kurulmuştur. İlk İngiliz siyonist teşkilatı olan bu vakfın politikası, zengin Yahudileri ve İngiliz politikacıları bir araya getirerek siyon hayalinin gerçekleşmesi hedeflenmekteydi. Osmanlı devletinin hayati hadiselerin yaşandığı dönemde Siyonistler, siyasî fikirlerini tartışmak ve hayata geçirmek amacı ile 29 Ağustos 1897'de Basel'de I. Siyonist Kongresi'nde ilk ciddi adımlarını hayata geçirmişlerdir. Herzl önderliğinde ilk kongre toplanmıştı.¹²

Batı Avrupa'da gerçekleşen 1881 yılında Pogrom hareketinin yayılması ve kelime anlamı olarak dinsel, etnik veya siyasi nedenlerle bir gruba karşı yapılan şiddet hareketi olan Pogrom, Yahudilerin yaşadıkları bölgeleri terk etmesine yol açacaktı. İlk Aliyah, Rusya'da anti-semitik baskı ve saldırılar gerçekleşmiş dolayısıyla bölgedeki Yahudiler göçe zorlanmıştı. İkinci Dünya Savaşı boyunca süren bu göçler ve Holokost (Yahudi Soykırımı) ile zirveye ulaşmıştır. Özellikle Rusya'dan göç eden Aşkenazi Yahudilerinin, bölgeye gelmesiyle İsrail siyasetinin ilk 30 yılına damga vurmuşlardır.¹³

Kelime anlamı yükselme olan *Aliyah*, Rusya'dan ilk göç dalgası 1881-1891 arasında başlamış 134.000 Yahudi Amerika'ya 15.000 Yahudi'nin sadece 5.000'i Filistin topraklarına göç etmiştir. Bu tarihlerde Filistin'deki Yahudi nüfusu çok azdır. 1837'de Yahudi nüfusu 9.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. 1881'de Rusya'da başlayan Antisemitizm bütün Avrupa coğrafyasına yayılmıştır. Bu başlayan göç dalgasını "Hovevei Zion" ve "Siyon Aşıkları" gibi dernekler Yahudi göçlerini Filistin ve Kudüs topraklarını yerleşmelerini sağlamışlardır. Filistin'e Yahudi göçleri Dünya Siyonist Teşkilatının kurulması ile daha da hızlı hale gelmiştir.¹⁴

1903'te başlayan ikinci Aliyah ile birlikte Filistin'de siyasi alanda etkin ve aktif rol alan Yahudilerin gelmesi ile Filistin'deki yerleşim süreci sol merkezli bir harekete dönmüştür. Filistin'e gelen ilk Yahudilerin din merkezli algılamalarından farklı olarak materyalist ve politik bir algıya sahiplerdi. Yahudiler tamamıyla kendi emeklerine dayalı yerleşme ve gelişmeye önem vererek yerli halktan bağımsız kendi kültür ve birikimlerini sahaya yerleştirmeye çalışmalarıdır. Siyonizm'in bir politik harekete

---

¹² Aslan, *age.*, s.48.

¹³ Armaoğlu, *age.*, s.12.

¹⁴ Armaoğlu, *age.*, s.12-16.

evrilmesi ile I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında 85.000'e ulaşmış olan Yahudi nüfusu İsrail Devleti'nin kurulması için yeterli bir sayı değildi. İlk kıvılcımlar Filistin Manda'sının kurulması ile gerçekleşmiştir. Yahudilerin örgütlü bir şekilde Filistin'e göç etmeleri ve politik etki alanlarının sağlanması açısından Yahudi Devleti'nin kurulmasında Siyonist hareketin rolü ne kadar tartışmasız bir gerçeklik ise Manda yönetiminin söz konusu devletin kurulmasındaki rolü de bir o kadar önemlidir.¹⁵

1.3. İngiliz Manda Yönetimi Dönemi

Birinci Dünya Savaşının bitmesiyle beraber Osmanlı Devleti yıkılmış Filistin topraklarında tek söz sahibi olan İngiltere kalmıştır. İngiltere'nin Filistin topraklarının Yahudileşme fikrine ve Yahudi ulusunun göç etmesine yönelik sıcak politika izlemiştir. İngiltere ile kuvvetli bir bağ içinde olan Chaim Weizman, Herzl'in ölümüyle İsrail devletinin oluşmasında etkin rol üstlenmiştir. I. Dünya Savaşının sona ermesiyle beraber Osmanlı toprakları itilaf devletleri tarafından parçalanmış her devlet paylaştığı toprak üzerinde sömürgecilik yerine manda yönetimini kurmuştur. Bu paylaşımların yapılması ile Şerif Hüseyin'in Ortadoğu topraklarında hâkim olma isteği daha da artmıştır. I. Dünya Savaşı sona ermeden önce Şerif Hüseyin ve İngiltere'nin Yüksek Komiseri Mac Mahon arasında gerçekleştirilen mektuplar ile Arap sınırları belirlenmiştir. Şerif Hüseyin'e Aden limanı hariç Arap yarımadasını kuşatıp kuzeyde Adana ve Mersin'e dek ulaşan, batıda Akdeniz'e, doğuda ise İran'a dek yayılan kocaman bir coğrafyada kurulacak Arap Hilafeti'ne destek verileceği, toprakların tahsis edileceği sözü verilmiştir.¹⁶

İngiltere'nin Filistin üzerinde manda yönetimine sahip olması ile bu toprakların Araplara bırakılmaması Araplar üzerinde tepkiye neden olmuştur. Verilen sözlerin yerine getirilmemesi ve Filistin topraklarına olan Yahudi göçlerin durdurulamaması üzerine 1930 yılında yayınlanan MacDonald Beyaz kitabında İngiltere, Dünya Siyonist Teşkilatına açıklama göndererek bu toprakların Yahudi devleti olmadığı sadece Yahudiler için yurt edinmenin söz konusu olduğunu açıklamıştır. Arap tarafının tepkisini azaltmaya ve Balfour Deklarasyonun aksine bir rapordu.¹⁷

---

¹⁵ Sevda Örtücü, *Yahudi Diasporası'nın Filistin'e Göçü Ve İsrail Devleti'nin Kuruluşu*, Vakantüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2018, s.223.

¹⁶ Dr. Mehmet Korkut Aydın, *Türkiye Ekseninde Ortadoğu (1918-1991)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2019, s.181-182.

¹⁷ Armaoğlu, *age*. s.36-54.

İngiltere vatandaşı olan Chaim Weizman İngiltere'deki Parlatentonun güçlü isimlerinden Arthur Balfour, Winston Churchill ve Loyd George ile tanışmış bu insanlara Siyonizm fikrini benimsetmiştir. Siyonizm fikirlerini savunan ünlü Odessa doğumlu Vladimir Jabostinsky Yahudi toplumunun Birinci Dünya Savaşı devam ederken İngilizlerin yanında savaşa katılarak bir siyon ordusunun kurulması gerektiğini söylemiştir. Nedeni ise savaş kazanıldığında mükâfat olarak Filistin topraklarının tamamından söz sahibi olacakları fikrini savunmuştur. Jabostinsky'nin fikrini kabul eden Weizman Yahudilerden oluşan Yahudi lejyonlarından bir birlik kurmuştur. Filistinde Allenby komutasında kendisi teğmen ve İsrail devletinin başbakanlarından olan David Ben Gurion ise onbaşı rütbesiyle bu birliğe katılmıştır. Milli bayrakları gibi davut yıldızından kurulan bu birlik Balfour Deklarasyonun yayınlanmasında büyük bir rol almışlardır. Siyonizm bununla beraber büyük devletlerin arkasında durduğu bir fikir olarak daha da kuvvetli hale gelmiştir.¹⁸

İngilizlerin Araplara verdiği sözler Balfour Deklarasyonun yayınlanmasıyla beraber Araplar açısından hayal kırıklığıdır. Şerif Hüseyin, bu deklarasyonun yayınlanması ile İngilizlerden Yahudi ulusunun egemenliğine karışmayacakları hususunda söz vermiştir. 3 Mart 1919'da Hicaz Arap Devleti adına İngilizlerin verdiği teminat doğrultusunda buraya gelecek olan Yahudi topluma akraba gözü ile bakılmış ve içtenlikli bir dil kullanmıştır. İsrail devleti'nin kurulması sonrası bu içtenlikli dil nefrete dönüşmüştür.¹⁹

1.4. İsrail Devleti'nin Kuruluşu

İngiltere manda himayesinden beri Nazi zulmünden kaçarak gelen Yahudiler, Siyonist fikre daha da sempati duymuşlardır. Siyonist devlet olma yolunda milli birlik ve bütünlük zemini sağlanmıştı. II. Dünya Savaşı sonrası bağımsız bir devlet olma yolunda kararlı şekilde devam eden Siyonizm'in savunucusu olan Yahudiler ve Filistin'de Yahudi Ajansının Yürütme Başkanı Ben-Gurion bundan sonra esas meselenin Araplarla savaşın kaçınılmaz olduğunu görmüştü. Bunun üzerine Ben-Gurion, 1 Temmuz 1945 yılında New York'ta, Siyonizm'e sempati gösteren onyeddi Amerikalı Yahudi zengin ile bir görüşme yapmış ve onlardan Filistin'e Yahudi göçlerine yardım için, bir fon kurmalarını istemişti. Bunun üzerine bir komite

---

¹⁸Paul Johnson, *Yahudi Tarihi*, (Çev: Filiz Orman), Pozitif Yayınları, İstanbul, 2000, s.392.

¹⁹ Armaoğlu, *age.*, s.31-33.

kurulmuş ve bu Yahudi milyonerlerinden birinin adına izafeten *Sonnenborn Institute* diye bir şirket tesis edilmiştir. Görünüşte bu şirket, tarımsal ve tıbbi teçhizat alımı ile uğraşıyordu. Lakin bu şirketin uzmanları, savaşın sona ermesi itibariyle kapanmak üzere olan silah fabrikalarını ziyaret ederek, modası geçmiş askeri teçhizat ve malzemeyi satın almaya başladılar. 1946 yılı ortalarında bu şirket, Yahudi Ajansı'nın silahlı yeraltı örgütü olan Haganah'ın Amerika kolu haline gelmiş gemiler, uçaklar, askeri cipler ve ihtiyaç fazlası cephaneleri alıp, bunları Amerika ve Avrupa'daki depolarda stok etmeye başlamıştır.²⁰

Haganah, Irgun, Lohmei ve Hürriyet Mücahitleri gibi bu yahudi yeraltı örgütleri birlik olmak istemişler fakat birleşme amacı gerçekleşmemiştir. Sebebi ise Irgun ve Lohmei örgütlerinin aşırı radikal olmasına karşın Haganah örgütünün insan öldürmenin karşısında olmasından ötürü bir birlik haline gelememişlerdir. Fakat bu örgütler bir koordinasyon ve iş birliği içinde olmaya karar vermişlerdir. Bu iş birliği üzerine Ben Gurion 1 Ekim 1945'te bu terör örgütlerine birlikte koordine olma çağrısında bulunmuştur. İngiliz manda döneminin son zamanlarına yaklaşıırken çatışmalar daha da artmıştı. Nisan 1948'de Yahudilerin radikal Irgun ve Stern örgütleri, Kudüs civarında DeirYassin adlı bir Arap köyünü işgal ederek hamile kadınlar ve çocuklar dâhil olmak üzere herkesi katlettiler.²¹

Irgun ve Lehi'nin resmî açıklamalarına göre saldırılarda öldürülen dört kişiye karşılık, aralarında yüzden fazla kadın ve çocuğun da bulunduğu yaklaşık 250 sivil öldürdüklerini açıklamışlardır. Bu katliam İsrail Devleti öncesi Yahudi yerleşim yerleri tarafından resmen kınandı. Resmi İsrail askeri kaynaklarında, bu olaya toplam üç satır ayrılmıştı. Daha sonra ek bir paragrafta ise Deir Yasin Katliamı adı verilen bu olayla ilgili, Arap propagandasının nasıl geri teptiği açıklanmaktadır. Deir Yasin katliamı Arapları büyük bir endişe ve korkuya sevk etmesinden sonra 300.000 Arap kendi topraklarından kaçmak zorunda kalmıştır. Bu katliamın yapılmasından sonra Haganah ve Ben Gurion bu katliamı reddetmiş, olaylar ile ilgilerinin olmadığını söylemişlerdir. David Ben Gurion olayı nefretle kınadıysa da Deir Yassin vahşeti, Filistinlilerin davalarının haklı bir nedeni ve yurtsuz kalan Filistinlilerin simgesi durumuna geldi. Bu olay aynı zamanda Filistin Mültecileri probleminin de temel

---

²⁰ Armaoğlu, *age.*, s.65.

²¹Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918–1994)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s.269.

taşıdır. Yurtsuz kalan Filistinliler, en yakın Arap devletlerine sığınmak zorunda kalmışlardır.²²

1948 yılına gelindiğinde Filistin'deki Yahudi nüfusun yaklaşık yarısı Yahudi yerleşim bölgesi haline gelmişti. Yoğun bir nüfusun olması ve çatışmaların yaşanması ile Yahudi toplumunda bir devletleşme bilinci oluşmuştu. Tek talep devlet olma isteği değil egemen de olmaktır. 14 Mayıs 1948 tarihine gelindiğinde İngiltere'nin mandater yönetimi Filistin'den çekilme kararı alması sonrasında bölgede Yahudiler daha da güçlü bir hale gelmişti. Fakat Araplar bu duruma karşı çıkarak İngiltere'nin Manda yönetimini bırakmamasını istemişler üç ay daha manda yönetiminin uzatılmasını talep etmişlerdi. Bu talebe sıcak bakmayan İngiltere ve lobi faaliyeti gösteren Yahudiler, manda yönetiminin uzatılmamasına ikna etmişlerdir. 1948 Mayıs'ında manda yönetiminin son günleri yaklaşmaktaydı ve Yahudiler İsrail Devleti'nin ilan edilip edilmemesi ya da bir süre ertelenmesi hususunda ortak bir fikirleri yoktu. Meseleyi masaya getiren Yahudi Geçici Ulusal Konseyi (Vaad Leumi) 14 Mayıs'ta, İngiliz mandasının sona ermesinden birkaç saat önce 5'e karşı 6 oyla, İsrail devletinin kurulmasına karar vermişlerdir. Kamuoyuna açıklamayı ise İsrail'in ilk başbakanı olacak Ben Gurion yapmıştır.²³

Yahudi Ulusal Konseyi İsrail devletinin ilanı sonrasında bir deklarasyon yayımlamış ve bu deklarasyonda İsrail Ülkesinin, Yahudi milletinin doğduğu topraklar olduğunu açıklamıştır. *“Biz, İsrail Ülkesi'nin Yahudi toplumu ve Siyonist hareketin öncüsü Halk Konseyi'nin temsilcileri olarak, tarihi hakkımızı kullanarak Eretz İsrail'de, bundan sonra İsrail toprakları diye tanınacak olan Yahudi Devleti'nin kurulduğunu tüm dünyaya ilan ediyoruz”* demekteydi. Deklarasyonda ayrıca, İsrail'in Birleşmiş Milletlere (BM) üyelik için kabul edilmesi istenmiş İsrail Devleti içinde yaşayacak olan Arapların tam ve eşit vatandaşlık haklarına sahip olacakları vurgulanmış ve Arap ülkeleri ile de barış iyi komşuluk içinde ilişkilerin devam edeceği söylenmiştir. Deklarasyon otuz yedi kişinin imzası ile 14 Mayıs 1948 tarihi ile kayıtlara geçmiş ve bağımsızlığın ilanı ile Ben Gurion öncülüğünde on üç kişilik bir kabine oluşturulmuştur. Geçici İsrail hükümeti adını alan bu kabinede David Ben

---

²² Noam Chomsky, *Kader Üçgeni, ABD, İsrail ve Filistinliler*, (Çev: Bahadır Sina Sener), İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.125.

²³ Sander, *age.*, s.269.

Gurion İsrail'in ilk Başbakanı ve Savunma Bakanı, Moşhe Şaret ise Dışişleri Bakanı olmuştur.²⁴

1.5.Arap İsrail Savaşları

İngiliz Manda himayesi süresince İngiltere bir yandan saldırı hareketlerine karşı önlemler alırken, diğer yandan da Filistin sorununu çözmenin yollarını aramıştır. Bu bağlamda 4 Şubat 1947 tarihinde Londra'da toplanmış olan konferansta BM Filistin'in taksimini gündeme getirmiştir. Fakat Arap Temsilciler Filistin'in bir karış toprağının bile tartışmaya kapalı olduğunu belirtmişlerdir. Konferansta İngiltere'nin Filistin'i iki bölgeye ayırarak birini Araplara, diğerini Yahudilere verme yönündeki teklifini, Araplar, Filistin'i kendi ülkeleri olarak kabul ettiklerinden tek bir karışını dahi feda etmek istememişlerdir. Yahudiler ise Filistin'de belirli bölgelere değil bütün bölgelere yerleşme isteğinde olduklarından dolayı reddetmişlerdi. Bu çözüm önerilerinin reddetmeleri üzerine savaşa iki tarafı da yakınlaştırmıştı.²⁵

15 Mayıs 1948'de İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesiyle yılsonuna kadar 4736'sı Afrika'dan 8253'ü Arabistan'dan 76.562'si Avrupa'dan olmak üzere 100.000'e yakın Yahudi İsrail topraklarına göç etmiştir. Bir taraftan gelen Yahudi göçü diğer taraftan Filistinlilerin diğer Arap ülkelere göç etmesi İsrail'i mali anlamda zora sokmuştu. Fakat Amerika Birleşik Devletleri (ABD) hükümetinin yardımları ve Batı Almanya'nın tazminat ödemesi ile İsrail'de ulusal gelir büyümüş 30 yıl içerisinde büyük bir sıçrama yapmıştır. Bu sıçramanın olması diğer Arap ülkeleri ile mali anlamda mücadele edebilmesini sağlamıştır.²⁶

Birleşmiş Milletlerin taksim kararı sonrasında Arap devletleri kendi aralarında birlik olarak Yahudi milli yurdunu dağıtma amacı ile 1948,1967 ve 1973 yılında üç büyük savaş meydana gelmiştir. Bu savaşların sonrasında daha büyük krizler ortaya çıkmıştır. Savaşların yaşanması ile bölgede silahlanma ve radikalizm daha da artmış büyük devletlerin nüfuz alanları artar hale gelmiştir. Siyonistlerin 19. Yüzyılın başlarından itibaren askeri, mali ve disiplin olarak güçlenmişlerdir. Filistinlilerde ise tam tersine politik kurumların zayıflığı eğitilmiş ve düzenli Filistin güçlerinin eksik

²⁴ William L.Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Mehmet Harmancı), Agora Yayınlar, İstanbul, 2004, s.270.

²⁵ M. Ali Duran, *Filistin Taksim Planı İngiliz Manda İdaresinin Sona Ermesinin Cumhuriyet ve Ulus Gazetelerine Yansımaları*, İsrailiyat, Cilt 1, Sayı 8, 2021, s.50.

²⁶ Walter Hollstein, *Filistin Sorunu*, (Çev: Cemal A. Ertuğ), Yücel Yayınları, İstanbul, 1975, s.232-235.

olması 1948 yılından sonra bölgedeki halkın çatışması yerine Arap-İsrail savaşlarına dönmüştür.²⁷

1.5.1. 1948 Arap-İsrail Savaşı

İngiltere 2 Nisan 1947'de resmen BM'ye başvurarak, Filistin Meselesinin Genel Kurulun gündemine alınmasını, Genel Kurulun bu konu için özel bir oturum yapmasını, meseleyi tartışmak ve incelemek üzere bir komite kurmasını istemiştir. İngiltere'nin bu isteği doğrultusunda 28 Nisan'da toplanılmıştı. 15 Mayıs'ta, 7 oya karşı 45 oyla Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi'nin kurulmasına, bu komite'nin 11 üyeden oluşmasına ve Komite'nin en geç 1 Eylül 1947'de sunmasına karar vermiştir. BM Filistin Özel Komitesi 16 Haziran 1947'de Kudüs'te ilk toplantısını gerçekleştirmişti. Yahudiler komite ile her türlü görüşmeyi yaptığı halde Araplar Komite ile her türlü temas ve işbirliğini reddetmiştir.²⁸

Özel Komite raporunu 31 Ağustos'ta tamamladı ve 1 Eylül 1947 tarihinde toplandı. Komitede Filistin meselesinin çözümü için oy çokluğu ile Azınlık Planı teklif edilmişti. Bu planda Filistin'deki Manda yönetimine son verilmesine, ister tek ister birden fazla devlet şeklinde (taksim) Filistin bağımsızlığı, Filistin ekonomik bütünlüğünün güvence altına alınması ve kutsal yerlerin BM tarafından korunması gibi planı kapsamaktaydı. Komitede üç ayrı bölge üzerinden anlaşılmıştı. Filistin, Arap Devleti, Yahudi Devleti ve Kudüs bölgesi olmak üzere üçe taksim edilecekti. 1 Eylül 1947 tarihinden itibaren iki yıllık bir geçiş döneminden sonra bağımsız olacaklardı. Fakat bu taksim planı gerçekleşmemiş, daha önce de açıklandığı gibi 29 Kasım 1947'de yavaş yavaş Filistin topraklarından çekilen İngiltere, Yahudilere ayrılan toprak parçasını Arapların vermek istememesi üzerine çatışmalar ortaya çıkmıştı.²⁹

İsrail Devleti'nin kurulması sonrası Ortadoğu'daki devletler ile özellikle Arap devletleri ve İsrail arasında gergin bir süreç yaşanmıştır. Filistin meselesi BM tarafından uluslararası bir statükoya kavuşturulmuş ve 1948 tarihinde İsrail Devleti'nin kurulmasının hemen sonrası bölgede çatışmalar yaşanmıştır. 1948 Savaşı, Doğu Avrupa'daki ilk Yahudi göçmenlerin Eretz Yisrael'e (İsrail Toprakları) veya Filistin'e gelmesiyle başlayan süreçte yarım asırdan fazla Arap-Yahudi çatışmasının

---

²⁷ Nigâr Neşe Kemiksiz, *Arap-İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları*, Journal Of Awareness, cilt 3, sayı 3, 2018, s.133.

²⁸ Amaoğlu, *age.*, s.84.

²⁹ Armaoğlu, *age.*, s.85.

sonucudur. İsrail Devleti son İngiliz askeri birliklerinin Kudüs'ü terk ettiği gün olan 14 Mayıs 1948 gecesinde bağımsızlığını ilân edince beş Arap devleti (Mısır-Irak-Suriye-Ürdün-Lübnan-Suudi Arabistan) bu devlete karşı 15 Mayıs'ta savaş ilân etmişlerdir.³⁰

15 Mayıs'ta Arap ülkelerinin saldırıları sonrası BM'ye şikâyetçi olan İsrail, bu saldırılarının sona erdirilmesini istemiştir. BM Güvenlik Konseyi, 22-29 Mayıs tarihleri arasında 773 ve 801 sayılı karar ile ateşkes çağrısında bulunmuş, taraflardan herhangi net bir cevap gelmemiştir. Bu sorunun çözülmesine yönelik Birleşmiş Milletler İsveçli bir diplomat olan Bernadotte'yi ateşkesin yapılması için görevlendirmiştir. Aslında savaş öncesinde taksim uygulamasını gerçekleştirmesi ve Güvenlik Konseyi'ne yardımcı olması için 29 Kasım 1947 tarihinde bir Filistin Komisyon'u kurulmuştur. Ancak Genel Kurul, Mayıs ayına kadar görevde kalan söz konusu komisyonu savaşın başlamasını takiben kaldırarak sürece dâhil etmiştir.³¹

Yahudiler etkisini Filistin topraklarında gösterdikten sonra Filistin'e yakın olan Mısır, Suriye, Lübnan savaş stratejisi belirlemek için 30 Nisan 1948 tarihinde Ürdün'ün başkenti olan Amman'da toplandılar. Kuzey, Güney ve Doğu olmak üzere üç istikametten Arap kuvvetleri Filistin'e girmişlerdir. Güneyden Mısır girmiş olup hedef olarak Gazze ve Birüssebi'yi ele geçirmek istemiştir. İkinci olarak Doğudan ise Ürdün, Filistin topraklarına girmiş Jericho istikametinde ilerlemiştir. Suriye ve Lübnan kuvvetleri ise Kuzeyden müdahale ederek Celile ve Teveria bölgelerini ele geçirmeye çalışmışlardır. Fakat bu savaşta Arap kuvvetleri üstünlük sağlayamamış İsrail'in bu savaşa iyi hazırlanması ve Arap devletlerinin askerleri eğitimsiz olması savaşı kaybetmelerine neden olmuştur. İsrail'in hava üstünlüğünü ele geçirerek Ürdün'ün başkenti Amman ve Suriye'nin başkenti Şam'ı uçaklarla bombalaması sonucu savaş İsrail'in lehine sonuçlanmıştır.³²

Savaşın ardından ilk ateşkes antlaşması 24 Şubat 1949'da Mısır'la imzalanmıştır. Antlaşmayla Gazze bölgesi Mısır'a kalmış, Mısır-İsrail sınırı olan Necef bölgesi askersiz bölge yapılmıştır. 23 Mart 1949'da Lübnan'la ikinci antlaşma imzalanmış, eski Filistin-Lübnan sınırı askersiz hale getirilmesi şartıyla kabul

---

³⁰ Sonia Sultanzada, *1948 Arap- İsrail Savaşı: Tarafların Askeri Gücü Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2021, s.53.

³¹ Sultanzada, *age.*, s.54.

³² Peter Mansfield, *Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsav), Say Yayınları, İstanbul, 2012, s.357-359.

edilmiştir. Üçüncü anlaşma Ürdün ile İsrail arasında imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Batı Şeria Ürdün'ün kontrolüne geçmiştir. Kudüs, kuzeydoğu-güneybatı yönünde bir hatta ikiye ayrılmıştır, Batı Kudüs (Yeni Kudüs) İsrail tarafına, Doğu Kudüs (Eski Kudüs) ise Ürdün tarafına dâhil oluyordu. Savaş sonrasında son olarak imzalanan anlaşma İsrail-Suriye arasında olmuştur. 20 Temmuz 1949'da imzalanan anlaşma ile İsrail-Suriye hududu hemen hemen eski Suriye-Filistin hududu olarak kalmış, her iki taraf için hassas olan üç bölge askersiz hale getirilmiştir. Askerden arındırılmış bölge hariç bütün Galile bölgesi İsrail'in elinde kalmıştır. Bu arada İsrail ile savaştan diğer devletlerden Irak ve Suudi Arabistan İsrail ile komşu olmadıklarından ötürü herhangi bir anlaşma yapmamışlardır.³³

1.5.2. 1956 Süveyş Krizi

1948 yılında İsrail'in Ortadoğu'da uluslararası aktör olarak ön plana çıkması Soğuk Savaş'ın Ortadoğu'ya taşınmasını da sağlamıştır. ABD ile rekabet halinde olan Sovyetler Birliği Ortadoğu'da da etkin olmak istemiştir. Bu kapsamda İsrail ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Fakat daha sonra bölgede azınlık bir grup olan Yahudiler yerine Batı Dünyası ile istikrarlı bir ilişkisi olmayan Arap Dünyası ile yakınlaşmayı daha uygun bulmuştur. Bu durumda Sovyetler Birliği, Arap ülkeleri arasında ön plana çıkan Mısır ve Suriye gibi devletlerle iyi ilişkiler kurulmasına önem vermiştir. Süveyş Krizinde Mısır tarafının yanında olmuştur.³⁴

Cemal Abdünnasır 26 Temmuz 1956'da Süveyş kanalını millileştirmesi ile 86 yıllık İngiliz sömürmesine son vermişti. Süveyş kanalını millileştirmesi sonrası Arap ülkeleri arasında askeri ve stratejik avantajını daha da arttırmıştı.

Nasır, Süveyş Kanalını millileştirmesini sebep olarak ise Asvan barajını göstermişti. Kendisi Asvan barajını yapmak isteyip ABD ve İngiltere'den maddi destek talep etmiş fakat bu devletler maddi destek vermekten kaçınmıştır. Nasır'da bunun üzerine Süveyş kanalını 26 Temmuz 1956 yılında millileştirmeye karar vermiştir. Bunun üzerine İngiltere, Fransa, İsrail anlaşarak Mısır'a saldırmaya karar vermişlerdir. 29 Ekim 1956'da İsrail ordusu Sina bölgesine saldırmaya başladı. İsrail, İngiltere ve Fransa Süveyş Kanalı'nı kontrol altına almak için 5 Kasım 1956 tarihinde İngiltere ve Fransa paraşütçüleri Port-Sait bölgesine çıkarma yapmaya başlamışlardır. Bu yapılan

³³ Sultanzada, *age.*, s.66.

³⁴ Mehmet Erkan Kılıoğlu, *1956 Süveyş Krizi ve Etkisi*, Vakantüvis Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, s.730.

saldırı sonrası Mısır suyu gelirlerini paylaşmayacağını bu gelirlerin hepsi Mısır devletine ait olduğunu belirtmiştir.³⁵

Gizli şekilde anlaşılan bu üç devlet ABD'nin yanlarında duracaklarını düşünmüşler fakat düşündükleri gibi olmamıştı. ABD bu hareketi desteklememiş ayrıca Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) karşı çıkmıştı. SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı Nikolay Bulganin tarafından bu üç devlete hareketi durdurmazlarsa füze yağdıracaklarını söyleyerek tehdit etmiştir. Askeri işgal girişiminin durdurulmasını ise dönemin ABD Başkanı Dwight David Eisenhower tarafından deklare edilmişti. ABD ve SSCB'nin uyarıları sonrası İsrail kuvvetleri 1957 yılında çekilmeye başlamışlardır. İsrail ele geçirdiği toprakları Mısır'a geri iade etmek zorunda kalmıştır. Fransa ve İngiltere itibar olarak büyük bir yara almış, ABD Batıda hegemon güç haline gelmiştir. Araplar nezdinde ise Nasır büyük itibar kazanmış. Mısır'ın mutlak zaferiyle sonuçlanmıştır.³⁶

1.5.3. 1967 Altı Gün Savaşları

Haziran ayının başında İsrail'in komşusu olan Arap ülkeleri İsrail'e karşı savaşa hazırlanmışlardır. İlk saldırının İsrail tarafından gelmesi beklenmekteydi. Bu beklentinin düşünülmesi ise İsrail'i suçlu durumuna düşürmek için dünya kamu oyununu kendi taraflarına çekerek Arap devletler kendi haklılıklarını göstermeyi istemiştir. Gerçekten de ilk saldırıyı 5 Haziran 1967 sabahı İsrail yapmıştır. Bu saldırı ansızın Arapların akıllarından geçirmedikleri zaman olmuş ve hezimetin sinyali savaşın ilk gününde kendini göstermişti.³⁷

Savaş İsrail uçaklarının Mısır havaalanlarına yaptığı sürpriz bir baskın ile başlamıştır. Sürpriz olmasının sebebi ise 08:45 sabah saati ile baskın yapılmıştır. Mısır radarlarının bu saatlerde artık bir baskın beklemeyerek gevşeklik göstermesi bu savaşın hezimetinin en önemli sebebidir. Hezimetin diğer sebebi ise Mısır'ın bu saldırıyı daima doğudan veya kuzeyden beklemesiydi. Fakat bu saldırı çöl tarafından gelmiştir. Mısır hava sahasında üç saate yakın kalmışlar ve yaklaşık Mısır'ın 280 uçağını yerde, havalanabilen 20 uçağını ise havada tahrip etmişlerdir. Aynı şekilde Suriye ve Ürdün'e yöneltilen saldırılarda ise 50 Suriye uçağı, 20 Ürdün Uçağı etkisiz

³⁵ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Tarihi*, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2004, s.268.

³⁶ Oded Yinon, "*Kanlı Oded Yinon Planı*", Çev. Ercan Caner, Khalil Nakhlel, Ankara, 1982, s.6.

³⁷ Armaoğlu, *age.*, s.247.

hale getirilmişti. Bütün bu saldırılar neticesinde İsrail'in kaybettiği uçak sayısı 19 olmuştur.³⁸

1967 Savaşını özellikle Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın istemiştir. Fakat beklentilerine karşılık bulamamıştır. Mısır, Sina yarımadasını kaybetmiş ve aldığı ağır yenilgi sonrası büyük bir itibarı zedelenmiştir. Nasır istifa ederek yerini Zekeriya Muhiddin'e bırakmıştır. Ancak halkın yoğun tezahürat ve ısrarı üzerine bir gün sonra yeniden görevine geri gelmiştir. Bu savaş sonrası Nasır'ın itibarı sıfırlanmış ABD ve SSCB'nin bölgeye yönelik silah ticareti artmıştır. Geleceklerini diğer Arap ülkelerine bağlayan Filistinliler, milli bir mücadele ile kendi geleceklerini belirleyebileceklerini anlamışlardır. "Savaş sonrasında kabul edilen 242 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı, İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmesi öngörülmesine rağmen, bölgedeki her devletin, "güvenlikli ve tanınmış sınırları" içinde yaşaması hakkını kabul etmekteydi. Mısır, Ürdün ve İsrail kararı tanımak zorunda kalmış, Suriye ise tanımamıştır. Arap ülkeleri İsrail'in işgal ettiği bölgeden şartsız çekilmesini isterken, İsrail ise görüşmelerde güvenli bölge şartı koşmuştur. Filistinlilerin devlet kurma hakkı olması gerekirken tam tersine mülteci krizine dönmüştür.³⁹

İsrail'in hudutlarına dair en büyük değişiklik 1967'de yaşandı. Altı Gün Savaşı sonrasında İsrail Mısır'a ait Sina Yarımadası, Gazze Şeridi, Batı Şeria, Doğu Kudüs ve Suriye'ye ait Golan Tepeleri'ni işgal etti. İsrail'in kontrol ettiği topraklar üçe katlandı. İsrail pratikte Doğu Kudüs'ü ve Golan Tepeleri'ni ilhak etti, Kudüs'ün tamamını da başkent olarak ilan etti. Bu iki adım da uluslararası toplum tarafından kabul görmedi. İsrail karşısında hezimete uğrayan Arap Devletleri, İngiltere ve ABD'nin İsrail'e vermiş olduğu desteklerden dolayı diplomatik ilişkileri askıya almış petrol ambargosu uygulamaya başlamışlardır.⁴⁰

1.5.4. 1973 Yom Kippur Savaşı

Nasır'ın vefatı üzerine Mısır'ın yeni devlet başkanı Enver Sedat olmuştur. Enver Sedat'ın Arap-İsrail meselesinin diplomasi yoluyla halletme girişimi bir fayda

³⁸ Armaoğlu *age*, s.249.

³⁹ Osman Yalçın, *1967 Arap-İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekâtı*, Akademik Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 4, Sayı 5, 2021, s.89.

⁴⁰ BBC News, İsrail: Haritalar İçinde Değişen Sınırlar, 17 Eylül 2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54176065#:~:text=%C4%B0srail'in%20hudutlar%C4%B1na%20dair%20en,etti%C4%9Fi%20topraklar%C4%B1n%20boyutu%20%C3%BC%C3%A7e%20katland%C4%B1.>, (Erişim Tarihi: 15.09.2022).

sağlayamaması sonucunda, Sovyetler'den silah alması, savaş ihtimalini daha da arttırmıştır. Durum böyleyken 1967'den beri patlak veren en şiddetli Arap-İsrail çatışması olarak nitelenen olay Eylül ayı içerisinde yaşanmıştır. Suriye sınırı yakınlarında İsrail jetlerinin Suriye jetleri arasında çıkan bombardıman sonucunda İsraili yetkililere göre Suriye'nin 14, İsrail'in 1 uçağı, Suriyeli yetkililere göre ise Suriye'nin 8, İsrail'in 6 uçağı etkisiz hale getirilmiştir. Yaşanan bu hadise, savaşın çıkmasının ilk kıvılcımını yakmıştır. Mısır, Suriye ve Ürdün "Küçük Arap Zirvesi"nde gizlice bir savaş planı için bir araya gelmişlerdir. İsrail, gerçekleşen bu olaylardan dolayı, büyük bir şok yaşamıştır. Savaşın başlaması ve İsrail'in başbakanı olan Golda Meir'in kamuoyuna yaptığı açıklama da Amerika'nın petrol için İsrail'i satacağını ihtimal vermeyeceğini ifade etmesi sonrası ABD'yi harekete geçirmiş ve kısa süre içinde askeri teçhizat yardımı yapmaya başlamıştır.⁴¹

Bu savaş özellik itibariyle 1967'deki Altı Gün Savaşları gibi İsrail'i tamamen haritadan silme savaşı olmamıştır. Tam tersine kaybedilen bazı toprakların rövanşı niteliğinde olmuştur. Bu savaşın diğer özelliği ise Mısır ve Suriye'nin sürpriz şekilde kaybettiği topraklara harekâta bulunmasıdır. Bu savaşa Yom-Kippur adı verilmesini sebebi ise Yahudilerin kutsal bayramı olan Yom-Kippur gününe denk gelmesinden ötürü bu savaşa Yom-Kippur savaşı adı verilmiştir. 6 Ekim 1973'te kuzeyden Golan tepelerinin vurulması ve Süveyş kanalının batı yakasından doğu kıyısına doğru Mısır'ın yoğun topçu ateşi açması ile savaş başlamıştır. Mısır'ın 6 Ekim günü başlattığı bu harekât hem İsrail hem de Amerika için büyük bir sürpriz olmuştur. Buna rağmen İsrail seferberliğini 2 gün içinde tamamlamıştır. İsrail'in diğer yaptığı hareket ise ağırlığını Suriye cephesine vermek olmuştur. Sebebi ise kanal bölümünün kontrolünü kaybetmek istemediğinden ağırlığını kuzeye vermiştir. Kısa süre içinde üstünlüğü ele geçiren İsrail, 26 Ekim 1973'te BM barış gücünün bölgeye gelmesi ile savaş sonlamıştır. Bu savaş neticesinde ağır kayıplar veren İsrail daha da çok Amerika'ya bağımlı hale gelmiştir. Arap-İsrail savaşları Filistin meselesinin çözümüne katkı vermediği gibi İsrail devletinin kurulmasını da engelleyememiştir.⁴²

---

⁴¹ Emre Tetik, *Süveyş Krizi'nden Yom Kippur Savaşına Arap-İsrail İlişkileri Bağlamında Türk Dış Politikası, (1956-1973)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2020, s.225.

⁴² The Sunday Times Savaş Muhabirleri, *Yom Kippur Savaşı 1973 Arap-İsrail Savaşları*, Kastaş A.Ş.Yayımları, İstanbul, 1985, s.568.

Sina-Batı Şeria- Gazze- Kudüs ve Golan bölgelerinin İsrail'in lehinde sonuçlanması günümüze kadar Ortadoğu barışının engelinin en önemli sebeplerinden bir tanesidir. İsrail bu toprakları Arapları barışa zorlamasını ve barışı Araplara kabul ettirmenin bir ön koşulu olarak kullanmak isteyecektir. Ancak bu toprakların İsrail'in elinde bulundurması barışa giden yolda en büyük engel olacaktır. Bu ilerleyen süreçte Araplarla olan son savaş olmuştur. 1978 Camp David Anlaşması ile Arap-İsrail meselesinin ilk çözülmesi Mısır olmuştur.⁴³

1.6. İsrail- Filistin Meselesi

1948'de İsrail'in kurulması sonrası ve Arap-İsrail savaşlarının bir sonuç vermemesi üzerine Filistinliler'in mülteci kamplarında büyüyen yeni neslin silahlı bir direniş kurulması ihtiyacını doğurmuştu. 1960'ların ortalarına doğru Cemal Abdünnâsır'ın öncülüğünde Kahire'de toplanan ilk Arap zirvesi, gerek Arap dünyasında birliği yeniden oluşturmak, gerekse söz konusu direniş gruplarını merkezî bir denetim altında bulundurmaya maksadıyla Filistin halkını ayrı bir kimlik içinde teşkilâtlandırma kararı aldılar. Bunun akabinde, daha önce Arap Birliği tarafından Filistin halkının temsilcisi seçilmiş olan Ahmed Şükayrî'nin bu karara dayanarak yaptığı temasların sonucunda Kudüs'te, çeşitli yörelerden gelen Filistinliler'le Arap ülkeleri temsilcilerinin oluşturduğu 424 üyeli Filistin Millî Kongresi toplandı böylece Şükayrî'nin de başkan seçildiği Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) resmen kurulmuştur.⁴⁴

FKÖ'nün tek amacı Filistin'i İsrail baskısından kurtarmaktır. Bu örgüt Cezayir'in bağımsızlığını örnek almış kurulmasında öncülük etmiştir. El Fetih'in liderliğini yapan Yaser Arafat 1967'de Filistin Kurtuluş Örgütünün lideri olan Şükayrî'nin istifası üzerine yönetimi ele alarak kendi etkinliğine almış özellikle Arap-İsrail savaşında kapasitesini daha da arttırmıştır.⁴⁵

Aslında bu direniş 1920 yıllarında yavaş yavaş varlığını göstermeye başlamıştı. Bu direnişin başlamasında İsrail'in Nazi politikasını benimsemesiyle ve gittikçe daha da güçlenmesi Filistin halkı için küçük çaplı direnişlerin ortaya çıktığını rahatlıkla söyleyebiliriz. FKÖ'nün yaptığı bu direnişler daha sonra silahlı mücadeleye

---

⁴³ Armaoğlu, *age.*, s.279.

⁴⁴ Lütfullah Kahraman, *Filistin Kurtuluş Örgütü*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1996, <https://islamansiklopedisi.org.tr/filistin-kurtulus-orgutu>, (Erişim Tarihi: 07.08.2022).

⁴⁵ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Barış Platin Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009, s.34.

dönüşmüştür. İsrail bu durumu hiçbir zaman beklememiştir. İsrail'in sert müdahaleleri askerler ve halk arasında da ikiye bölünmeye yol açmıştır. Bir kısım insan İsrail'in yaptığı mücadeleyi savunurken, diğer bir kısım ise İsrail'in yapmış olduğu kazıma politikasını aşırı sağcı olmayan halk tarafından tepkiye yol açmıştır.⁴⁶

1964 yılında kurulan FKÖ'nün Nasır etkisinde kalarak ilk amacı Arap devletlerini bağımsızlaştırmaya çalışmıştır. 1978 yılında Mısır'ın İsrail'le Camp David Antlaşmasını yapması sonrası FKÖ'nün rolünü belirlemiştir. Camp David antlaşmasıyla İsrail-Arap Devletleri meselesinden çıkıp sadece Filistin meselesine dönüşmüştür.⁴⁷

Camp David'de imzalanan Begin'in Sina'yı Mısır'a tereddütsüz vermesi sorunun Arap devletleri ile alakalı olmadığı anlaşılmıştır. Onun için önemli olan İsrail'in Batı Şeria üzerindeki kontrolün devam etmesiydi. Begin, Mısır ile anlaşma yaparken Batı Şeria'da bir Filistin devleti kurulmasına veya Filistin meselesinin müzakere edilmesini gerek duymuyordu. Begin'e göre Filistin meselesi barışçıl bir çözüm arayışının parçası değildi. Zira Filistinlileri bir komşu veya barış ortağı olarak görmemiştir. Bu düşüncesi de Filistin meselesini derinleştirmişti. İsrail, 1978-1986 yılları arası Batı Şeria ve Gazze'de yerleşim yeri faaliyeti üzerinden egemenliğini güçlendirme arayışı içinde olmuştur. Bu doğrultuda Ekim 1978'de şekillenen Drobles Planı, Yahudi yerleşimlerini Arap köyleri ve kasabaları arasında konumlandırarak Filistin yaşam alanlarının bütünlüğünü bozmayı ve sonuç olarak da Filistin devletinin tesis edilmesini zorlaştırmayı amaçlıyordu.⁴⁸

Allon Planı, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'deki toprakları üzerinden kontrol sağlamayı esas alırken, Drobles Planı bu kontrolün bir Yahudi coğrafi ve demografik gerçeğine dönüştürülmesini hedefliyordu. Bu plana göre ilk aşama 1982-1987 yılları arasında işgal altındaki topraklara 100.000 Yahudi yerleştirilecek, ikinci aşamada ise bu sayı 1.5 milyona çıkarılacaktı. Bu plan Batı Şeria'nın bölünmesi üzerine yapılmıştı. Böylelikle Filistin devletinin kurulması imkansız hale gelecekti.⁴⁹

1985'lerin sonuna gelindiğinde sorunun derinleştiğini gören İsrail, hem siyasi sisteminde hem de kamusal zeminde Ürdün seçeneğini ortaya atmıştı. İsrail için en

---

⁴⁶ Raşid El-Gannuşi, *Filistin Sorunu ve FKÖ*, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1988, s.27

⁴⁷ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, (çev: Yavuz Alogan), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 475.

⁴⁸Balpınar, *age.*, s.135.

⁴⁹Balpınar, *age.*, s.136.

güvenilir seçenek olan Ürdün seçeneğinden FKÖ'nün olmadığı Filistinlilerin bulunduğu bir Ürdün heyetiyle müzakerelere başlamak istemiştir. İsrail nihai sükunetin Filistin özerk yapısını içeren Ürdün Federasyonu ile İsrail arasında ortaklaşa Konfederasyon üzerinden yönetilmesini ortaya atmıştı. Ürdün seçeneği yaklaşımını ileriye taşımak için Başbakan Şimon Peres ve Ürdün Kralı Abdullah 1985'te bir araya geldiler. Peres prensipte uluslararası konfederasyon fikrine karşıydı. Fakat İsrail toplumunun çoğunluğu İsrail'in güvenliği esas alınarak barıştan yana bir tavır sergiliyordu. Bunun sonucunda İsrail toplumunun barışa sıcak bakması bu dönemde İsrail siyasetini de etkilemişti. Başbakanlık döneminde Peres ve destekçileri iki devletli (İsrail ve Ürdün üzerinden) bir çözüme yönelik çaba göstermişlerdir. Fakat bu ümit vaat eden çabaları Dışişleri Bakanı Şamir, Likud ve sağ kanat unsurlar Peres'in bu çabalarını sabote etmişlerdir. Şamir bu meselenin çözümünde acele edilmemesi gerektiğini barış için toprağa dayalı iki devletli çözümü denemeyi İsrail açısından intihar olarak nitelendirmiştir.⁵⁰

1.6.1. Birinci İntifada

İntifada'nın kelime anlamı Arapça'da "*Ayaklanma*" anlamına gelmektedir. İntifada hareketi İsrail'in işgalci politikasına karşı gerçekleşen bir hareket olmuştur. İntifada hareketi daha çok silahsız eylemler yapılarak İsrail'i kısıtırmayı amaçlayan hareket olarak doğmuştur. Bu hareketin başarıya ulaşması için silahlanmadan ve eylemle yapılması amaçlanmıştır. Filistinlilerin en önemli eylemlerinden biri olan İntifada hareketi gelişi güzel olarak gelişmemiştir. 1987 yılına kadar şiddet olayları sürmüştür. 8 Haziran 1987 yılında İsrail kamyonunun dört Filistinliye çarparak öldürmeleri sonucu Filistinlilerde büyük bir yankı uyandırmış sokak eylemlerine dönüşmüştür. Gazze'de başlayıp Batı Şeria'ya kadar yayılmıştır. İlk başlarda İsrail askerlerinin sert tepkisi ile karşı karşıya kalan Filistinliler, hareketin sonlarına doğru bu tepkide bir yumuşama görmüşlerdir. Filistinliler apaçık ulusal kurtuluş mücadelesini vermiş ayrımcı rejime karşı boyun eğmeme gibi tutarlı bir duruş sergilemişlerdir.⁵¹

1970'lerde Mısır'ın İsrail'i devlet olarak tanıması sonrası Arap milliyetçiliğinin giderek gücünü kaybetmesi Filistinlilerin mücadeleyi tek başına yürütmesine neden

⁵⁰ Balpınar, *age.*, s.149.

⁵¹ Samir Âmin, Ali El Kenz, *Avrupa ve Arap Dünyası*, (Çev: Kemal Ülker), Versus Kitap, İstanbul 2006, s. 59.

olmuştur. Filistinliler 1987'nin sonuna doğru Birinci İntifada sonrasında ortak hareket ederek İsrail işgaline tek yumruk olmuşlardır. Birinci İntifada'ya yön veren her ne kadar FKÖ olsa da hareket değişik düşünce ve ideolojileri de kendi içinde barındırmaya başlamıştı. FKÖ'nün Beyrut'tan çıkarılması sonrasında doğan iktidar boşluğundan faydalanan Harekat al-Muqawama al-Islamiyya (HAMAS), İslami cihat hareketine bağlı olarak Filistin mücadelesinde önemli bir yer edinmiştir. HAMAS, FKÖ'nün laik milliyetçiliğinin tersine, bir yaşam tarzı olarak İslam'ı kendi merkezine alan bir Filistin mücadelesini savunuyordu ve HAMAS için iki-devletli bir çözüm mümkün değildi.⁵²

1987 yılından bu yana kadar Filistinlilere ait olan bölgelerin Büyük Kudüs projesi ya da yerleşimciler aracılığı ile İsrail'e dâhil edilmesi ve diğer bölgelerde Özerk yönetimlerin oluşturulması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Filistinlilere cesaret veren diğer olay ise İsrail'deki Filistinlilerin bu olaya hemen tepki vermeleri önemli etkenlerden biridir. Böylece ilk kez yeşil hattın iki yakasında yaşayan Filistinliler arasında eş güdümlü ve ortak bir eylem gerçekleşmiştir. Birinci İntifada Ölen sayısı 700 kişiyi bulmuştur yaralanan ise 37.000 kişidir. İsrail askerlerinden sadece 50 kişi ölmüştür. 35.000 Filistinli tutuklanmıştır. İntifada Sürecinin en büyük katkısı ise Filistin devletinin kurulma sürecine büyük katkı sağlamıştır.⁵³

1948–1949 Arap-İsrail savaşı öncesinde mesele sınırlar değilken, 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrası ise sınırlar temelinde çatışmalar yaşanmıştır. Filistin devletinin ilanı sonrası bu devletin meşruiyet sağlaması için İsrail'le barış masasına oturarak tanınmaya çalışmıştır. İntifada sonrası Barış süreciyle birlikte Filistin halkının resmi temsilcisi sıfatını kazanan FKÖ, bu mücadeleyi yön vermek isteyecek olan diğer ideolojiler karşısında bir adım önde bulunmayı başarmıştır. FKÖ ve Arafat'ı İsrail'le barış masasına oturmaya zorlayan süreçte Filistin'in içyapısındaki değişimler sayesinde uluslararası sisteme dâhil olmayı başarmıştır. Sonuç olarak İntifada ve barış süreci Arafat ile FKÖ'ye meşruiyet kazandırmıştır.⁵⁴

---

⁵² Özge Özkoç, *Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 3, Sayı 63, 2009, s.173.

⁵³ Ilan Pappé, *Modern Filistin Tarihi*, çev. Nuri Pilüner, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2007, s.329.

⁵⁴ Özkoç, *age.*, s.175.

1.6.2. Oslo Barış Görüşmeleri

İsrail ve Filistin arasında barış görüşmeleri başlamasının önemli sebeplerinden bir tanesi İzak Rabin'in ılımlı kanadı oluşturmasıdır. Yıllardır süren savaş tarafları yıpratmıştı. Özellikle Filistin direnişinde daha çok radikal İslami cephenin oluşması sonucunda İsrail FKÖ'yü muhatap olarak görmüştür. Görüşmeler başlamadan önce birbirlerine mektup göndererek diyalogları başlamıştır. Arafat'ın, İzak Rabin'e gönderdiği mektupta Filistin devletinin sınırlarından bahsetmemiş, İsrail'in terör listesine aldığı HAMAS'ın, terör eylemlerini engelleme görevini üzerine almıştır. Rabin'in mektubunda ise Arafat'ı direk muhttap almamış Norveç bakanına hitaben kaleme almıştır. İsrail hükümetinin FKÖ'yü Filistin halkının temsilcisi olarak görmüştür. Fakat Rabin FKÖ'yü şartlı olarak tanımış bazı sözlerin yerine getirilmesini istemiştir. FKÖ'nün şiddet eylemlerini engellemesi gerektiğini ön şart olarak Arafat'ın önüne koymuştur.⁵⁵

13 Eylül 1993 yılında İlkeler Bildirgesinin imzalanması ile beraber I.Oslo barış süreci resmen başlamıştır. 242 ve 338 sayılı kararlar neticesinde İsrail'in FKÖ'yü tanıyacağını, İsrail ordusunun Gazze ve Batı Şeria'nın bir bölümü olan Eriha'dan çekilmesini ve beş yıl sürecek görüşmelerin sonucunda bağımsız bir Filistin devletinin kurulacağını sözünü vermişti. Fakat bu süreçte İsrail'in aşamalı olarak çekildiği bölgelerin denetim yetkisine sahip olacak, Filistin Geçici Yönetimi'nin oluşturmasını istemişti. FKÖ'nün ise İsrail devletini tanıyacağına ve terörizmi sonlandıracağına söz vermesine karşı İsrail Başbakanı Rabin kademeli olarak öngördüğü bölgelerden çekilme sözü vermişti. Fakat önemli olan ve konuşulması gereken konular Kudüs, mülteciler, sınırlar, Yahudi yerleşimciler gibi sorunların nihai çözümü hakkında pazarlıklar ertelenmişti. Bu konuların ertelenme sebebi ise iki tarafında birbirinden taviz vermek istememesiydi.⁵⁶

İlkeler anlaşmasının imzalanması sonrası iki ay içinde İsrail, Eriha ve Gazze bölgelerinden çekilmiştir. Eğitim, kültür, sağlık ve vergi toplama gibi yetkileri Filistin Yönetimine devretmiştir. Filistinliler bundan sonra polis teşkilatlarını kurmalarına izin verilmiştir. Fakat bu anlaşma sorunun çözülmesinin en ufak parçası olmuştur. Sadece

---

⁵⁵ Özkoç, *age.*, s.180.

⁵⁶ Bora Bayraktar, *Oslo Barış Süreci*, Küre Yayınları, İstanbul, 2018, s.138.

Filistinlilerin Filistin toprağının çok küçük bir kısmında çok sınırlı yetkileri olan bir özerk yönetim oluşturmalarına izin verilmiştir.⁵⁷

Fakat bu anlaşmada kontrol hep İsrail'in elinde olmuştur. Burada Edward Said'in yorumu da çok önemlidir.

“Barış süreci temelde Filistin liderliğini İsrail'in şartlarını kabul etmeye zorlamıştır: İsrail birliklerinin küçük bir kısmının geri çekilmesi; yerleşimlerin devamı, Kudüs'ün İsrail egemenliğinin ve yerleşimlerin belirlenimi altında tutulması; sınırların ve suların İsrail tarafından kontrolü; giriş ve çıkışların İsrail tarafından kontrolü; güvenliğin İsrail tarafından kontrolü. Amerikalıların ve İsraililerin yapmaya çalıştığı şeydu: İşgalin bu şekilde yeniden ambalajlanması hususunda Filistinlilerin rızasını elde etmek. Ortada büyük bir sahtekarlık olmasına karşılık, kamuoyuna barış doğrultusunda yol kat ediliyormuş görüntüsü veriliyordu.”⁵⁸

Filistin otoritesinin genişlemesi hususunda Oslo II olarak geçen 28 Eylül 1995 yılında Washington'da taraflar yeniden masaya oturmuşlardır. İsrail Hebron bölgesinden çekilmeyi taahhüt etmiştir. Fakat 1998 yılında Netanyahu hükümetinin iktidarı kaybetmesi sonrası çekilme gerçekleşmemiştir. Barak hükümeti döneminde Kudüs'ün her iki devletin başkenti olabileceğini söylerken fiiliyatta kutsal bölgelerin İsrail'in kontrolü altında bulunacağını beyan etmesi sonrası tarafları anlaşamama noktasına getirmişti. 11 Temmuz 2000 tarihinde Camp David'de bir araya gelerek Oslo II sürecini nihai bir statüye getirmeye çalışmışlardır. Taraflar son kez Eylül 2000'de Başkan Clinton tarafından buluşmuşlardır. Fakat anlaşmanın doğasına aykırı olarak Oslo süreci başladığından beri İsrail, Filistin yönetimine sadece %18'lik bir toprak parçasını devretmişti. Oslo'da İsrail işgal ettiği topraklardan çekilme konusunda ağır hareket etmiştir.

Sonuç olarak 11 Temmuz'da başlayan süreç 15 gün boyunca uzun ve çetin müzakereler sonucunda tarafların Kudüs konusunun çözümü konusunda anlaşmaya varamamaları ve iki tarafın kamuoyunda tatmin edici şekilde çözüme kavuşacağı inancı bulunmamaktaydı. İki tarafın lideri de kendi camialarından bu barış konusunda

⁵⁷ Tayyar Arı, *Filistin'de Kalıcı Barış Mümkün Mü?*, Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 2007, s.20.

⁵⁸ Edward Said, *Yeni Binyılda Filistin*, (Çev: Ahmet Cüneyt), Aram Yayınları, İstanbul, 2002, s. 54.

çekinmiş ve özellikle Filistin'in İsrail'in barış daveti konusunda aşırı İslami örgütlerin söz konusu teklifi kabul etmeleri imkansızdı.⁵⁹

1.6.3. İkinci İntifada

İsrail'de Likud partisinin iktidara gelme olasılığı ve Camp David görüşmelerinin sonuçsuz kalması Filistinliler için büyük bir endişe yaratmıştır. Özellikle Ehud Barak yönetiminin gitmesinin ardından barış görüşmeleri sekteye uğramış ve İsrail'de sağ eğilimli Ariel Şaron'nun 7 Mart 2001'de iktidara gelmesi büyük bir krizin çıkacağına habercisi olmuştur. Şaron özellikle seçim öncesinde Mescid-i Aksa ziyareti ve Harem bölgesinin İsrail'in kontrolünde olacağı açıklaması sonrası Filistinlilerde büyük bir tepkiye neden olmuştur. Şaron New York Times gazetesine yaptığı röportajda "*Kudüs dünya Yahudilerinin malıdır ve biz İsraililer onun bekçileriyiz*" söyleminde bulunması Barak dönemindeki yumuşak gücün olmayacağı tam tersine İsrail'in bölgedeki tek hakim olan kendisi olacağına sinyalini vermişti.⁶⁰

Şaron'un açıklamalarının ardından ayaklanmalar ilk başta Gazze'de başlayıp Batı Şeria'ya kadar yayılmıştır. İkinci İntifada Birinci İntifadaya göre sivil itaatsizlikten çok gerilla saldırıları ve konvansiyonel olarak silahlı çatışmaya dönmüştür. Özellikle Filistin yönetiminin tam olarak karşılık verememesi ve Mescid-i Aksa ziyaretini engelliyememesi Hamas'ın elini güçlendirmiş inisiyatif almasını sağlamıştır. İkinci İntifadan sonra Hamas ve benzeri radikal örgütler silahlı çatışmaya girişmişlerdir. Arafat bölgede ılımlı olmaya çalışarak çatışmayı yumuşatmaya çalışsa da başarılı olamamıştır. İkinci İntifada sırasında Batı ve ABD, Hamas'a karşı ortak tavrı takınmışlar ve ambargo uygulamışlardır.

İkinci İntifada devam ederken İsrail ve Filistin Yönetimi arasında barış görüşmeleri hız kesmeden devam etmiştir. Yapılan zirveye Arafat katılmıştır. HAMAS çoğu kez İsrail ve Filistin Yönetimi arasında yapılan görüşmelere karşı çıksa da Filistin içinde bir bütün olarak gözükmek istemiştir. Filistin yönetimi ile müzakere yollarını aramıştır. İsrail ise bu iki farklı grubun çekişmelerini istemiş Filistinliler arasında iç savaşın çıkması İsrail'e yarayacağı görüşünde olmuşlardır.⁶¹

---

⁵⁹ Arı, *a.g.e.*, s.26

⁶⁰ Yusuf Yıldırım, *İsrail-Filistin Sorununda İki Devletli Çözüm Arayışları*, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt 18, Sayı 41, 2021, s.3860.

⁶¹ Ersin Doyran, *Bir Direniş Hareketi Olarak HAMAS*, Elips Yayınları, İstanbul, 2006, s.90-95.

İkinci İntifada diğer başkaldırlara göre farklıdır. İkinci İntifada da taş atan çocuk profili yerine yetişkin, silahlı ve yarı üniformalı Filistinli profili olduğu görülür. Buda çatışmaların tahminlerden daha uzun sürmesine neden olmuştur. ABD, CIA Başkanı George Tenet kendi adıyla anılan planla (Tenet Planı) 13 Haziran 2001'de tarafları ateşkese çağırmıştır. Terör eylemlerinin ve çatışmaların önlenmesini, güvenliğin sağlanmasını, endişelerin karşılanmasını, İsrail birliklerinin Eylül 2001'deki buldukları yere geri dönmelerini, taraflar arasında güvenlik ve barışın yeniden tesis edilmesi için acilen gerçekçi adımlar atılması gerektiğini esas alan bir öneri sunmuştur. Öneri karşısında taraflar, sorumluluğu diğer tarafa atmışlar ve birbirlerini suçlamışlardır. Bu dönemde de zaman zaman taraflar arasında çatışmaların yaşandığı görülmüş, bu çerçevede İsrail güvenlik politikasını ön planda tuttuğu ve bundan yöntem olarak asla vazgeçmediği görülmektedir.⁶²

1.7.İsrail'in Diğer Devletlerle İlişkileri

Yeni kurulan İsrail Devleti'nin ardından hemen tanıyan ilk devlet ABD olmuştur. Daha sonrasında Ben Gurion Tel Aviv'den Amerikan halkına teşekkür mesajı yayınlamış, Arap Devletleri'nin savaş uçakları ise yeni kurulan İsrail Devleti'nin başkenti Tel Aviv semalarında vurmaya başlamıştı.

Amerika'nın İsrail'i tanımasından iki gün sonra, 17 Mayıs 1948'de Sovyetler Birliği de İsrail'i tanımıştır. Sovyetler bu tanıma ile resmen Araplara karşı cephe almıştır. Nitekim bu tutumlarını savaş sırasında tarafını daha da belirgin hale getirmiştir. Sovyetler Birliğinin tanımasından hemen sonra, 18 Mayıs'ta Polonya ve Uruguay, 19 Mayıs'ta Çekoslovakya ve Yugoslavya, 24 Mayıs'ta da Güney Afrika, İsrail Devleti'ni tanımışlardır. Bu ülkelerin ardından 2 Haziran'da Macaristan ve 14 Haziran'da da Romanya, İsrail'i tanımış. İsrail'i tanıyan devletlerin çoğu batılı ülkeler olmamış aksine SSCB'nin himayesinde olan Doğu Bloğu ülkelerinden de oluşmaktaydı.⁶³

---

⁶² Zafer Balpınar, *İsrail-Filistin Çatışması: İsrail'in Filistinlere Yönelik Güvenlik Politikasında Devamlılık ve Değişim (1948-2008)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2011, s.219-220.

⁶³ Sander, *age.*, s.265-269.

1.7.1. İsrail -ABD İlişkileri

1948 yılından günümüzdeki İsrail'e kadar olan dönemde özel ilişkileri bulunan ABD ve İsrail, Uluslararası ilişkilerin getirmiş olduğu ulusal çıkarları korunması haricinde ABD'nin İsrail'e karşı bu tutumu biraz farklıdır. 14 Mayıs 1948'de kurulan İsrail'i 11 dakika sonra ilk tanıyan devlet ABD olmuştur. ABD, II. Dünya Savaşı sonrası İsrail ile olan ilişkilerini kademe kademe daha da ilerletmiştir. Günümüze kadar olan dönemde ABD'nin Arap Devletlerini küstürmeden İsrail ile olan iyi ilişkilerini korumuştur. Araplarla ilişkilerinin bozulmamasını istememesinin en önemli sebebi ise petroldür.⁶⁴

Stratejik dengenin değer taşıdığı Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği tarafının güçlenmemesi ABD için hayati önemlidir. Bölgede yaşanan Batı karşıtı Arap milliyetçiliğinin, İsrail'e verilecek olan destekle daha da azdırılması ve Sovyetler Birliği bloğuna geçme olasılığı söz konusu olmuştur. Bu tarz endişeler ABD'nin 1967 tarihine kadar olan süreçte Arap-İsrail yaklaşımını belirleyen önemli sebeplerden biri olmuştur. 1967'de yaşanan Altı Gün Savaşı'nda ABD'nin İsrail'e olan desteği ile Suriye, Mısır ve Ürdün'e karşı savaşı kazanması Ortadoğu'da "stratejik bir değer" olduğunu kanıtlamıştır.⁶⁵

Soğuk Savaş boyunca ABD'nin Ortadoğu'da en önem verdiği konu Sovyet tehdidinin önlenmesi, petrolün güvenliği ve İsrail'in güvenliğiydi. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin Monro doktrini'ni terk etme kararı alması yalnızlık politikasını bırakması sonucunda Batı'nın çıkarlarını koruma görevini üstlenmişti. ABD'de 1967 savaş sonrası karşılıksız şekilde İsrail'e verilen yardımlar ABD'deki Yahudi lobilerinin ne kadar kuvvetli olduğunun göstergesidir. İsrail hükümetinin ilk yılları sayılabilecek 1948-1967 yılları arasında Amerikan yardımı yıllık ortalama 64 milyon dolar iken 1967 tarihinden sonra ve özellikle 1977 tarihinde Jabontinski'nin Revizyonist Siyonist partisi Likud'un iktidara gelmesi ile bu yardımlar 82 milyon doları bulmuş doğrudan askeri yardımlar ise 3 milyar dolara kadar çıkmıştır.⁶⁶

---

⁶⁴Mehmet Şahin, *ABD-İsrail: Böyle Dost Düşman Başına*, Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt 2, Sayı 21, 2010, s.40.

⁶⁵Şahin, *age.*, s.41.

⁶⁶Tayyar Arı, *ABD-İsrail İlişkileri Ortadoğu Barış Süreci*, Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, 1999, s.235.

ABD'nin İsrail'e olan desteği o kadar fazladır ki Soğuk Savaş sonrası dönemde bile "stratejik bir değer" olarak görülmüştür. ABD'nin İsrail'e olan desteğinin sebepleri ise şunlardır.

- 1- İsrail zayıf ve etrafı düşmanlarla çevrili bir ülkedir.
- 2- İsrail demokrasiyle yönetilmektedir ve bu ahlaken de tercih edilen bir yönetim biçimidir.
- 3- Yahudi halkı geçmişte kendisine karşı işlenen suçlardan dolayı çok acı çekmiştir ve bu yüzden özel muamele görmeyi hak etmektedir.
- 4- İsrail'in davranışları ahlaki açıdan muhaliflerinkinden daha üstündür. Fakat bu sebeplerin ortaya koyulması ise uluslararası ilişkilerin doğasına göre çok da ikna edici görünmemektedir.⁶⁷

ABD'nin İsrail'e yönelik politikasını tamamen Yahudi lobisinin belirlediğini söylemek abartılıdır. Fakat etkisinin olduğu aşıkardır. Özellikle İsrail lobisinin etkisi ABD başkanlarına göre de değişmektedir. Örnek olarak Bush döneminde bölgesel hegemonyanın daha sağlamlaşması hedeflenirken Clinton döneminde ise daha fazla Yahudi lobisinin etkisi görülmektedir. Bunun en önemli sebebi ise Demokrat parti içinde Yahudilerin daha fazla ve etkin olması gösterilebilir. Sonuç olarak Amerikan karar süreçlerinde etkin olan Yahudiler, yüksek oy potansiyeline sahip, iyi organize olmuş, kamuoyunu etkileme açısından son derece başarılıdır.⁶⁸

Yahudi lobisinin tekelden kurtulamayan ABD dış politikasının başta Ortadoğu olmak üzere dünyaya barışa olan katkısı zayıftı. Sadece 2001 yılındaki Afganistan'a müdahale, 2003 yılında Irak'ın işgali ve bunların sonuçları bile göz önüne alındığında söz konusu lobinin ve İsrail'in ABD'ye ne kadar büyük bir maliyet getirdiği ortadadır. "Güçlü bir devleti kontrolsüz müttefik bitirir." Amerikalılar kaybettikleri şeyleri göz önüne alındığında İsrail'e olan sonsuz destekleri rasyonel değildir. İsrail'in ABD için getirdiği maliyetler göz önüne alındığında, "böyle dost düşman başına" dememek elde değildir.⁶⁹

Trump'ın 2017 yılında iktidara gelmesi ile İsrail'le olan ilişkiler daha da imtiyazlı hale gelmişti. İsrail'in şimdiye kadar ki en önemli kazanımlarına kavuşmasına imkan sağlamıştır. Başta Kudüs'ün İsrail'in başkenti olduğuna dair

---

⁶⁷ Şahin, *age.*, s.42.

⁶⁸ Arı, *age.*, s.243.

⁶⁹ Mehmet Şahin, *ABD-İsrail İlişkileri: Böyle Dost Düşman Başına*, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Dergisi, Cilt 2, Sayı 21, 2010, s.45.

kararı olmak üzere, Golan Tepeleri'nin İsrail toprağı sayılması ve Filistin yönetimine sağlanan ekonomik ve sosyal yardımların kesilmesi gibi kararlar ABD'nin o tarihe kadar ki taraflar arasındaki arabulucu olarak görülmesini sağlayan geleneksel politikalarını terk etmesi olarak yorumlanmıştır. Buna rağmen sözde Yüzyılın Anlaşması gibi tuhaf bir plan ortaya atılarak, Filistinlilerin son dayanaklarını ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Tüm gelişmeler BM kararlarına rağmen hatta bu kararlar yok sayılarak yapılmış ve dünyaya verilen mesajlarda da diğer ülkelerin de ABD'nin bu gayri meşru kararları kabul etmeleri istenmiştir. Trump eliyle yürütülen ABD politikaları her ne kadar İsrail'i mutlu etse de kendi halkında karşılık görmemiş ve Kasım 2020'de seçimler sonucunda Demokrat Parti adayı Joe Biden ABD'nin 46. başkanı olmuştur. Biden yönetimince açıklanan yeni döneme dair politikalarını, Trump'ın almış olduğu kararlar ve uygulamış olduğu politikalar nedeniyle bozulan Filistin ile ilişkilerin onarılacağı ilan edilmiştir. Bu kapsamda politikalarını belirleyeceklerini belirtmiştir.⁷⁰

1.7.2. İsrail – SSCB/Rusya İlişkileri

İsrail Rusya ilişkilerini anlamak ve açıklamak oldukça çözülmesi zor ikili ilişkilerden bir tanesidir. İlişkiler daha çok kültürel ve jeopolitik örüntülerden oluşmaktadır. İsrail ve Rus ilişkilerini iki ayrı dönemde değerlendirebiliriz. Birincisi SSCB ile İsrail arasında olan 43 yıllık dönem, ikincisi ise SSCB'nin doğal varisi olan Rusya Federasyonu-İsrail ilişkileri olarak değerlendirilir. Soğuk Savaş yıllarında iki ülke arasında ilişkiler birkaç kez kopmasına rağmen SSCB'nin dağılması sonrası ikili ilişkiler yeniden canlanmıştır. Rus dış politikasında ABD dış politikası gibi Yahudi lobisi etkili olamamıştır. Özellikle 1917 Rus devrimi sonrasında Yahudiler sol fraksiyondan etkilenmişlerdir. İsrail'i kuranlar da Rusya'dan göç eden Aşkenaz Yahudileridir.⁷¹

Soğuk Savaş sonrasında ikili ilişkiler yeniden etkin hale gelmiştir. SSCB tek merkezli kutuptan çıkarak 2000'li yıllar itibari ile çok kutupluluk politikasına dönmüştür. Küreselleşmesinin etkisi ile devletlerin çok kutupluluk kavramı önemli hale gelmiştir. Soğuk savaş yıllarında Rusya-İsrail ilişkileri yön veren temel mesele

⁷⁰ Haydar Oruç, *ABD'nin Kosulsuz İsrail Desteğinde Sona Mı Gelindi?*, Kriter Haber, 1 Haziran 2021, <https://kriterdergi.com/dis-politika/abdnin-kosulsuz-israil-desteginde-sona-mi-gelindi>, (Erişim Tarihi: 17.09.2021).

⁷¹ Halit Hamzaoglu, *Tarihsel Kültürel ve Sosyal Bağların Güncel Rusya -İsrail Gelişimine Etkisi*, Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, 2020, s.17-21.

İsrail-Filistin sorunu olmuştur. İkili ilişkilerin en gergin olduğu dönemler olarak ise 1953 Tel-Aviv'deki Sovyet diplomatik misyonu alanındaki patlama ve 1967 Arap-İsrail savaşı sonrası olan dönemdir. Soğuk savaş sonrası dönemde İsrail'in ABD'ye olan aşırı bağımlılığın azaltılması için Rusya ile ilişkilerini geliştirmiştir. Bu köklü değişim ise 1995'de Rusya ve İsrail arasında askeri-teknolojik ilk anlaşma imzalanmıştı. Bu anlaşma İsrail açısından iki bakımdan önemliydi. Birincisi ABD'ye bağımlılığı azaltmak ikincisi ise Rusları Araplar yerine kendi taraflarına çekmek istemeleridir.⁷²

Rusya'da Putin'in başkanlık görevine gelmesi ile Rusya-İsrail ilişkileri "altın çağına" girmiştir. Rus ekonomisinin yapısının mihenk taşları olan Rus Yahudileri İsrail ile olan ilişkilerin gelişmesinde öncü olmuşlardır. Bu bağlamda Putin, Rus toplumsal katmanında önemli bir yere sahip olan Yahudilere kredisi sonsuzdur. Ayrıca ABD'nin yerine alternatif olma hedefinde ilerleyen Ruslar, hem Peres ile hemde Netanyahu ile ilişkilerini sıcak tutmuşlardır. Netanyahu'nun sıkça Moskova ziyaretleri iki tarafında birbirlerine verdikleri değer göstergesidir.⁷³

1.7.3. İsrail -Türkiye İlişkileri

29 Mart 1949'da İsrail'i ilk tanıyan Müslüman devlet olan Türkiye, Türk dış politikasında İsrail'le olan ilişkilerini özellikle Filistin meselesinde tarafsız şekilde yürütmüştür. O zamanın Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Ortadoğu'da "barış ve istikrar" unsuru olacağını belirtmesi Türk-İsrail ilişkilerinin başlayacağını habercisi olmuştur. 1950'li yıllarda İsrail'in Ankara Büyükelçisi Eliahu Sasson 1949'da atanmıştır. Menderes hükümeti iktidara geldiğinde dış politikadaki en önemli amacı NATO'nun bir parçası olmaktı. Türkiye bunun için ABD'deki Yahudi lobisiyle iyi ilişkiler kurarak, ABD hükümetinin tam desteğini almak istemiştir. Ayrıca İsrail'den bu konuda yardım dahi istenmiş herhangi bir sonuç alınamamıştı. Türkiye NATO üyeliğine tekrar başvuru yaptığında ise ABD ve Batı kamuoyunun Türkiye lehine tavır almasında Sasson'un büyük yardımları ve aktif politika izlemiştir.⁷⁴

Özellikle 1948-1967 yılları arasında Arap devletleri arasında Türkiye'ye karşı öfke oluşmuş ve bu eleştirilere Türkiye cevap verme zorunluğu hissetmiştir. Türk

---

⁷² Hamzaoğlu, *age.*, s.24.

⁷³ Hamzaoğlu, *age.*, s.23-25.

⁷⁴ Arda Baş, *Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri (1948-1991)*, İsrailiyat: Yahudi Çalışmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 3, 2019, s.96.

Hükümeti bu meselenin hassas olduğunu belirterek Türk-İsrail ilişkilerinde Ticari olarak ilişkilerin var olduğu inkâr edilmemiş aynı zamanda bu yakın ilişkilerin Arap devletleri ile de olmasını istemişlerdir. 1950’li yılların ilk yarısına gelindiğinde İsrail-Türkiye ilişkilerinde ilk zorlu sınav verilmişti. Bu zorlu sınav Bağdat Paktidir. Türkiye’nin İsrail’in düşman olarak gördüğü Irak ile bir ittifak kurması ve bu ittifakın diğer Arap devletlerini içine katmak istemesi İsrail’i endişelendirmişti. Üstelik Bağdat Paktilinde, İsrail’in üyeliğine sıcak bakılmıyordu.⁷⁵

Sonuç olarak Bağdat Paktil ile Türkiye-İsrail ilişkileri ciddi bir sınavdan geçmiştir. Fakat bu Pakt Türkiye ve İsrail’i birbirinden uzaklaştırmamış tam aksine yakınlaştırmıştır. Zaten Bağdat Paktil’na destek veren ABD de Paktın İsrail’in bölgedeki varlığını güçleneceğini düşünmekteydi. Ayrıca Ortadoğu’da komünizme karşı kurulmuş olan Bağdat Paktil’nın Türkiye ile Arapları birbirine yaklaştırması mümkün değildi. Paktın asıl hedefi Ortadoğu’da Sovyetler Birliğı ve komünizm ile mücadele etmektir.⁷⁶

Türk-İsrail ilişkilerini en çok etkileyen olay Arap-İsrail çatışmaları olmuştur. Türk- İsrail İlişkilerindeki ikinci kırılma nokta ise 1967’deki İsrail’in yayılcı politikası olmuştur. Bu tarihte meydana gelen Arap-İsrail çatışmaları, Türkiye’nin BM nezdinde İsrail’i işgalci kabul etmesi ve işgal ettiği topraklardan geri çekilmelerini istemesi ikili ilişkileri yok denecek seviyeye kadar soğuklaştırmıştır. 1973 Arap-İsrail çatışmalarında Türkiye’nin Araplardan yana taraf olması ve ABD’nin İsrail’e destek vermesine Türkiye İncirlik Üssünü kapatarak ikili ilişkileri tamamen kopmasına sebep olmuştur. İsrail ile Arap devletleri arasında yaşanan 1948, 1967 ve 1973 yıllarında gerçekleşen bu savaşların, Türkiye ile İsrail’i devamlı olarak karşı karşıya getirdiğı ve bu ortamda da ikili ilişkilerin ilerlemesine fırsat vermediğı görülmektedir.⁷⁷

Arap-İsrail çatışmaları Camp David anlaşması ile normalleşmeye başlayınca Türk-İsrail ilişkileri de normalleşmeye başlamıştı. Özellikle 1990’lı yıllara doğru gelindiğinde Türk-İsrail ilişkileri daha da gelişmiştir. Özellikle 1991 yılına gelindiğinde ABD’nin Ortadoğu’da kendi çıkarlarını korumak maksadı ile İsrail-Filistin gerginliğini bitirmek istemesi ve bunun içinde Madrid Konferansı ile tarafları bir araya getirip başatıya ulaşması Türk-İsrail ilişkileri açısından büyük gelişmeler

---

⁷⁵ Baş, *age.*, s.99.

⁷⁶ Baş, *age.*, s.100.

⁷⁷ Yusuf Koğ, *Türkiye İsrail İlişkileri (1990-2000)*, Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi, Sayı 12, 2021, s.215.

yaşanmıştır. Yine bu ülke arasında imzalanan serbest ticaret anlaşmaları, ekonomik iş birliği ve turizm anlaşmaları ile iki ülkenin ekonomisine olumlu yansımıştır.1990'lı yıllar Türk-İsrail ilişkileri açısından dönüm noktasıdır. Bu yolla stratejik ortaklık noktasına getirilmiştir.⁷⁸

2000'li yıllara gelindiğinde İsrail- Filistin sorununda aktif diplomasi yürüten Türkiye, II. İntifadanın yaşanması ile mekik diplomasi yürüten ve ikili ilişkilerin bozulmaması yönünde büyük çaba sarf eden Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Türk dış politikasında komşularıyla ikili ilişkileri daha da geliştirmiştir. Türkiye, bu dönemde güvenlik merkezli dış siyasetten ziyade karşılıklı çıkarların ön plana çıkarıldığı ikili ilişkilere odaklanmaya çalışmıştır. Böylece Ankara, Soğuk Savaş sonrası dönemde çevresindeki ülkelerle arasındaki problemleri daha olumlu bir havaya dönüştürebilmiştir. 2006 yılına gelindiğinde İsrail-Hizbullah ve Gazze savaşının yaşanması ikili ilişkilerin gerginleşmesine yeniden sebep olmuştur. Filistin'de 2006 yılındaki seçimde Hamas'ın kazanması, Türkiye'nin Hamas lideri Halid Meşal'i Türkiye ziyareti Türk-İsrail ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.⁷⁹

---

⁷⁸ Koğ, *age.*, s.216.

⁷⁹ Erdem Kaya, *Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yeni Dönem*, Bilge Stratejisi Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 2010, s.103.

2. İKİNCİ BÖLÜM

İSRAİL'İN ASKERİ, EKONOMİK, KÜLTÜREL, İDEOLOJİK - SİYASİ YAPISI

İsrail devletinin kurulması sonrası en önemli problem farklı coğrafyalardan gelen Yahudilerin tek bir çatı altında uyumlu şekilde bir arada yaşamasıydı. İsrail devletinin ilk yıllarında aralıksız devam eden göçlerin vatandaşlarına sağlayacağı barınma, eğitim, iş ve sosyal hizmetlerin alt yapısını kurması İsrail açısından büyük bir problemdi. Özellikle Doğu Avrupa'dan gelen Aşkenazi Yahudiler ile İspanya'dan gelen Seferad Yahudiler arasında yaşanan sosyo-kültürel, dini çekişmeler ve ekonomik kavgalar İsrail'in içteki problemlerin bir tanesiydi. Aşkenazilerin İsrail devleti içerisindeki nüfus yoğunlukları ve devlet kademelerinde çoğunluk sağlamaları siyasi olarak Seferad Yahudilerine göre daha çok söz sahibi olmuşlardır.⁸⁰

İsrail devleti ilk kurulmasından itibaren Ortodoks Yahudi öğretisini benimseyen devlettir. Diğer Yahudilik öğretilerine resmi statü sağlamamaktadır. Bu durumla beraber evlilik, boşanma, şabat⁸¹ ve kaşer⁸² gibi kuralların Yahudi hukuku kurallarını dindar Yahudilere göre düzenlenmiştir. İsrail ilk kurulduğunda ne kadar seküler olarak kurulmuşsa da toplumu özellikle dindar Yahudileri bir arada tutmak için devletin dini otoriteler tarafından sorgulanmasına dinin ülke içinde etkin rol oynanmasına izin vermektedir. Hem Sinagogların inşası hem dindar Yahudilerin askere gitmemesi hem de Hahamların devlet tarafından maaş almaları örnek olarak gösterilir.⁸³

İsrail 1917 Bolşevik Devrimi'nin de etkisi ile sol ideolojiyi benimsemiş 1977 yılı seçimlerine kadar olan süreçte Sol partiler ülkeyi yönetmiştir. 1973 yılında Yom Kippur savaşının verdiği zarar ile İsrail siyasetinde Sol ideoloji zarar görmüş Sağ düşünce ağır basmıştır. 1977 yılına kadar elit Aşkenazi Yahudileri yönetiminde olan ülke, 1977 seçimleri sonrası Maneham Begin önderliğinde muhafazakâr ve dindar

⁸⁰ Ufuk Ulutaş, İsrail Siyasetini Anlama Klavuzu, *Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları*, 2012, Ankara, http://file.setav.org/Files/Pdf/20130125150650_israil-siyasetini-anlama-klavuzu_son.pdf, (Erişim Tarihi: 2.09.2021).

⁸¹ Şabat: Yahudilikte ibadet ve dinlenme günü olarak kabul edilen gündür. Gregoryen takviminde cumartesi gününe denk gelir ve Yahudiler için Tanrı ile aralarındaki özel bir bağı temsil eder. Yahudi dinî inancına göre kainatın yaratılışı altı gün sürmüş, yedinci gün ise Yaradan Tanrı dinlenmeye çekilmiş ve o günü Yahudi halkına mukaddes saymıştır.

⁸² Koşer: Yahudiliğe göre; yenilmesi ve kullanılmasında dinen bir sakınca bulunmayan ürünlerdir. Bunları belirleyen kurallara ise **kaşerut** ya da **kaşrut** kuralları adı verilir.

⁸³ İsrail'deki Yahudi Toplum Yapısı, İnsani Sosyal Araştırmalar Merkezi, https://insamer.com/tr/israildeki-yahudi-toplum-yapisi-dindarlik-analizi_1859.html, (Erişim Tarihi: 30.04.2022).

kesim ülke yönetimini devralmıştır. Bu seçimlerden sonra da İsrail'i birden fazla partinin kurduğu koalisyonlar yönetti. Seçim sisteminin bir sonucu olan bu durum hükümeti kurmakla görevlendirilen partiyi, küçük partilerle ve özellikle dindar partilerle iş birliği yapmak zorunda bırakmıştır.⁸⁴

2.1. İsrail'in Askeri Yapısı

İsrail askeri gücü geçmişten bugüne kadar tartışma konusu olmuştur. Çünkü nükleer silah ve askeri gücünü resmi olarak açıklamamıştır. Diğer devletlere göre İsrail'in askeri kapasitesi kamuoyunda çok fazla gündeme getirilmemektedir. Fakat yine de Askeri kaynaklardan edinilen bilgilere göre İsrail'in şu an ki askeri muvazzaf asker sayısı 168.000'dir. Fakat seferberlik halinde asker sayısı 3,5 milyona çıkabilmektedir. Yıllık savunma bütçesi 15,5 milyar dolardır. İsrail yüzölçümüne ve nüfus sayısına bakıldığında hiç azımsanmayacak güce sahiptir. Dünyanın 15. büyük askeri kapasitesine sahiptir. Fakat bu askeri gücü sadece İsrail'in içinde tartmak doğru değildir. Çünkü İsrail dışında yaşayan Yahudilerin buldukları ülkelerde yönetim ve politikalarını yönlendirme gücü de vardır.⁸⁵

ABD'nin İsrail'e olan askeri yardımları ise yadsınamazdır. ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar olan süreçte şimdiye kadar 146 milyar dolar net askeri yardım yapmıştır. ABD'nin Ortadoğu politikasını İsrail'le kendisini bağdaştırması ve buna göre politika üretmesi askeri yardımları yapmasının sebeplerinden bir tanesidir. İsrail ile ABD arasındaki özel ilişkileri Amerika'nın ulusal çıkarlarına hizmet edip etmediği tartışma konusudur. ABD ile kurduğu özel ilişkileri sayesinde İsrail en fazla Amerikan askeri yardım alan ülke durumundadır. Yılda ortalama 1.8 milyar dolar askeri ve 1.2 milyar dolar da ekonomik olmak üzere 3 milyar dolar Amerikan yardımı almaktadır. İsrail'in 1967'den 1991'e kadar aldığı toplam yardımlar ABD'nin enflasyonuna göre düzenlenmektedir.⁸⁶

İsrail Savunma Kuvvetleri (İSK-Tsahal) İşçi Partisi ile beraber İsrail'in ilk kurulduğu yıllarda topluma öncülük etmiştir. Dindar Yahudilerin askerlikten muaftır.

---

⁸⁴ Ufuk Ulutaş, İsrail Siyasetini Anlama Klavuzu, *Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları*, Ankara, 2012, http://file.setav.org/Files/Pdf/20130125150650_israil-siyasetini-anlama-klavuzu_son.pdf, (Erişim Tarihi: 11.05.2022).

⁸⁵ İbrahim Coşkun, *İsrail'in Askeri Gücü*, Anka Strateji Dergisi, Sayı 9, Cilt 5, 2018, s.4.

⁸⁶ Kamer Kasım, *Soğuk Savaş Dönemi Sonrası ABD-İsrail İlişkileri*, Avrasya Dosyası Rapor, <https://www.21yyte.org/assets/uploads/files/121-138%20kamer%20kasim.PDF>, (Erişim Tarihi: 09.08 2022).

Ayrıca bunun erkek-kadın her Yahudi İsrail’de askerlik yapmak zorundadır. Dünyanın her yerinden gelen Yahudiler için İSK sadece askeri eğitimlerin alındığı bir yer değil aynı zamanda adaptasyon ve sosyalleştirme merkezi olmuştur.⁸⁷

2.2. İsrail’in Ekonomik Yapısı

İsrail’in ekonomik yapısını analiz eden çok sayıda çalışma söz konusu değildir. Bilindiği gibi İsrail ekonomisi, İsrail’in kuruluş yılı olan 1948’den beri neredeyse aralıksız süren bir savaşı finanse etmektedir. Dahası İsrail Dünya Bankası tarafından yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler arasında sınıflandırılmaktadır. İsrail, uzun yıllar savaşın içinde olmasına rağmen finansal bir krize girmemiş aynı zamanda kişi başına gelirini 30 bin dolara kadar yakalamıştır.⁸⁸

1948 yılında resmi olarak devlet haline gelen İsrail, 1949 yılında BM’nin İsrail’i tanınmasıyla nüfusunda büyümeler olmuştur. Nüfusun hızla büyümesi İsrail’de rekabetçi piyasanın kurulmasını zorlaştırmıştır. Özellikle Arap-İsrail savaşları sonrası enerji sektörüne ihtiyaç duyulmuş ve bunda da başarılı hale gelmişlerdir. Özellikle Tamar ve Levithan gaz tesisleri sayesinde doğal gaz pazarında önemli bir aktör haline gelmiştir. Fakat bölgedeki azınlıkların iş gücüne katılımının düşük olması, temel ihtiyaçlar ve konut fiyatlarının çok yüksek olmasından ötürü İsrail’de uzun vadeli yapısal sorunlar meydana gelmekteydi. İsrail’deki rekabet azlığı politikacılar için ciddi problemler yaratmıştır.⁸⁹

2021 yılı Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD) rakamlarına göre İsrail, Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH) 408 milyar dolardır. GSYİH 2021’in dördüncü çeyreğindeki olağanüstü güçlü büyümenin ardından 2022 yılında 0,4 daralmıştır. İsrail’deki alım gücü kredi kartı verileri ve hizmet ihracatı, temel büyüme ivmesinin güçlü olduğunu göstermektedir. İşgücü piyasası, salgın öncesi seviyelere yakın işsizlik ve istihdam oranlarıyla büyük ölçüde toparlanmıştır. Özellikle yüksek teknoloji sektöründe görülen bazı işgücü eksiklikleri ile birlikte güçlü işgücü talebinin devam ettiğini göstermektedir. Nisan ayında %4 olan

---

⁸⁷ Ufuk Ulutaş, İsrail Syasetini Anlama Klavuzu, *Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları*, 2012, Ankara, http://file.setav.org/Files/Pdf/20130125150650_israil-siyasetini-anlama-klavuzu_son.pdf, (Erişim Tarihi: 02.09.2021).

⁸⁸ Harun Öztürkler, *İsrail Ekonomisinin Genel Özellikleri*, Ortadoğu Analiz Derigisi, Cilt 3, Sayı 36, 2011, s.78.

⁸⁹ İsrail’in Ekonomisine Kısa Bir Bakış, Konu Para Haber, <https://konupara.com/ekonomi/israil-ekonomisi-15477/>, (Erişim Tarihi: 29.04.2022).

tüketici fiyat enflasyonu, artan enerji ve gıda fiyatları ile özellikle konut fiyat artışları nedeniyle merkez bankasının hedef aralığını (%1-3) aştı. 2020 yılında gerçekleşen salgından etkilenen İsrail ekonomisi 2021'de çok güçlü bir toparlanmanın ardından GSYİH'nın 2022 ve 2023'te daha ılımlı bir hızda büyümesi beklenmektedir.⁹⁰

İsrail'in ekonomik politikasının hedefleri arasında sürekli büyüme ve ülke ekonomisinin dünya pazarlarına daha fazla entegrasyonu ilk sırada yer almaktadır. İsrail önemli endüstriyel ihracat hacmi, turizm sektörlerinin büyümesi ile birlikte ileri teknolojiler ve bilime dayalı endüstrinin gelişimi sayesinde yüksek bir yaşam standardına ulaşmıştır. İsraili Araplar genellikle ekonomik merdivenin alt basamaklarındadır ve İsraili Yahudiler arasında, özellikle Sefaradlar ve Aşkenazlar ekseninde önemli ekonomik bölünmeler bulunmaktadır. İsrail'in ticaret yaptığı ülkeler arasında Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye, İsviçre, Çin, Filistin, Hollanda ve Almanya ön sıralarda yer almaktadır. İsrail, Asya Altyapı Yatırım Bankası, Uluslararası Ödemek Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Uluslararası Ticaret Odası, Uluslararası Para Fonu, Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu, Uluslararası Standardizasyon Örgütü, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı, Birleşmiş Milletler, Dünya Gümrük Örgütü, Dünya Sendikalar Federasyonu ve Dünya Ticaret Örgütü gibi çok sayıda uluslararası kuruluşla işbirliği içerisinde. İsrail ayrıca Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Serbest Ticaret Birliği, Türkiye, Meksika, Kanada, Ukrayna, Ürdün ve Mısır ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır.⁹¹

İsrail'de 1968 yılı itibari ile AR-GE'ye verilen destek ve Sanayi Ticaret Bakanlığının kurulması İsrail'in ekonomisinin gelişmesinde büyük faydalar sağlamıştır. İsrail temel ekonomisini teknoloji üzerine kurarak katma değerli ürünler üreterek Ortadoğu'da çita atlatmayı başaran ülkeler arasına girmiştir. İsrail'in daha çok ekonomik politikası dışı açık piyasa ekonomisini benimsemektedir. Özellikle kriz yıllarında ABD ve AB ülkeleri ekonomik kriz yaşarken en az etkilenen gelişmiş ülke ekonomisine sahiptir. Bilindiği üzere İsrail ekonomisi, 1948 yılındaki kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte aralıksız olarak savaşa ve güvenliğe finans etmektedir.

⁹⁰ OECD Economic Outlook, 2022, <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/62d0ca31-en/1/3/2/25/index.html?itemId=/content/publication/62d0ca31-en&csp=0cf9a35c204747c5f82f56787b31b42b&itemIGO=oecd&itemContentType=book>, (Erişim Tarihi: 05.10.2022).

⁹¹ Vizem.Net Haber, İsrail Ekonomisi, 2022, <https://vizem.net/israil/yasam/ekonomi/>, (Erişim Tarihi: 15.09.2022).

İlaveten İsrail Dünya Bankası tarafından yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler arasında girmektedir. 2021 yılına göre halkın hemen hemen tamamı GSYİH kişi başına 40 bin dolar gelir düzeyini yakalamıştır.⁹²

2.3. İsrail'in Kültürel Yapısı

İsrail çok çeşitli etnik, dinsel, kültürel ve toplumsal bir yapıya sahiptir. 7 milyon insanın bir arada yaşadığı ve kaynaşmaya çalıştığı bu toplum %76.2'si Yahudi, %19.2'si Arap ve geri kalan %4.3'lük kısım ise Durziler, Çerkesler ve diğer küçük topluluklardan oluşmaktadır. İsrail devleti ilk kurulduğunda nüfusun %85'i Aşkenazi Yahudilerden oluşmaktaydı. İsrail'i kuran Aşkenazi Yahudileri, dünyada bulunan bütün Yahudileri ata topraklarına çağırışlardır. Yahudi nüfusunun bölgede artmasını amaçlamışlardır. Yahudiler kendi aralarında en keskin ayrımı ise Hindistan, Buhara ve Kuzey Afrikadan göç eden Mizrahi Yahudiler ile Aşkenazi Yahudiler arasında yaşamaktadır. Bu ayrım sosyo-kültürel olarak yaşanırken diğer taraftan da seküler ve dindar Yahudiler arasında da ayrışma vardır.⁹³

Aşkenaz, İbranice'de "Almanya" demektir. Almanya, Fransa ve Doğu Avrupalı Siyonist Yahudiler ve onların soyundan gelenlere verilen isimdir. Almanca, İbranice, Aramice ve Slav dillerinden harmanlanmış bir dil olan Yidişçe (Yidish) konuşurlar. Genelde, sarışın ve beyaz tenlidirler. Siyonist işgal devletinin ilk yönetim kadroları bunlardan oluşmuştur. İsrail'in en gelişmiş bölgelerinde ikamet eden Aşkenazlar hâlâ ülkenin birinci derecedeki yönetim kadrolarını oluşturmaktadırlar. Eğitim ve sosyo-ekonomik düzey bakımından toplumdaki en kuvvetli ve egemen etnik guruptur. Aşkenaz Yahudilerinin İsrail'de doğmuş olan evlatları, diğer Yahudilerden farklı olarak kendilerine "Sabra Yahudileri" adını vermişlerdir. Her sahada devletin imkanlarını kullanmada öncelikleri olmuştur. Endülüs İslam Devleti çağında yaşayan İspanyol Yahudileri, Kral Ferdinand ve Kraliçe İsabella ittifakıyla İspanya topraklarının Hristiyan hükmü altına girmesi (1492) sonucunda, ya din değiştirmek zorunda kalmışlar ya da sürgün edilmişlerdir. İspanya, Portekiz, İtalya, Yunanistan,

---

⁹² Harun Öztürkler, *İsrail Ekonomisinin Genel Özellikleri*, Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt 3, Sayı 36, 2011, s.77.

⁹³ Tuğçe Ersoy, *İsraili Olmak: Kolektif Bir Kimlik Geliştirmenin Zorlukları*, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergileri, Cilt 5, Sayı 1, 2018, s.82.

Türkiye, Fas, Tunus, Cezayir, Libya’da yaşayan Yahudiler ve onların soyundan gelenlere İbranicede “Sefarad” denir.⁹⁴

1950’li yıllarda geri dönüş yasası ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika’dan göç eden Afrikalı Yahudiler, Aşkenazi Yahudiler tarafından ikircikli bir muameleye maruz kalmıştır. Aşkenazi Yahudiler açısından bu göçlerin hem olumlu hem de olumsuz tarafı bulunmaktadır. Olumlu tarafı İsrail’in lehine olan bölgenin Yahudileştirmesidir. Olumsuz tarafı ise kültür, gelenek ve değerler farklılığından dolayı iki grubun birbiriyle ayrışmasına bu da siyasetlerine yansımıştır. Bu ayrışmada Afrikalı (Mizrahimler) marjinalize yaşayırken, Aşkenaziler ayrıcalıklı yerini korumuştur.⁹⁵

2.4.İsrail’de Hakim İdeolojik Yaklaşımlar

Yahudilikteki milliyetçi fikirlerin oluşumu için İsraili düşünür Amnon Rubinstein şu görüşleri dile getirilir: *“19. Yüzyıl sonlarında ortaya çıkan milliyetçi Yahudi uyanışından beslenen iki önemli faktör vardır: Siona dönüş ve asimilasyonu red düşüncesi. Yahudileri Filistin topraklarına göç etmeye yönelten ilk etken Sion’a dönüş idealidir.”* 19. yüzyıla gelindiğinde Yahudiler önceki Yahudilerden tamamen farklı bir yapıya sahiptiler. Siyonizm düşüncesini benimseyen ve bunun etkisinde kalan bütün Yahudiler dini değerlerden kurtulma aşamasından geçmişler hatta bu aşamanın zirvesine ulaşmışlardır. Siyonizm düşüncesini seslendiren ve bu düşüncenin gerçekleşmesine kendilerini adayan Yahudi liderlerin tümü aydınlanma çağından önce Yahudilik yaşamının geleneksel çerçevesinden kurtulmuş ve büyük bir çoğunluğu geleneksel yaşamdan tamamen uzaklaşmış kişilerden oluşmaktaydı. Çok kısa bir sürede Yahudilerin büyük bir bölümü dini kurallara bağlı kalanlar ve kalmayanlar şeklinde iki gruba ayrılmıştır. Siyasal fikirleri bu çerçevede şekillenmiştir.⁹⁶

İsrail’de en eski görüş olan din, bu görüş doğrultusunda ilerleyen Yahudiler dini Yahudilerin yol göstericisi olarak görmüşlerdir. Bu inanç doğrultusunda Yahudi egemenliği İsrail toprakları üzerinde yeniden doğacak ve Siyon’a olan özlemle Yahudilik devlet anlayışı bunun üzerine şekillenerek devlet halini alacaktır. İsrail devleti ilk kurulduğunda dört ana akım parti etrafında şekillenmiş bunların ikisi

---

⁹⁴ Suna Durmaz, *Göçmen Devleti İsrail’de Yaşanan Kimlik Sorunu*, Mirasımız Haber, 2020, <https://mirasimiz.org.tr/sayfa/GocMEN-DEVLETi-ISRAiL%E2%80%99DE-YAsANAN-KiMLiK-SORUNU/2075>, (Erişim Tarihi: 15.09. 2020).

⁹⁵ Ersoy, *age.*, s.83.

⁹⁶ Şami, *age.*, s.19.

Siyonizm ile iş birliğine karşı çıktıkları için ayrılmışlardır. Fakat bu dört parti ile ilgili en önemli özellik ortak bir vizyonu paylaşmalarıdır.⁹⁷

2.4.1. İsrail'de Dinci Siyonizm

Dinci Siyonizm Yahudilerin Filistin'e göç etmelerini sağlamak ve İsrail devletini kurmak için Yahudilerin genelinin benimsediği Kurtarıcı Mesih'i beklemeye ve ona sonsuz güvenmeye dayanan inancı reddeden bir söylemle ortaya çıkmıştır. Bu temel söyleme dayanarak Dinci Siyonizm Yahudiler arasında yaklaşık altmış kuşak boyunca yaygın şekilde devam etmiştir. Yahudileri vaadedilen topraklara kavuşturacak siyasi çalışmalar yapmaktan alıkoymuştur. Dinci Siyonizm, onsekiz asır boyunca Yahudiler arasında yaygın olan bu inanişe karşı olumsuz bir tavır takınmıştır. Yahudiler arasında yaygın olan bu düşünce Yahudilerin defalarca giriştikleri ayaklanmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Yahudilere ters gelen bazı koşullarda barışçıl ve uzlaşmacı siyasetin takip edilmesi kendileri için daha uygun bir yöntem olabilir. Dinci Siyonizm, Yahudilerin genelinin inandığı iki temel düşünceden hareketle kendi söylemlerine fikri destek sağlamaya çalışmıştır. Söz konusu bu düşünceler "Seçkin Halk" ve "Vaat edilen topraklara" dair inanışlardır.⁹⁸

Son asırda Dinci Siyonizm'in fikir babası Haham Yahuda El-Kal'i düşünceleri ile başlar. Bu Haham Yahudilerin kurtuluşunun "*Dinle Ey İsrail*" adıyla çıkardığı ve 1834 yılında yayınladığı kitapçıkta kurtarıcı Mesih'i beklemeden bir liderin önderliğinde Filistin'e dönüşü önerir. Yahudileri koloniler kurmaya davet eder. Böyle bir eylem kurtarıcı Mesih'in ortaya çıkması için bir başlangıç olacaktır. Haham Kal'i kurtarıcı Mesih'in 1840'li yıllarda çıkacağını düşünmüş fakat 1840'li yıllara gelindiğinde Mesih'in ortaya çıkmaması ile bu tezini ileriki yıllarda çıkacağını savunmuştur.⁹⁹

Haham Kal-i zaman zaman yayınladığı kitap ve broşürler vasıtası ile görüşlerini teorik olarak yaymakla yetinmedi bu düşüncelerini pratik olarak uygulamaya çalışmıştır. Bu nedenle İbraniceyi öğretmek için kitaplar hazırladı ve bu kitapların kullanılmasını tavsiye etti. Yahudiler arasında düşüncelerinin benimsenmesi için çeşitli Avrupa ülkelerinde ziyaretlerde bulundu, fikirlerini yaymaya çalıştı. Filistin'e göç hareketini hızlandırmak için girişimlerde bulundu fakat başarılı olamadı. Kendisi

---

⁹⁷Şami, *age.*, s.20.

⁹⁸ Şami, *age.*, s. 26-31.

⁹⁹ Şami, *age.*, s.86.

de 1874 yılında Filistin'e göç etti ve orada öldü. Haham Kal-i'in fikirlerinden etkilenen arkadaşı Kalişer, savunduğu düşünceleri yaymaya başladı Yahudi dininde reform hareketine şiddetle karşı çıktı ve “*Siyonu Arama*” adlı kitabında düşüncelerini şöyle dile getirdi: “*Yahudilerin karşılaştığı bu zorluk sıkıntı ve mutsuzluklar onların inançlarının sınanmasıydı. Kurtuluş'un ilk adımı toprak alımı ve yerleşme amacıyla Filistin'e göç etmekle mümkündür. Çünkü kutsal yerlere yerleşim Tevrat'ın en önemli tavsiyelerindendir*”¹⁰⁰

Haham Kal-i ve Kalişer'i diğer Yahudilerin kabul etmesi ve benimsenmesi çok kolay değildi. Çünkü Yahudi din adamlarının ve hahamların çoğunluğu bu yeni söylemin bir çeşit bidat olduğu görüşündeydi. Özellikle Haham Kalişer'in işini daha da zorlaştıran kendisinin bu düşünceleri Dindar Yahudi toplumunda yaymaya kalkışmasıydı. Bu toplum bir Yahudi Devleti'nin kuruluşunu gündeme getiren her türlü çareye şüphe ile yaklaşıyordu.

Bu iki hahamın düşünceleri bir süre sonra başarılı oldu ve Birinci Siyonist Kongre'de etkisini açık bir şekilde göstermiştir. İki hahamın düşüncelerini benimseyen dindar bir grup kongrenin çalışmalarına katıldı. Savunduğu düşünceleri pratik hale getirmek için kendilerine bağlı bir grupla birlikte Filistin'e göç etti ve orada koloni kurma girişiminde bulundu. Laikler ile işbirliği yapan ilk dindarlardan olması ve dini ortodoksluğun modern Yahudi milliyetçiliği ile karışımını sağlamıştır. Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri için yardım ve mali destek sağlama konusunda Rotchild'i ikna eden yine kendisidir.¹⁰¹

2.4.2. İsrail'de Sosyalist Siyonizm

İsrail yaşamının başlangıcından itibaren en önemli üç siyasi parti merkez sol partileri oluşturmaktadır. Bunlardan ilki İşçi partisidir. Arkadan gelen partiler ise Şinui ve Meretz-Yahad partileridir. İsrail'in kurulması ile beraber popüler hale gelen Sosyalist Siyonizm, diğer toplumlar gibi bir toplum yapmaya çalışırken İsrail'i en seçkin ulus haline getirmek istemiştir. Bu hareket daha çok laik mesihçilik üzerine kurulmuştur. Laik mesihçilik anlayışı dini kuralları reddetmeden bugünün dünyasına uyum sağlama anlayışıdır. Bu anlayışın benimsenmesiyle 29 yıl boyunca İsrail sol partileri olan İşçi partisi ve Mapai partisi ülkeyi yönetmiştir. İşçi partisini oluşturan

---

¹⁰⁰ Şami, *age.*, s.87.

¹⁰¹ Şami, *age.*, s.88.

örgütler Filistin ile olan ilişkilerde ise 1930'lardan itibaren uzlaşmaya varmak istemişlerdir. Ancak 1948 savaşı sonrası Filistinlilerin varlığını tanımayan bu Sosyalist anlayış, Filistin yerine Ürdün'ü muhattap almak istemişlerdir.¹⁰²

İşçi hareketi 1948 yılından 1977 yılına kadar İsrail'in yönetiminde söz sahibi olmuştur. Dünya liderliği gibi iddialarında da başarısız olmuşlardır. Başarısızlığın sebebi olarak ütöpik bazı söylemlerden dolayı olduğu söylenebilir. Amnon Rubinstein'in düşüncesine göre Sosyalist Siyonizmin başarısız olma sebebi ise sol partilerin sosyalist devletlerden yardım almışlardır. Bu dış desteğin olmasından dolayı İşçi partisinden uzaklaşmış ve güç kaybedilmiştir. 1967 savaşı ile beraber yerleşimcilik düşüncesi daha da artmış seçkin halk söylemi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹⁰³

2.4.3. İsrail'de Revizyonist Siyonizm

Revizyonist Siyonizm David Ben Gurion ve Chaim Weizmann'ın pratik revizyonunu savunan Ze'ev Jabotinsky tarafından geliştirilen bu kavram, bağımsız bireyler tarafından geliştirilen ideolojidir. Revizyonizm söylemi diğer Siyonizm türlerine göre daha pragmatist bir anlayıştır. Revizyonist Siyonistler için tüm toprakların işgal edilme vizyonu taşımaktadır. 1977 seçimlerine kadar Sosyalist Siyonizm kavramına karşı bir ideolojidir. Jabotinsky'nin düşüncesine göre Siyonizm'in tek amacı Yahudi bir devlet kurmak ve iki devletli çözüme karşı bir anlayış geliştirmektir. Jabotinsky Dünya Siyonist Örgütü'nden istifa etmiş yerine kendi kurduğu Tzakh serbest göç ve Yahudi devletinin kurulması için siyasi faaliyetlerini sürdürmüştür. Revizyonist Siyonizm günümüzdeki Likud partisi olmak üzere sağcı bütün partileri etkilemiştir.¹⁰⁴

İsrail'de dinci Siyonizm ve sosyalist Siyonizm'e karşı olan bu görüş Siyonizm'in kültürel anlamda etkisinin daha çok arttırılması düşüncesini savunur. Ayrıca askeri yönünü daha çok kuvvetlendirerek Büyük İsrail söylemlerinde bulunmaktadır. Bu söylem Filistin topraklarının İsrail'in ekonomik ve askeri yönden refahında yeterli olmayacağı görüşündedir. Bu yüzden İsrail'e Yahudi göçünün sınırlı tutulmaması gerektiğini düşünmektedir. Revizyonist Siyonizm'i savunanlar hedeflerini;

---

¹⁰² Bürkan Serbest, Tarihsel Kökenleriyle İsrail'de Partiler, *Ankara Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 60, sayı 2, 2005, s.227.

¹⁰³ William L.Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Mehmet Harmanlı), Agora Yayınlar, İstanbul, 2004, s.393

¹⁰⁴ Remzi Çetin, *İsrail Siyaseti ve Yahudi Solu*, Nobel Yayınları, İstanbul, 2022, s.101-104.

- 1-) Ürdün Nehrinin her iki yakasında bir Yahudi Devleti kurulması
- 2-) Filistin’de bir Yahudi çoğunluğunun oluşturulması
- 3-) Genç Yahudilere askeri eğitim verilmesi gerektiği şeklinde savunmaktadır.. Dünya Siyonist Teşkilatı tarafından, Siyonizm’in nihai amaçlarına zararlı olduğu düşüncesiyle bu hareket destek görmemiştir.¹⁰⁵

2.5.İsrail'in Devlet Yapısı

İsrail, kuvvetler ayrılığı sistemi ile yönetilmektedir. Yasama, yürütme ve yargı olarak tanımlanan kuvvetler ayrılığı bu üç güç unsurunun birbirlerini denetleme ve denge bakımından bağımsız birer yapılarıdır. Hükümeti kurma yetkisi veren yasama organı Knesset yani İsrail’in meclisidir. İsrail, Dünya Siyonist Kongresinin toplanmasıyla birlikte Siyonizm hareketi kendi içinde farklı fraksiyonlara bölünmüştü. Özellikle 1917 Ekim Devrimi sonrasında Aşkenazi Yahudilerinin Marx’tan etkilenmesi sonucu sol ideoloji İsrail siyasetinde yoğunluğunu göstermişti. Bununla birlikte Ben Gurion 1919 yılında ilk Birleşik İşçi Siyonist Parti olan Ahdut Ha Avodah (İşçi Birliği)’ni kurmuştu. Bu dönemde sol düşünceye rakip ise Vladimir Jabontinski’nin önderliğinde kurulan Revizyonist Siyonizm Hareketidir. Jabontinski, Ben Gurion’a göre daha liberal bir ekonomi ve daha sert bir savunma politikasını savunmuştur. İsrail kurulması sonrasında ilk 28 yıl içerisinde iktidarda kendi gösteren Sol düşünce 1977 seçimleri ile beraber iktidardan olmuştur.¹⁰⁶

İsrail devleti 1948 yılında bağımsızlığını ilan edince siyasal birikimini Osmanlı Devletinden ve İngiliz manda yönetimi altında bulunan Filistin’deki Yahudi Yisuv örgütlerinden esinlenerek siyasal sistemini şekillendirmiştir. Bu Siyonist düşünce, parti düzenini etkileyerek bir devlet sistemi meydana getirmiştir.¹⁰⁷

İsrail devleti uluslararası alanda dindar bir devlet olarak gözükse de bu bir yanılgıdır. Ancak İsrail halkı arasında Devletin dini görüşü olmadığı yaygındır. İşleyiş açısından devlet kurumları ve hizmetleri genel olarak Yahudilik yasalarına uygun olmayan bir şekilde yürütülmektedir. Ancak ne Yahudi şeriatında ne de bu şeriatı savunanların öğretilerinde şimdiye kadar çağdaş devlet sistemlerine aktif ve doğrudan

---

¹⁰⁵ Eran Kaplan, *The Jewish Radical Right: Revisionist Zionism and Its Ideological Legacy*, The University of Wisconsin Press, 2005, s.9.

¹⁰⁶ Gülşah Eker, *İsrail'in Siyasal Sistem Yapısı ve Siyasal Partileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2005, s.12.

¹⁰⁷ Selin Çağlayan, *İsrail Sözlüğü*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2004, s.12.

etki edecek bir modelleri bulunmamaktadır. İsrail devleti kuruluşundan şimdiye kadar dini meseleleri siyasi tartışmaların merkezi haline getirmemiştir. Devleti kuran sol düşünce dini meseleleri devletin resmi görüşü olarak dayatma içerisinde değildir. İsrail ilk kurulduğunda Mızrahi ve Agudath gibi partiler buna yönelik çalışmalar yapmışlardır.¹⁰⁸

İsrail devletinin kuruluşundan sonra devletin din ile ilişkisi net olarak belirlenmedi. Bu belirsizlik İsrail'in bağımsızlık bildirisine de yansımış dinle ilgili ifadeler genel ve yoruma açık ifade tarzıyla yer almıştır. Hiç şüphesiz İsrail devletinin yapısı ve üstleneceği rol uzun tartışmalardan sonra belirlenmiştir. Ama bu ifadeler İsrail toplumunda laikler ile dindarlar arasında günümüze kadar sürüp gelen çatışma ve tartışmaları sona erdirmemiştir.

İsrail Devleti'nin kurucusu David Ben-Gurion, devlet ilişkilerinin temel kurallarını belirlemiştir. İlâveten devletin 1948'de kurulmasından sonra sekiz kez başbakanlık ve onüç yıla yakın İsrail'in yönetiminde söz sahibi olmuştur. Ben Gurion tamamen laik bir anlayışa sahiptir. İsrail kültüründe Hahamlık değerlerini göz ardı etmiş kadim Siyonizm geleneğini kökleştirmek istemiştir. Onun bu fikri din konusunda siyasi çekişmelere girmesine neden olmuştur. Onun gözünde din, ihtiyaç olmaktan daha çok sembolik bir düşüncedir.¹⁰⁹

Ben Gurion'un düşünceleri Siyonizm ile paralellik gösterirken Yahudilikte din ve ırk arasındaki uyuma rağmen dini değerlere bağlı değildi ve dine inanmıyordu. Hatta Siyonist hareket içindeki bazı eğilimlere sol gruplar gibi açık bir şekilde dine karşı seslerini yükseltmelerine izin vermiştir. Bu fikre karşılık Yahudi gelenekleri ile bağlarının tamamını koparmak istemeyen fikir akımları da bulunmaktaydı. Siyonizm, temel ideolojik fikirler ile dini yaklaşımlara ılımlı olan birçok eğilimi bir araya getiremedi.¹¹⁰

Kurulan İsrail Devleti kendisi ile Yahudilik dini arasında bütünlük ilkesini kabul ettiremedi. Bu sebeple Siyonist fikir seküler bir karakterde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda dinler arası hoşgörü ilkesine yön vermiş siyasal yönetim kendisinin de içinde bulunduğu dinler üzerinde bir konuma sahip olmak istedi. Çağdaş İsrail devletinin mahiyeti konusunda laik yaklaşımların dini yaklaşımlarla karşı karşıya

---

¹⁰⁸ Moshe Shimit, *İsrail'de Dini Değerleri Kurumsallaştırma Çabaları*, İbrani Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Yayını, Kudüs, 1979, s.6-7.

¹⁰⁹ Şami, *age.*, s.53-55.

¹¹⁰ Şami, *age.*, s.56.

gelmesi kaçınılmazdı. İki farklı grup arasında nesnel olabilecek fark İsrail'de din ve devlet ilişkilerinin karışık olmasından dolayıdır. Kuruluşundan beri İsrail'de görülen bu fark sürekli artmakta olan huzursuzluk sebebi haline gelmiş hatta zaman zaman siyasi fırtınalar şeklinde önümüze çıkmıştır. ¹¹¹

Devletin kuruluşundan sonra Yahudi çevreler ile buna bağlı olan laik kuruluşların dönemleri sona erdi. Devlete bağlı olan bütün Yahudilere yönelik dini misyon ve yetkileri bulunan resmi kuruluşlar dini tarikatların yerini almıştır. Çünkü devlet din işlerini düzenleme görevini üzerine almış, dini örgütlenmelere kanuni yetkiler vermiş, dindarlara dinin değişik emirlerini yerine getirme imkânı sağlamıştır.

2.5.1.Knesset

Knesset'te meclis İngiltere'deki gibi hükümeti dengeleme unsurudur. Feshetme yetkisi sadece Knessettedir. Yeni seçimler için yenileme kararı ve iptal kararı her zaman meclise aittir. Hiçbir güç yasaları reddetme yetkisine sahip değildir. Knesset kendi kendini veto edebilir, dilediği gibi yasa çıkartabilir, iktidarda olan başbakan hükümeti kurar ve yasaları çoğunluğa göre geçirebilir. Knesset, iktidarda olan hükümet yani başbakan tarafından kontrol edilir. Eğer Başbakan Knesset'teki oyların çoğunluğuna sahipse, bu kontrol daha güçlü olur.

1966 yılından beri Knesset'te çoğunluğu sağlayan partinin lideri başbakan olarak yürütmenin birincil gücü olmuştur. Fakat bu duruma karşı çıkmış 1966 yılından sonra siyasal parti lideri ile başbakan farklı şekilde seçilmiş ve konumlanmıştır. İsrail başbakanının yetkileri tam olarak tanımlanamamıştır. 1966 yılından beri devam eden Anayasa'da Başbakan'ın istifa etmesi veya meclisten güvenoyu alamadığında Cumhurbaşkanı diğer muhalefet partilerinden görüş alır başbakan seçilir hükümet kurulur. Fakat 1966 yılındaki yasa değişikliği ile başbakan doğrudan seçim ile gelmektedir. ¹¹²

Knesset Üyeleri parlamento dokunulmazlığı hakkına sahiptir. Temel dokunulmazlık, bir Knesset üyesinin görevini yerine getirirken veya görevini yerine getirmek için yaptığı herhangi bir eylemden dolayı cezai veya hukuki sorumluluk taşımamasını sağlar. Ayrıca, bir Knesset Üyesinin, Knesset Üyesi olarak yaptığı işle bağlantılı olmayan arama, gözaltı, ceza duruşmaları ve yasal takibatlarla ilgili

¹¹¹ Moshe Lesek, *İsrail'de İdeolojik ve Toplumsal Çatışmalar*, Sakira Hudeşt Dergisi, Cilt 1, Sayı 7, 1982, s.9.

¹¹² Don Peretz, *The Government and Politics of Israel*, Westview Press, Colorado, 1983, s.10.

dokunulmazlıkları vardır ve yalnızca Knesset'in bu alanlardaki dokunulmazlığını kaldırma hakkı vardır. İsrail'de parlamento dokunulmazlığı son derece geniştir ve zaman zaman onu sınırlamak için önerilerde bulunulmuştur. ¹¹³

2.5.2. İsrail'de Cumhurbaşkanı ve Başbakan

İsrail'de Cumhurbaşkanı Meclis (Knesset) tarafından her beş yılda bir seçilmektedir. Cumhurbaşkanı'nın görevleri politikadan daha çok devletin temsili noktasında sembolik bir görüntü taşımaktadır. İsrail'deki bu politik sistem Türkiye'deki Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminden önce uygulanan Parlamenter sisteme benzemektedir. Bu kanun 1966 tarihinde büyük tartışmalara sebep olunca seçmenler Başbakan adayı ve Siyasi parti başkanı olarak iki farklı şekilde oy vermişlerdir. ¹¹⁴

Bu kanun ile bakanlar kurulunun başkanlığını Başbakanın yapacağı yasa ile belirtilmiş Yasama ve Yürütme erkleri net bir şekilde birbirlerinden ayrılmıştı. Bu yeni yasa ile Başbakanın tüm savunma meselelerinde tek başına rol alabileceği anlaşılmıştır. ¹¹⁵

Seçim sistemi yapısından dolayı hükümetler dünden bugüne kadar tek başına iktidara gelememişlerdir. Cumhurbaşkanı'nca hükümeti kurma görevi üstlenen Başbakan koalisyon ortaklarıyla uyumlu çalışarak toplumun bütün kesimini memnun etmek zorundadır. Demokrasinin en önemli ilkelerinden bir tanesi olan "karşıtların uzlaşısı" ilkesi İsrail siyasetinde hükümetin diğer muhalefet partileriyle uyumlu çalışmasını zorunlu kılmaktadır. ¹¹⁶

2.5.3. Siyasi Partiler

Devletleşme öncesinde İsrail'de, fikir ve ideoloji ekseninde şekillenen Siyonizm'i savunanlar, karşı duranlar ve dinsel olarak bu ideoloji etrafında kamplaşmalar başlamıştı. Buna göre; yukarıda sayılan ideolojiler etrafında şekillenmiş siyasal partilerin en azından Knesset'te temsil imkanı bulunanlar; sol partiler, merkez sağ partiler, reformcu partiler, aşırı sol, komünist ve Arap partileri ile dinci partiler olarak sınıflandırılır. Sayılan bu partilerin dönem dönem güçleri değişmiştir.

¹¹³ Knesset, The Right and Duties of Members of Knesset, <https://main.knesset.gov.il/EN/mk/Pages/Current.aspx>, (Erişim Tarihi: 10.05.2022).

¹¹⁴ Eker, *age.*, s.13.

¹¹⁵ Peretz, *age.*, s.8.

¹¹⁶ Remzi Çetin, *İsrail Siyaseti ve Yahudi Solu*, Nobel Yayınları, İstanbul, 2022, s.90.

Kurulmuş olan tüm koalisyon hükümetleri Sosyalist İşçi Partisi veya Revizyonist Siyonist Likud Partisi ve bunların türevleri liderliğinde kurulmuştur.¹¹⁷

İsrail devletinin kurulmasının mümkün olacağını bir kısım sol görüşlü Yahudiler düşünmekteydiler. Bu düşünceyle İsrail’de ilk teşkilatlanan Aşkenazi Yahudileri, sol görüşten etkilenmişler politik partilerini bu çerçevede kurmuşlardır. Sosyalist Siyonizm fikrinin zamanla güçlenmesinde ve İsrail devletinin kurulmasında sol düşüncenin önemi yüksektir.¹¹⁸

İsrail siyasal yaşamında merkez sağ eğilimli olarak kabul edilen en önde gelen parti, ülkenin İşçi Partisi ile birlikte başat partisi kabul edilen Likud' dur. İsrail İşçi Partisi gibi Likud da, çeşitli siyasi unsurların çeşitli evrelerden geçerek bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Likud'un tarihsel olarak en önemli unsurunu, siyasal ve ideolojik olarak asıl köklerinin bulunduğu, Siyonist ideolojiyi sağ kanatta temsil etmiş olan Herut partisi oluşturmaktadır. Herut, manda yönetimi boyunca Araplara ve Büyük Britanya güçlerine karşı eylemler yapan bir Yahudi yer altı örgütü olan Irgun'un lideri Menahem Begin tarafından 1948'de kurulmuştur.¹¹⁹

İsrail’in kuruluşu ve ülkenin yönetiminde sol siyaset etkin rol alarak yaklaşık 30 yıl boyunca ülkenin yönetiminde söz sahibi olmuştur. 1973 yılında Likud kuruluna kadar ülkenin siyasi sisteminde sol kadroları zorlayan sağ kanat siyasi partiler bulunmamıştır.1973 yılından itibaren İşçi partisi ve Likud partisi iktidar olmak için kora kor mücadeleye girmişlerdir. Bütün devletlerin siyasi sisteminde olduğu gibi İsrail siyasetinde de sol-sağ kümelenmesi yaşanmıştır.¹²⁰

2.5.3.1. İsrail İşçi Mapai Partisi

İsrail’in ilk İşçi Partisi olan Mapai partisi, 1930 yılında Siyonist Sosyalist partisi olarak kurulmuştur. Mapai İsrail’in kuruluşu öncesinde ve sonrasında ılımlı çok radikal olmayan sol parti olarak görülmektedir. 1968 yılına kadar bütün Başbakanlar bu partinin içinde bulunmuşlardır. 1968 yılında Ahdut Ha Avodah ve Rafi hareketleri birleşmesi sonucu İşçi partisi Ben Gurion liderliğinde (Mifleget Ha-Avodah Ha-

---

¹¹⁷ E. David and Bernard Reich, *The Government and Politics of the Middle East and North Africa*, Fourth Edition, 2002, s.285-286.

¹¹⁸ Socialist Zionizm, Jewish Virtual Library, https://web.archive.org/web/20170106100144/https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/Zionism/Socialist_Zionism.html, (ErişimTarihi: 02.09. 2021).

¹¹⁹ Serbest, *age.*, s.233.

¹²⁰ Çetin, *age.*,s.99.

Yisraelit Maarach) olarak ismini değiştirmiştir. Mapai partisi üyeleri daha çok kırsal kesim üyelerinden oluşmaktaydı. 1948'deki geçici hükümette idareyi ele alan bu parti 1. Knesset, 2. Knesset ve 3. Knessette hükümette kilit pozisyonlarda bulunmuşlardır. Mapai partisinin belirlediği politikalar Hükümet politikaları haline gelmiştir. Mapai partisi geçmişindeki tecrübelerinden dolayı diğer partilere göre daha deneyimli bir partidir. Mapai soldaki emekçi gruplar ile sağdaki muhafazakâr toplumu ılımlaştırarak orta noktaya getirmeyi başarmıştır.¹²¹

İşçi Partisi, 1977'ye kadar tek başına iktidarda olmuştur. İsrail'in savunma ve dış politikası bu parti tarafından yürütölmüştür. Parti, gerek Altı Gün Savaşı'nda işgal edilen Batı şeria, Gazze ve Sina yarımadasının geleceği konusunda lider kadro düzeyindeki anlaşmazlık, gerekse yeni göçmenlerin oylarını kendisine çekememesi sebebiyle 1970'lerde güç kaybetmeye başlamıştır. 1969 seçimlerinde %46,2 oy oranıyla 56 sandalye kazanan İşçi Partisi'nin oyu 1973'te %39'a, Knesset'teki sandalye sayısı ise 51'e düşmüştür.¹²²

İsrail'deki parti politikalarını en çok liderler belirlemiştir. İşçi partisinde İzak Rabin, şimon Perez ve Ehud Barak Başbakan olarak görev almıştır.

2.5.3.2. Likud Partisi

1925'te Vladamir Jabotinsky revizyonist bir parti kurmuştur. Revizyonist parti, Dünya Siyonist Teşkilatı'nın (WZO) politikalarını revize etmek istemesinden dolayı Revizyoncu olarak görölmektedir. Revizyonist Parti, Yahudi devleti için Siyonist mücadelede ultra milliyetçi politikalar uygulanması gerektiğini savunmuştur. Revizyonist Parti Ürdün Nehrinin iki kıyısındaki toprakların bir Yahudi Devleti hali olmasını düşünmüştür. Vladamir Jabotinsky'nin başında olduğu Revizyonist Parti İngilizlerin Yahudi göçünü serbest bırakmasını ve Yahudi gençlere askeri eğitim verilmesini de savunmuştur. Revizyonist Parti Ben Gurion'la birlikte anılan İşçi Siyonizmi liderliğine de sert bir şekilde muhalefet etmiştir. 1933'te Dünya Siyonist Teşkilatından ayrılan Revizyonist Parti 1936 sonrası artan Arap saldırılarına karşı İngiliz ve Siyonist yetkilerinin ılımlı mesajlarına karşı çıkmıştır. Anti-İngiliz ve Anti-Arap iki gerilla grubu kurmuşlardır.¹²³

¹²¹ Gerda Luft, 'Poalei Agudat Israel,' The Jerusalem Post, 15 Nisan 1955.

¹²²Ufuk Ulutaş, İsrail Siyasetini Anlama Klavuzu, *Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları*, 2012, Ankara, http://file.setav.org/Files/Pdf/20130125150650_israil-siyasetini-anlama-klavuzu_son.pdf, (Erişim Tarihi: 02.09.2021).

¹²³ Çağlayan, *age.*, s.487-491.

Jabonstinsky'nin Revizyonist Siyonizmi, sadece Araplara karşı sert bir tutum belirlemenin dışında sosyalist Sol Siyonizm ve İngiliz Manda Yönetimine de tepki olarak doğmuştur. Jabotinsky'nin yaptığı bu sert tutum ile birlikte silahlı milislerin kurulmasına İngiliz Manda Yönetimine karşı da sert bir tutum sergilemişlerdir. Jabonstinsky'nin direktifleri doğrultusunda kurulan Irgun ve Zvai Leumi milis grupları ideolojisini Revizyonist sağ ideolojiden almaktadır. Jabonstinsky'nin başlattığı bu akımı siyasal zemine oturtan ve başarılı olacak lider ise Menahem Begin'dir. Begin'in kurmuş olduğu 1970'lerde Likud adını alacak bu sağ parti "Postsiyonizm"i siyasete yeni bir soluk getirmiştir.¹²⁴

1973 yılına geldiğinde ise revizyonist sağ eğilimli bu partiyi Menacham Begin kurmuştur. Likud'u destekleyenlerin çoğu doğulu Seferad yahudilerinden oluşmaktaydı. Özellikle 1976 seçimlerinde üstün seçim galibiyeti ile İşçi partisini iktidardan devirmişlerdir. 1988 yılında ise partinin ileri gelenlerinden olan İzak Şamir, Moşe Arens, Ariel Şaron ve Binyamin Netanyahu Herut ve Liberal Parti birleşmesiyle Likud'a katılmışlardır.¹²⁵

2.5.3.3. Aşırı Sağ Mafdal Partisi

1956 yılında milliyetçi parti olan Hapoel Hamizrahi ve Mizrahi partisiyle birleşmesi sonucu Mafdal partisi kurulmuştur. Partinin kurucuları Yosef Burg- Moşe Şapira'dır. Bu parti iki kanattan oluşmaktaydı. Mizrahi partisinin dinci kanadı ile Hapoel Hamizrahi partisinin milliyetçi kanadının birleşmesi sonucu mozaik bir parti meydana gelmişti. Ulusal bu dinci parti bir yandan Yahudi dini yasalara uygun bir İsrail'in kurulması gerektiğini düşünürken diğer yandan ise Filistin topraklarına göçü desteklemekteydi. . Bu yaptıkları politikanın adı Gush Emunim politikasıdır. Bu politika doğrultusunda Başbakanlar Rabin, Peres ve Netanyahu da aynı düşünmüş bir tek Yahudi yerleşimcinin dahi yerinden edilmesini reddetmiştir. Bu düşüncüyü 1967'den 1974 yılına kadar hayata geçiren ise İsrail'in savunma bakanı Moshe Dayan olmuştur ¹²⁶

---

¹²⁴ Çetin, *age.*, s.105.

¹²⁵ Çağlayan, *age.*, s.494-502.

¹²⁶ Şami, *age.*, s.99-105

2.5.3.4. Aguddat Israel (İsrail Birliği Partisi)

Aguddat İsrail partisi 1923 yılında dindar Yahudilerin birleşmesi sonucu Avraham Mordechai Alter önderliğinde Mizrahi partisine tepki olarak kurulmuştur. Bu parti siyasi yağma tavrı oldukça açıktır. Özellikle İsrail kurulmasından öncesi ve sonrasında hem Siyonizm'e hemde siyasi otorite haline gelen Dünya Siyonist Teşkilatına karşı çıkmıştır. Ortodoks Yahudi olmayan hiçbir gruba yanaşmamıştır. Siyonizm fikrine tanrının karşı çıktığı ve beşerî olduğunu düşünmüştür. Dine aykırı bir düşünce olarak görmüştür. Bu partinin amacı dine bağlı bir devletin yapılmasını istemiş ve Anti-Siyonist bir parti olmuştur. Fakat 1933 yılında Holokost'un olmasıyla partinin düşünceleri değişmiş Siyonizm'e olan karşıtlığını ılımlı hale getirmiştir. Aguddat İsrail'in tüm siyasi temsilcileri Hahamlardan oluşmaktaydı. Bu politika doğrultusunda resmi eğitimde dinci kurumların ve eğitimlerin verilmesi hususunda Knesset'te yasalar çıkartıldığında her zaman liderlik yapan parti olmuştur. Dindar Yahudilerin askerlikten muaf tutulması gerektiğini savunmuşlardır.¹²⁷

2.5.3.5. Şas Partisi

Şas partisinin açılımı Seferad Tevrat Muhafızları Birliği'dir Şas partisinin kurulmasının birkaç sebebi vardır. 1981 yılında Ultra- Ortodoks Yahudilerin Aguddat İsrail partisinde eşit temsil edilmediği gerekçesiyle çoğunluğu Seferad Yahudilerden oluşan Haham Ovadia Yosef önderliğinde Şas partisi kurulmuştur. Şas partisi Aguddat İsrail gibi Siyonizm'e karşı çıkmamış dini inançlarla Siyonizm arasında çelişki görmemiştir. Çok partili koalisyonlar zamanında anahtar parti halini alan bu parti kritik yasaların çıkarılmasında etkin rol oynamış ve partiye yakın isimlerin askerlikten muaf tutulmasını sağlamıştır.¹²⁸

Filistin sorunundaki görüşü Likud'a daha yakındır. Kurulduğu dönemde İşçi partisine muhalefet etmiştir. Tüm Şas seçmenlerinin hepsi ultra Ortodoks değildir. Partinin amacı otantik Avrupalılaştırılmamış geleneksel Yahudi kültürünün yeniden canlandırılmasını misyon edinmiştir. Ayrıca Siyonist düşünceye de karşı değildir. Knesset'te Seferad Yahudileri ve Mizrahileri temsil etmektedir.¹²⁹

---

¹²⁷ Çağlayan, *age.*, s.407.

¹²⁸ Şami, *age.*, s.191-193.

¹²⁹ Şami, *age.*, s.229.

2.5.3.6. Mapam Partisi

1948 yılında azınlık halde olan Hashomer Hatzair ve Achdut Ha'ovada'nın birleşmesi sonucu Sol parti olarak meydana gelmiştir. Laik komünizme göre hareket eden bu parti Araplarla barış içinde bir politika izlenmesi gerektiğini savunmuştur. Fakat sıkı güvenlik politikasının da gerekli olduğunu savunmuştur. 1948 yılında Arap sivililerin topraklarından edilmemesi gerektiğini düşünen bu fikir topluluğu David Ben Gurion'a göre bambaşka bir politika izlemekteydi. Bu fikir ise Araplar ile bir arada yaşanabilir düşüncesindeydi. Arapların sınır dışı edilmesine sonuna kadar karşı çıkmıştır. Fakat 24 Temmuz 1948'de David Ben Gurion bu partiyi ikiyüzlülükle suçlamıştır. 1951 yılına gelindiğinde bu parti ikinci parti konumundan altıncı parti konumuna kadar düşmüştür. Yabancı sermayenin İsrail'e yatırım yapmasına karşı çıkmışlar ve İsrail'in kendi kendine güçlenebileceği düşüncesini savunmuşlardır.¹³⁰

2.5.3.7. Hadaş Partisi

15 Mart 1977 tarihinde Muhammed Bereket liderliğinde Nasıra'da kurulan Hadaş 1922 yılında Filistin'de Arap ve Yahudiler tarafından kurulan Komünist Parti'nin devamı sayılmaktadır. Bununla birlikte seçmen tabanını genel olarak Arap vatandaşlar oluşturmaktadır.

Bu parti İsrail'de demokratik seküler ve çok uluslu bir İsrail amacına hizmet eden bir partidir. Partinin içinde Yahudiler ve Müslüman asıllı İsraili vatandaşları bulunmaktadır. Kadın haklarına önem veren partidir. Ayrıca İsrail'in FKÖ ile temas kurmasını ilk onaylayan parti olmuştur. İsrail'in Gazze ve Batı Şeria bölgelerinde bulunmasını reddetmiş ve geri çekilmesini istemiştir. İlaveten bu parti bağımsız bir Filistin Partisi kurulmasını desteklemiştir.¹³¹

2.6. Filistin Sorununda Öne Çıkan Liderler

Liderlerin uluslararası ilişkilerde bir aktör olduğu kaçınılmazdır. Özellikle liderlerin geçmişleri, psikolojik durumları, iç ve dış politikadaki etkileri yadsınamaz. Filistin meselesinin tam anlamıyla anlaşılması için liderlerin de iyi şekilde analiz

---

¹³⁰Benny Morris, *The Birth of The Palestinian Refuge Problem 1947-1949*, Cambridge University Press, 1987, s.185 <https://archive.org/details/birthofpalestini00morr/page/184/mode/2up>, (Erişim Tarihi: 05.09.2021).

¹³¹Lily Galili, *Going Strong Among The Druze*, Haretz News,2007, <https://web.archive.org/web/20070123202936/http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=250560&contrassID=28&subContrassID=4&sbSubContrassID=0>, (Erişim Tarihi: 07.08 2021).

edilmesi gerekmektedir. İsrail'in dış politikasının incelemesinde liderlerin ideolojik ve dini görüşleri etkilidir. İsrail'in Filistin meselesinin çözümünde liderlerin politik tercihleri ve yorumları önemlidir. ¹³²

2.6.1 David Ben Gurion

İsrail'in ilk başbakanı olan David Ben Gurion Polonya'da doğmuş 1906 yılında Filistin topraklarına göç etmiştir. İstanbul Üniversitesinde Hukuk okuyan Ben Gurion, İsrail İşçi Federasyonunun kurucularından olmuştur. Siyonist hareketin öncülerinden olan Ben Gurion, Filistin topraklarına Yahudi göçünün hızlandırılmasını sağlayan politikalar yürütmüştür. 1948 yılında İsrail devletinin kurulması ile beraber hem İsrail İşçi partisinin lideri hem de ülkenin ilk başbakanı sıfatını almıştır.

Yahudilerin Siyon hedefinin gerçekleşmesi gayretinde bulunan David Ben Gurion ve bu hedefler doğrultusunda Yishuv Derneği'nin liderliğini yapmış Chaim Weizman ve Theodor Herzl ile beraber bu devletin oluşmasında öncü olmuştur. 1935 Yahudi Ajansı'ndaki başkanlığını 1948 yılına kadar devam ettirmiştir. İsrail'in ilk başbakanı olan Ben Gurion, Yahudilere göre mükemmel bir lider ve Yahudilerin kurtarıcısı olarak görülür. Araplar ise bu lideri acımasız, gaddar ve duygusuz bir lider olarak görmüşlerdir. Siyonizm'de Herzl ne kadar önemli ise Ben Gurion'da Siyonist fikrin uygulanmasında önemli bir yere sahiptir. Siyonizm'e can suyu veren kişi olarak görülmektedir. Diğer liderlere göre Ben Gurion'un yeri ve önemi Siyonizm'in uygulayıcısı ve ideallerini gerçekleştiren kişi olarak görülür. ¹³³

2.6.2. İzak Rabin

İsrail'in 5. Başbakanı olan İzak Rabin, 1974 yılında İşçi partisi liderliğinde İsrail'in önemli siyasi figürlerinden bir tanesidir. 1992 yılından 1995 suikaste uğramasına kadar iki dönem İsrail'in başbakanlığını yapmıştır. Suikaste uğramasının en önemli sebebi olarak ise Yaser Arafat ile Oslo görüşmelerini yapması gösterilmektedir. Bu suikast girişimi aşırı dindar Yahudi Yigal Amir tarafından 4 Kasım 1995 tarihinde gerçekleşmiş ve İzak Rabin'in hayatına mal olmuştur. ¹³⁴

---

¹³² A. Murat Ağdemir, *Liderler ve İsrail'in Arap Devletlerine Yönelik Dış Politikası*, Bilge Strateji Dergisi, Cilt 6, Sayı 11, 2014, s.54.

¹³³ Halil Erdemir, *İsrail Devleti'nin İlanından Önce David Ben Gurion'un Filistin'i Yahudileştirme Politikası*, Akademik Bakış Dergisi, Cilt 4, Sayı 8, 2011, s.2.

¹³⁴ Yitzhak Rabin, *Jewish Virtually Library*, <https://www.jewishvirtuallylibrary.org/yitzhak-rabin>, (Erişim Tarihi: 2 Ekim 2021).

1974 yılında Golda Meir'in istifası sonrası Şimon Peres'i parti başkanlığındaki koltuğundan ederek İşçi partisi başkanı seçilmiştir. 3 Temmuz 1974 yılında ise Golda Meir sonrası başbakan olarak seçilmiştir. Başbakan seçildiği dönemde Özgür Liberaller, Ratz ve Gelişme Partisi bu koalisyon hükümeti içinde olmuşlardır. Bu partiler içinde dini partilerin olmadığı bir oluşum olmuş fakat kısa sürmüştür. Rabin döneminde akılda kalan en önemli gelişme ise 1 Eylül 1975 yılında İsrail ve Mısır arasında imzalanan anlaşma olmuştur. Bu anlaşma ile Mısır ve İsrail arasındaki gerginlik yumuşama dönemine girmişti.¹³⁵

Dönemin şartlarından dolayı İzak Şamir'in Filistin meselesi üzerinde herhangi bir otoritesi kalmamıştı. Bu yüzden Knesset'teki çoğunluk İşçi Partisine dönmüştü. Özellikle ABD'nin bu meseleye yakından takip etmesi ve küresel ve bölgesel gelişmeler İsrail-Arap ilişkilerini iyileştirilmesine yol açmıştı. İsrail'in bölgede güçlü kalması için ABD'den alacağı kredilere ihtiyacı vardı. Bu süreçte İsrail sadece ABD ile değil bölgede kalıcı olması için diğer ülkelerle de ilişkilerini iyi tutması gerekiyordu. Fakat bu ihtiyaç Likud'un yaklaşımıyla elde edilemezdi. Likud'a göre barış için toprak ilkesini kabul etmemiş tartışılmasına dahi müsaade etmemişti. Likud'a göre Batı Şeria Yahudilere tanrısal bir hediye ve mirastı. Likud liderleri bu konuda biraz daha duygusal ve sembolik Yahudi anlayışına göre hareket etmiştir.¹³⁶

Şamir'in Knesset'teki çoğunluğu kaybetmesinden sonra seçim gerekliliği kaçınılmaz olmuştu. İzak Rabin 1992'de seçim manifestosu olarak Likud'a karşı Arap Dünyası ile artık ilişkilerin normalleşmesi gerektiğini söylüyordu. İşgal altındaki bazı toprakların Filistinlilerle bir anlaşmaya varılması konusunda Likud'a karşı seçim kampanyasını yürütmüştü. Rabin'in bu çıkışı yapmasının altındaki en büyük etken ise Filistinlilerle olası yaşanılacak bir sorunda ABD- İsrail ilişkilerine zarar vermesinden çekinmiştir. Hatta sürecin İsrail aleyhine dayatmalarına sebep olacağı endişesi olmuştur.¹³⁷

Rabin'e göre Madrid süreci tıkanmış, seçildiği taktirde barış sürecini hemen canlandıracağını ve bir anlaşmaya varılarak 9 ay içinde Filistinlilere kısmi bir özerklik

---

¹³⁵Internet Archive, Interim Agreement Between Israel and Egypt, 1975, https://web.archive.org/web/20140809000026/http://www.knesset.gov.il/process/docs/egypt_interim_eng.htm, (Erişim Tarihi: 2 Ekim 2021).

¹³⁶ Avi Shlaim, The Likud in Power: The Histography of Revisionist of Zionism, *Israel Studies*, cilt 1, no 2, 1996, s.289.

¹³⁷ Yitzhak Rabin, *The Rabin Memories*, (Çev. Dov Goldstein), University of California Press, Berkeley, 1996, s.100.

verilebileceğinden bahsetmiştir. Bunun sonucunda 5 yıllık bir geçiş süreci yapılarak üçüncü yıldan itibaren barış için toprak ilkesi yerine getirilecekti. Rabin bu yaklaşımıyla Filistinlilere haklarını teslim etme amacında olmamış tam tersine İsrail'in geleceği açısından gerekli görmüştür. Gazze ve Tel-Aviv'in birbirinden ayrılıp iki farklı toplumsal kimliğin belirginleşmesini istemiş, gerginliğin azalması için ayrılığı gerekli görmüştü.¹³⁸

1992 yılına gelindiğinde seçim dönemine girilmişti. Şamir, İşçi Partisi Lideri Rabin'e karşı seçim propagandası olarak İsrail'in sadece bir toprak parçası değil kutsal olduğunu da seçimlerde ifade ediyordu. Buradaki amacı ise barış için toprak politikasını benimseyenlerin iyi bir Yahudi olmadığını göstererek maneviyatçı bir seçim propagandası yapmıştır. Şamir'e göre İsrail bir kuşatma altındaydı. Rabin ise İsrail'in izole edilmiş ve tüm dünyanın İsrail'e düşman olduğu yaklaşımını kırmak istiyordu. Rabin küresel barış ve iş birliği görünümünde bir İsrail dış politikasını yaratmak istemiştir. Şamir İsrail'in savaşmaktan başka bir çaresinin olmadığını çözümün ancak bu yolla gerçekleşebileceğini ilan etmiştir. ABD ve Arap Devletleri, Şamir karşısında İşçi Partisi'ni desteklemiştir.¹³⁹

1992 Seçimlerinde, halkın yoğun desteğini alarak iktidara gelen İzak Rabin, iç ve dış politikada denge politikası yürüttüğü görülmektedir. İzak Rabin, Filistin sorununda İsrail için inkar edilemez bir boyuta vardığında Likud ile bu işin çözülemeyeceğini anlamıştır. Nitekim Londra görüşmesinden sonra I. İntifada'nın patlak vermesi Rabin ve Peres'i haklı çıkartmıştır. Rabin için artık bazı sorunların reddedici değil gerçeği kabul etme görüşündeydi. Bu yüzden Filistin ile yeni bir barış sürecini başlatacağı. Fakat 4 Kasım 1995'te uğradığı suikast dolayısıyla Filistin sorununun çözümü askıda kalmış tam olarak çözülemez hale gelmiştir.¹⁴⁰

2.6.3. Şimon Peres

Şimon Peres 1959 yılında Mapai Partisine katılması ile aktif siyasette rol almıştır. Peres belli bir süre Savunma Bakan yardımcılığı sonrası Moşe Dayan, David Ben Gurion ile Mapai partisinden ayrılarak yeni parti kurmak için hazırlıklara başlamışlardır. Yeni kurdukları partinin ismi Rafi Partisi olmuştur. Siyasi yaşamı boyunca İzak Rabin ile parti başkanlığı için çekişmiştir. Fakat 1974 yılında İzak

---

¹³⁸ Balpınar, *age.*, s.183.

¹³⁹ Barry and Philo, *age.*, s.84-85.

¹⁴⁰ Çetin, *age.*, s.234.

Rabin'e karşı yenilmiştir. 1980 tarihinde partiye geri dönüş çağrısı yapan İzak Rabin, 1981 yılında kendi partisinin yenilgisine sebep olmuştur.¹⁴¹

Peres 1984 yılında ulusal birlik hükümetinin kurulmasını önermesiyle iki dönem üst üste görev yapmıştır. İlk görev süresince Likud lideri İzak Şamir ile beraber rotasyonlu şekilde başbakanlık yapmış daha sonrasında 1990 yılına kadar olan süreçte ise Başbakan yardımcılığı ve Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. 1993 yılında FKÖ ile beraber I.Oslo İlkeler Bildirgesini imzalamış ve Nobel Barış Ödülü almıştır. Filistin ile müzakerelerde bulunan Peres, İsrail'in Gazze, Yahudiye ve Samiriye'nin bazı bölgelerinden çekilmesini belirtmiş, Filistin özerkliğinin kurulmasını öngörmüştür. Peres daha sonra Yeni Ortadoğu vizyonunun bir parçası olarak Kuzey Afrika ve Basra Körfezindeki ülkelerle iyi ilişkiler kurmuştur. 1996 yılında Filistinli intihar bombacılarının İsraili sivillere yönelik terör saldırılarına rağmen barış sürecini korumaya çalışmıştır.

İşçi partisindeki inişli çıkışlı yıllar sonrasında 13 Haziran 2007 tarihinde Knesset'te Peres yedi yıl süre ile İsrail'in dokuzuncu Cumhurbaşkanı olarak göreve gelmiştir. Ülke tarihinde ilk kez bir başbakan Cumhurbaşkanı olarak göreve gelmiştir. Obama döneminde dünya barışına katkılarından dolayı Amerika Birleşik Devletleri'nin en yüksek sivil onuru olan Başkanlık Özgürlük Madalyası ile ödüllendirilmiştir.¹⁴²

2.6.4. İzak Şamir

1969 yılında siyasi hayatına başlayan Şamir, Manecham Begin önderliğinde Herut partisine katılmıştır. Anti- Polen¹⁴³ olarak bilinen İzak Şamir 1973 yılında ilk kez Knessette Likud partisinin milletvekili olarak seçilmiştir. Likud partisinin sert yüzü olarak bilinen Şamir, Camp David anlaşmasının onaylanması konusunda çekimser davranmıştır. 1984 yılı seçimlerinde Şimon Peres ile beraber Ulusal Birlik hükümetini kurmuştur. Şamir'in statükocu politika izlemesi sonucunda Peres'in Arap ülkeleri ile Ortadoğu'da barış ve istikrarı getirmesinde isteksiz kalmıştır. Bunun

---

¹⁴¹Shimon Peres, Jewish Virtually Library, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/shimon-peres>, (Erişim Tarihi: 3 Ekim 2021).

¹⁴²Jewish Virtually Library, Shimon Peres, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/shimon-peres>, (Erişim Tarihi: 3 Ekim 2021)

¹⁴³ Anti Polen: Polonyalılara karşı olan kavramdır. İzak Şamir'in her Polonyalının antisemitizm sütüyle beslendiğini ve büyüdüğünü belirterek onları açıkça düşman olarak görmüştür. Bu kavramı kullanmıştır.

sonucunda 1988 yılında Peres koalisyonunda bulunmayarak Şamir'i dar sağ koalisyon ile baş başa bırakmıştır. İsrail'in barışa yanaşmaması ve barışa yanaşmayacak liderlerin gelmesi dolayısı ile Arap-İsrail çatışması Filistin meselesine dönerek Birinci İntifada ortaya çıkmıştır.¹⁴⁴

İzak Şamir, İsrail'in güçlendirilmesi için Yahudi halkının varlığına yönelik tehditlerin azaltılması noktasında politikalar izlemiştir. Şamir, Yahudilerin diğer uluslardan farklı bir geçmişe sahip olduklarını ve İsrail'in uluslararası ilişkilerde farklı bir konumda olduğunu belirtmiştir. Şamir'e göre Filistin'in Yahudilere ait olduğunu ve barış görüşmelerinde pazarlık konusu yapılmasının teklif dahi edilemeyeceğini söylemiştir. Dolayısı ile Kudüs'ün başkent olarak ilan edilmesi, Golan Tepelerinin ilhak edilmesi kararlarını desteklemiş, bu kararları İsrail'in güvenliği için yapılması gerektiğini savunmuştur.¹⁴⁵

Şamir'in görev süresince Afrika ülkeleri ile temasa geçerek Süleyman Operasyonu diye bilinen 14.000 Etiyopyalı Yahudi'nin hava yolu ile İsrail topraklarına getirilmesini emretmiştir. Şamir, bütün Yahudileri İsrail topraklarına göç ettirmeye çalışmış ve bunun mücadelesini vermiştir. 1992 yılında İşçi partisinin lideri İzak Rabin seçimi kazanınca Şamir hükümeti düşmüştür. Bu seçim sonrasında Likud partisi liderliğinden istifa etmiştir. İstifa sonrasında Binyamin Netanyahu'nun politikalarını eleştirmiş 2001 seçimlerinde Ariel Şaron'u desteklemiştir.¹⁴⁶

2.6.5. Ehud Barak

İsrail'in çeşitli askeri kanatlarında bulunan Barak ilk kez siyasete 7 Temmuz 1995 tarihinde İzak Rabin tarafından İçişleri Bakanı olarak göreve getirilmiştir. Aktif siyaset zamanında İşçi partisinin bir ferdi olarak siyaset yapan Barak İsrail-Ürdün arasında yapılan Oslo görüşmelerine bizzat katılmıştır. 1996 yılında Rabin'in suikaste uğramasından sonra ve Peres'in Başbakanlık seçimlerini kaybetmesinden sonra İşçi Partisinin liderliğine gelmiştir. 1999 yılı seçimlerinde Binyamin Netanyahu'yu bir fark

---

¹⁴⁴ Yitzhak Shamir, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/yitzhak-shamir>, (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2021).

¹⁴⁵ Murat Ağdemir, *Liderler ve İsrail'in Arap Devletlerine Yönelik Dış Politikası*, Bilge Stratejisi Dergisi, cilt 6, sayı 11, 2014, s.64.

¹⁴⁶ Aluf Benn, *The Prime Minister Who Spied On Me*, Haretz News, 2012, <https://web.archive.org/web/20150402232402/http://www.haaretz.com/news/national/yitzhak-shamir-the-prime-minister-who-spied-on-me-1.448060>, (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2021).

oy ile yenerek tartışmalı şekilde ultra ortodoks Şas partisi ile koalisyon olmuşlardır.
147

İsrail devleti, Barak hükümeti döneminde FKÖ ile yeniden masaya oturmuştur. İsrail devleti Batı Şeria ve Gazze'yi tek bir siyasi varlık olarak elinde tutmaya yönelik girişimlerde bulunmuş fakat ne yapacağı konusunda kararsız kalmışlardır. Çünkü Filistinliler oy kullanma hakkı elde ederlerse çok uluslu bir İsrail devleti halini alacak ya da tam tersi olarak apartheid¹⁴⁸ devleti haline gelecektir. Fakat bu barış görüşmeleri başarısız olmuştur. 2001 yılına gelindiğinde seçimlerde Likud lideri Ariel Şaron'a yenilmiş ve istifa etmiştir. 2005 yılına gelindiğinde aktif siyasete yeniden döneceğini belirtse de yeterli desteği alamayarak tecrübeli devlet adamı Şimon Peres'i desteklemiştir.¹⁴⁹

2.6.6. Binyamin Netanyahu

Netanyahu, siyasi hayatına ilk kez 1996-1999 tarihleri arasında İsrail'in en genç başbakanı olarak seçilmiştir. Başbakan olduğu dönemde intihar ve terör eylemleri ile karşı karşıya kalmıştır. Netanyahu dış politikada Kudüs'ün statüsünün değişmesinde ve Oslo görüşmelerindeki isteksiz tavrı ile dikkat çekmiştir. 1996 yılında Arafat ile bir araya gelen Netanyahu hem İsraillilerin hem de Filistinlilerin güvenliği ve refahı konusunda iş birliği içinde olmaya çalışmıştır. Görüşmeler 1996 sonbaharına kadar devam etmiştir. 14 Ocak 1997 tarihinde Hebron Protokolünün imzalanması sonucunda Filistin yönetimi El Halil kentini çatışmasız şekilde ele geçirmiştir.¹⁵⁰

İsrail'deki sağ kesimin lideri ve Peres'in rakibi olan Binyamin Netanyahu bu toprakların 2000 yıllık geçmişiyle İsrail'in toprağı olduğunu düşünmekteydi. Bu topraklarda Filistinlilere ait herhangi bir hak talep edilmesi yanlıştı. Netanyahu bu toprakların gelişim ve yatırımı için Yahudilerin burada hak iddia etmesini gerekli

---

¹⁴⁷ Jimmy Carter, Dont Give Up On Mideast Peace, New York Times, 2012, <https://web.archive.org/web/20120415235950/http://www.nytimes.com/2012/04/13/opinion/dont-give-up-on-mideast-peace.html>, (Erişim Tarihi: 04.10.2021)

¹⁴⁸ Apartheid: Türkçede ayrılık anlamına gelmektedir. Apartheid düşüncesine göre beyaz ırkın diğer ırklardan daha üstün olduğu savunulmaktadır. Güney Afrika uzun yıllar boyunca beyaz ırkın yönetimdedir. Siyahilere ve beyaz olmayan etnik gruplara karşı uygulanan ayrımcılık olduğu ifade edilebilir. Apartheid, ayrımcılık tabanında yürütülmekte olan bir politika olma özelliğine sahiptir.

¹⁴⁹ Haretz News , 2007 <https://web.archive.org/web/20140311113557/http://www.haaretz.com/weekend/magazine/eud-barak-ltd-1.221318>, (Erişim Tarihi: 04.10.2021).

¹⁵⁰ Minister of Foreign Affairs, <https://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook11/Pages/20%20Joint%20press%20conference%20with%20Prime%20Minister%20Neta.aspx>, (Erişim Tarihi: 04.10.2021).

görmüştür. Burada bulunma haklarının öncelikli kendilerine ait olduğu ve Jabotinsky'nin "Demir Duvar" anlayışına atıf yaparak İsrail ile Ürdün arasında başka bir devlet oluşumuna destek verilmeyeceğini İsrail'in hayatta kalması için bedeli ne olursa olsun Filistin topraklarının elde tutulması gerektiğini düşünüyordu. Netanyahu'nun Filistin meselesine yönelik tutumu barış ve karşılıklı tanıma ile olamazdı tam tersine güç, caydırıcılık ve tahakküm olmalıydı. Netanyahu'ya göre barış anlaşmaları İsrail'in güvenliğine ciddi zararlar vermekteydi. Bu yüzden terör saldırıları ve ölümlere sebep olan FKÖ'ye ile masaya oturmak Filistinlilerin lehine dengesiz ve adaletsiz bir durumdu.¹⁵¹

Netanyahu İsrail hava hakimiyetinin yanı sıra Filistin bölgesinin giriş ve çıkışlarının da kontrol edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Ürdün ve Batı Şeria'daki su kaynaklarının da İsrail'in kontrolünde olması gerektiğini söyleyerek tam bağımsız Filistin devletine karşı çıkmıştır. Netanyahu'ya göre olası bir Filistin devleti Arap devletleri tarafından kullanılabilir. Bu yüzden bu mesele İsrail'in güvenliği için hayati önem arz etmiştir. Netanyahu'ya göre Filistin tarafının İsrail'i tanıсын diye bir gayreti olmamıştır. Netanyahu'nun dış politik anlayışına göre daha çok Arapların İsrail'i tanıması arayışı içerisinde olmuştur. Netanyahu Filistinlilere Gazze'de tam özerklik ve yoğun olarak buldukları bölgelerde kısmi özerkliğin verilmesini düşünmüştür. Ancak Filistinli nüfusun az olduğu bölgelerde ise İsrail'in kontrolü altında kalmalı ve terörle mücadelede Kudüs ve Batı Şeria ellerinde olmalıydı.¹⁵²

İsrail Devleti 1948 yılında kurulmasından itibaren kendi güvenliğini maksimize etmenin peşinde olmuştur. Bu güvenlik çerçevesini kendi makalesinde ifade eden Başbakan Netanyahu, Filistinliler'in Ürdün Vadisini ve doğrudan ona bakan tepeler dâhil olmak üzere Ölü Deniz üzerinden sırtlara uzanan bir kara tampon olmasını gerektiğini ve Filistinliler'in bu sınırın dışına çıkmamalarına değinmiştir.¹⁵³

Netanyahu dış politikada daha çok İzak Şamir'in politikalarını takip etmiştir. İsrail komşu ülkelerle ilişkileri güçlendirmeye çalışmış, yerleşimcilerin yerini korumuştur. Filistinlilerle müzakereleri askıya almıştır. Netanyahu 2001 yılında erken seçim çağrısı yapıldığında Knesset'teki milletvekili koltuğundan istifa etmiş ve bu

---

¹⁵¹ Benjamin Netanyahu, *A Place Among The Nations: Israel and The World*, Bantam Books, New York, 1993, s.353.

¹⁵² Netanyahu, *age...*, s.350-353.

¹⁵³ Binyamin Netanyahu, *An Israeli Model For Peace With Palestinians*, 2019 <https://www.jewishvirtuallibrary.org/a-model-for-peace-with-the-palestinians>, (Erişim Tarihi: 09.11.2021)

yüzden başbakanlığa aday olamamıştır. Mecburen koltuğu Şaron hükümetine teslim etmiştir. Şaron hükümetinde Netanyahu, 2002 yılında dışişleri bakanı ve 2005 yılında ise maliye bakanı olarak görev yapmıştır. 2005 yılında Şaron'un Likud'dan ayrılması ile Netanyahu Likud partisinin lideri olmuştur.¹⁵⁴

Şaron, Likud'dan ayrılması sonrası, 20 Aralık 2005'de oyların yüzde 47'sini alarak liderliği ele geçiren Netanyahu, Mart 2006'daki Knesset seçimlerinde Likud, Kadima ve İşçi partisinin arkasından üçüncü sırada yer aldı ve muhalefet lideri olarak görev yaptı. Ağustos 2007'deki seçimlerde Netanyahu yeniden Likud'un başkanı seçildi ve bundan sonraki başbakanlık seçimlerinde yüzde 73'lük oyla aday gösterilmişti. Netanyahu, 2009 Şubat'ında yapılan meclis seçimlerinde Likud'un başbakan adayydı. Tzipi Livni'nin koalisyonu oluşturamaması Likud'u anketlerde önde gösteriyordu ama İsrail seçmeninin 3'ü de biri kararsızdı. Gerçek seçimlerde Likud en fazla sandalyeyi alan ikinci parti oldu, Livni'nin partisi bir sandalyeyle Likud'u geçti. Buna rağmen sağ kanat partilerin çoğunluğu alması sebebiyle, Netanyahu kazanmıştır. 14 Ağustos 2009'da, Netanyahu bir konuşma yapmıştı. Bu konuşmada, canlı olarak hem İsrail'de hem de Arap dünyasının büyük bölümünde yayınlanmıştı. Bu konuşmanın konusu, Orta Doğu Barış süreciydi. İlk defa, "İsrail'in yanında bir Filistin devleti de var olsun" fikrini ortaya koydu ve bu konuşma aynı zamanda Obama'nın 4 Haziran Kahire konuşmasına cevap olarak algılanmıştı. Fakat 2021 yılına kadar 12 yıllık kesintisiz iktidarında Filistin'in çözümü noktasında pratikte bir gelişme olmamış aksine yerleşimciler daha da artmıştır.¹⁵⁵

2.6.7. Ariel Şaron

Ariel Şaron siyasete katıldığı ilk dönemlerde İşçi partisine yakın gözükse de ilerleyen yıllarda Liberal politikalar yürütmeye çalışmıştır. 1973 yılında Herut ve Liberal partisinin birleşmesi sonucu Likud partisinin kurulmasında etkili olmuştur. Likud partisinin ilk lideri olan Begin'i koltuğundan etmeye çalışsa da başarılı olamamıştır. Şaron Begin'in hükümetinde Tarım Bakanı olarak görev yapmış

¹⁵⁴Britannica News, <https://www.britannica.com/biography/Benjamin-Netanyahu>, (Erişim Tarihi: 04.10.2021).

¹⁵⁵ Yeni Akit Gazetesi, *Binyamin Netanyahu Kimdir?*, 2021, <https://www.yeniakit.com.tr/biyografi/binyamin-netanyahu>, (Erişim Tarihi: 15.09.2022).

yerleşimci Arapların Filistin topraklarına geri dönmesini engellemiştir. Özellikle Batı Şeria bölgesindeki Yahudi yerleşimcilerin sayısını arttırmaya çalışmıştır. ¹⁵⁶

28 Eylül 2000 tarihinde Ariel Şaron seçime kısa bir zaman kala müslümanların kutsal mabedi olan Mescid-i Aksa'yı ziyaret etmiş Filistinliler'de büyük tepkiye neden olmuştur. Daha sonra Mescid-i Aksa bölgesinin İsrail'in kontrolünde kalacağı açıklaması sonrası II.İntifada'nın başlamasına neden olmuştur. Çok sayıda Filistinli gösterici sokaklara çıkmış İsrail polisi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu gösterilerde 4 kişi hayatını kaybetmiştir. Ariel Şaron'nun bu açıklamasını yorumlayan Şaron'u destekleyen Yahudiler Yaser Arafat'ın İkinci İntifada'yı çok önce planladıklarını beyan etmişlerdir. ¹⁵⁷

Barak'ın İsrail sağının kırmızı çizgilerini koruyarak ve çekinceli davranışı koalisyon hükümetinin sonunu hazırlamıştı. Özellikle Barak, güvenlik ve barışın sağlanacağı konusundaki sözleri havada kalmıştı. Geline bu noktada yeni seçim ve sorunun çözümüne yönelik yeni bir yaklaşım kaçınılmaz hale gelmişti. Barak'a karşılık Likud lideri Ariel Şaron rakip olmuştur. Şaron seçim kampanyasında bir Filistin devletinin olduğunu kabul etmiştir. Şaron'un gözünde Filistin devleti, 1922'de İngilizler tarafından kurulan Ürdündür. Fakat Şaron Batı Şeria'da ikincil Filistin devletinin kurulmasına kabul edilemezdi. ¹⁵⁸

Ariel Şaron'a göre güvenlik gerekçesi ile duvar örülmesi yanlıştı. Çünkü güvenlik duvarının örülmesi demek Filistin devletinin kurulduğu anlamına gelmekteydi. Bu sebeple iki toplumu ayıracak bir engele açıkça karşı çıkmıştır. İlerleyen süreçte çatışmaların artmasıyla iki toplumun bir arada yaşayamayacağı anlaşılımış, güvenlik duvarı zorunlu hale gelmişti. Şaron'a göre barış süreci asla yapılmamalıydı. Ayrıca Oslo barış görüşmelerini tehlikeli görmekteydi. Arafat'ı barış yanlısı olmadığını, terör ve şiddetten beslenen savaş suçlusunu olarak nitelendirmiştir. Barak döneminde Likud Partisi lideri Şaron'a göre Filistinlilere toprak vermemek amacıyla şu yöntemler izlenmeliydi. 1-)Filistin ulusal hareketinin azaltılması 2-)

---

¹⁵⁶The Jerusalem Post,

<https://web.archive.org/web/20141209114040/http://www.jpost.com/Opinion/Op-Ed-Contributors/Sharon-The-life-of-a-lion-337867>, 01 Aralık 2014, (Erişim Tarihi : 04.10.2021).

¹⁵⁷Khaled Abu Toameh, *How The War Began* <http://www.mafhoum.com/press3/111P55.htm>, (Erişim Tarihi: 04.10.2021).

¹⁵⁸ Yael S. Aronoff, *From Warfare to Withdrawal: The Legacy of Ariel Sharon*, Israel Studies, cilt 15, no 2, 2010, s.152.

Filistin topraklarını parçalı hale getirmek 3-) Yahudi yerleşim yerleri çoğaltılıp Filistinliler bölgede hapsedilmeliydi.¹⁵⁹

2001 yılında Barak hükümetini yenerek Başbakanlık koltuğuna oturan Şaron, dış politikada Rusya ile iş birliğini daha çok arttırmış ve Rusya yanlısı bir politika izlemiştir. İkinci İntifada sonrası Eylül 2001 yılında ilk kez Filistinlilerin Ürdün Nehri'nin Batısında Filistin devleti'nin kurulması gerektiğini söylemiştir.¹⁶⁰ Ariel Şaron 2005'te Likud'un başkanlığından istifa ederek Kadima partisini kurmuş parlamentoyu feshederek yeniden seçime gitmiştir. Fakat 2006 yılı seçimlerinde Ehud Olmert seçimi kazanmış ve Şaron Başbakanlığı devretmiştir.

---

¹⁵⁹ Balpınar, *age.*, s.277.

¹⁶⁰Jonathan Lis, Ariel Sharon Former Israeli Prime Minister Dies At 85, Haretz News, 2014, <https://web.archive.org/web/20140111174341/http://www.haaretz.com/news/national/1.546747>, (Erişim Tarihi:05.10.2021)

3.ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSRAİL'DEKİ LİDERLERİN FİLİSTİN MESELESİNE KARŞI TUTUMU

İsrail Devletinin yeni kurulduğu yıllarda Yahudi milletinin çoğu Holokost mağduru olan mültecilerdi. Ben Gurion ilk yıllarda iki halkında aynı toprak üzerinde eşit haklara sahip olduğunun altını çizirken şu hususu da dile getirmekteydi: “İsrail toprağı Yahudi halkının doğum yeridir. Onların dini ve milli kimlikleri burada şekil bulmuştur. Tevratı burada yazmışlar ve onu burada dünyaya getirmişlerdir. Filistin’den sürgün edildikten sonra ulusal kimlikleri korumuşlar ve bu topraklara geri dönmenin hayali içinde olmuşlardır.” Yani Ben Gurion, İsrail’de bu topraklarda yaşamının tarihsel olarak Yahudi milleti için ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.¹⁶¹

Bir önceki bölümde genel hatlarıyla belirtilen Filistin sorununda öne çıkan siyasi liderlerin İsrail’in dış politika dinamikleri ekseninde kendi iktidarları döneminde izledikleri stratejiler ve politikalar bu bölümde detaylı şekilde incelenmektedir. Bu bölümde İzak Şamir, İzak Rabin, Ehud Barak, Ariel Şaron, Ehud Olmert ve Binyamin Netanyahu (1.ve 2. Dönem 1996-2021) Oslo süreci öncesi ve sonrasında İsrail’in iki devletli çözüm arayışları ele alınmış olup İsrail’deki parti ve liderlerin bu meseleyi kullanarak nasıl iktidara geldikleri anlatılmıştır.¹⁶²

3.1.İsrail’in Dış Politika Dinamikleri

İsrail dış politikası farklı ideolojilere sahip hükümetler gelse de İsrail’in güvenliği ve dış politika dinamikler pek fazla değişmemiştir. Özellikle Şimon Peres-İzak Rabin- Ehud Barak dönemlerinin dış politika yapım süreçleri incelendiğinde karşılıklı bağımlılık ve bağlantı politikalarının bizzat Rabin tarafından uygulandığı görülmüştür.¹⁶³

Kurulduğu ilk dönemde realist bakış açısı ile dış politikasını oluşturan İsrail, Soğuk Savaş sonrası dönemde ise uluslararası sisteme entegre olma yönünde olumlu adımlar atmıştır. İsrail, halen Ortadoğu’yu istikrarsızlığın hâkim olduğu bir coğrafya ve kendini de güçlü bir devlet olarak tanımlasa da çevresindeki ülkelere tam anlamıyla

¹⁶¹ Dan Cohn – Sherbok, *Judaism: History, Belief, and Practice*, Routledge Edition, Londra, 2003, s.319.

¹⁶² Balpınar, *age.*, s.9.

¹⁶³ Çetin, *age.*, s.239.

güvenemeyen tehditlere maruz kalan bir devlettir. Bu yüzden İsrail güvenlik anlayışı ve duyarlılığı çok önemlidir. Bu nedenle nükleer silah teknolojisine sahip olmayı ve konvansiyonel silah gücüne karşılık saldırı-amaçlı savunma stratejisini benimsemektedir. İsrail savunma güçlerine göre dış politika anlayışı herhangi bir tehdit hissedildiğinde kendi toprakları yerine düşman ülkenin topraklarında karşılamak en geçerli güvenlik strateji anlayışı olmuştur.¹⁶⁴

1977 tarihinde sağ iktidarlar seçimi kazanınca Likud partisi Filistin meselesini Allon planıyla çözüme kavuşturmak istemiştir. Fakat bu politikayı zamanla terk etmişlerdir. Allon Planı yerine dış politikalarını Büyük İsrail ideali ile değiştirmişlerdir. Buna göre 1967'de alınan topraklar İsrail'de kalacak Ürdün'ün Batı Şeria'da toprak isteme hakkı olmayacaktı. Filistinliler'in kendi geleceklerini belirleme gibi bir hakları yoktu. Maneham Begin, politikasını değiştirip Knesset'te açıklamıştır. İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'de kontrolü elinde bulunduracağını ve barış yapılırsa bile bu bölgelerde Filistinlilerin egemenlik hak talebinin kesinlikle reddedileceğini ifade etmiştir. Ancak bu yolla bir barışın yapılabileceğini öne sürmüştür. İsrail'de Yahudilerin yeni yerleşim yerleri yapabileceği konusunda teşvik etmiştir.¹⁶⁵

İsrail'de dış politika yapım sürecinde hâkim olan temel değerler şunlardır. Birincisi dış tehdide karşı Yahudi devletinin varlığı güvence altında olmalıdır. İkincisi İsrail'de Yahudilerin çoğunluğu muhafaza edilmelidir. Bu iki dış politika hedefi İsrail'in ulusal çıkarları için önemli bir rol üstlenmektedir. İsrail hükümetlerinin değişmesi veya siyasi ideolojik gündemlere bakılmaksızın, tüm siyasi elitlerin ortak dış politikaları değişmemiştir.¹⁶⁶

3.1.1. İsrail'in İki Devletli Çözümü Dair Tutumu

Yahudilerin İsrail'in kurulma aşamasından son döneme kadar herhangi bir şekilde bir arada yaşama gibi bir isteği olmamıştır. Daha çok homojen ulus devleti olma idealindeydi. Bu sebeple toplumsal ve siyasal sınırlarını birbiriyle harmanlayarak bir Yahudi ulus devleti amacında olmuşlardır. Fakat bu ideal sadece kâğıt üzerinde kalmıştır. Bu arayışların aksine sahada farklı bir tablo ile karşı karşıya kalınmıştır. İsrail ulus devlet olma bilinci ile hareket ederek kendinden olmayanları dışlayacak

---

¹⁶⁴ Ertan Efegil, *İsrail'in Dış Politika Belirleyicileri*, Ortadoğu Analiz Dergisi, cilt 5, sayı 9, 2013, s.56-57.

¹⁶⁵ Balpınar, *age.*, s.126.

¹⁶⁶ Efegil, *age.*, s.57.

politikalar izlemiştir. Ortaya çıkan bu tabloda İsrail devleti egemenlik sınırlarını kültürel sınırlara ulaştırmayı ülkü olarak benimsemiştir.¹⁶⁷

1990'lı yıllarda Edward Said'de Oslo sürecinde bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasının imkânsız olduğunu söylemiş aksine İsrail'in bölgede daha da kalıcı hale geleceğini ifade etmişti. İsrail, Batı Şeria bölgesinde yerleşim esasına dayanan politikalar yapmıştır. İki ulus bir federasyon önerisinde bulunmuştur. Bu öneri aslında 1947'de BM'de tartışılan konulardan biridir. Fakat 2000'lerin başlarına gelirken İsraili ve Filistinli muhalifler bu öneriyi yüksek ses ile dile getirmeye başlamışlardı. Dolayısıyla kimi yazarlar iki ulusun bir arada yaşayabileceği federasyon/konfederasyon önerirken bir kısmı ise laik demokratik tek bir merkezi hükümetin kurulması gerektiğini dile getirmişlerdir.¹⁶⁸

İsrail'in tek devletli çözümü kabul etmesi için tüm tarafların eşit olmadığı, son karar vericinin kendileri olacağı bir devlet mümkündür. Filistinlilerle eşit haklara sahip bir modelin olmasını mümkün görmemişlerdir. Çünkü eğer eşit haklara sahip olunursa Yahudilerin azınlık hale düşmelerinden endişe etmişlerdir. İsrail devleti uluslararası arenada zaman zaman Filistinlilerle eşit haklara sahip olduklarını söyleseler de iç kamuoyunda Yahudi karakterini öncelikli tutmuştur. Yahudiler eşit haklara sahip iki ulus olmak istememiş tam tersine Filistinliler'e göre daha fazla haklarının olduğunu İsrail devletinden talep etmişlerdir. Böylece tek devletli çözüm düşman iki tarafın belirsiz bir geleceğe yelken açılması olarak nitelendirilmiştir.¹⁶⁹

Filistin meselesinde Likud ve İşçi Partisinin yaklaşımları belli noktalarda farklılık gösterse de esas olarak Filistin'den aldığı toprakları, mültecilerin geri dönüşlerinin kabul edilmemesi, yerleşim bölgelerinin boşaltılması ve tam bağımsız bir Filistin devletinin karşı çıkılmasında yaklaşımları ortaktı. Bu konuda iki farklı ideolojinin de Filistin meselesindeki görüşleri aynıdır fakat yöntemleri farklı olmuştur. Filistin tarafının beklentisi ise Kudüs'ün İsrail'den arındırılması, İsrail'in 1967'deki aldığı topraklardan geri çekilmesini istemesi, yerleşim faaliyetlerinin dondurulması Filistin'in ortak düşüncesidir.¹⁷⁰

---

¹⁶⁷ Yusuf Yıldırım, *İsrail-Filistin Sorununda İki devletli Çözüm Arayışları*, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt 18, No 41, 2021, s.3873-3875.

¹⁶⁸ Özge Özkoç, *İsrail'in Batı Şeria'daki Yerleşimci Politikası ve ABD'nin Filistin Sorununa İlişkin Barış Girişimleri: İki Devletli Çözüm Mümkün Mü?* Akademik Bakış Dergisi, Cilt 15, Sayı 19, 2021, s.322-323.

¹⁶⁹ Balpınar, *age.*, s.424.

¹⁷⁰ Tayyar Arı, *Filistin'de Kalıcı Bir Barış Mümkün Mü?*, Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 2007, s.13.

İsrail toplumu ve İsrail’de yaşamayıp Diasporada yaşayan Yahudilerin tamamı Filistin bölgesini Yahudileştirmek istemektedir. Diasporadaki Yahudiler doğumlarından itibaren aldıkları eğitimde İsrail’in gelişimini ve büyümesini istiyorlardı. Bu yüzden tek devletli çözüm mümkün değildi. İsrail devletinin kuruluşundan itibaren iki toplum arasında oluşan duygusal kopuş ve güvensizlik demokratik bir tek devletin kurulmasına engeldi.¹⁷¹

İsrail’in daha geniş topraklara sahip olma arzusu ve kendi çıkarları içerisinde Filistinlileri bir bölgeye sıkıştırarak kontrol altında tuttuğu eşitlikçi olmayan bir tek devletli çözüm mümkündür. Bu model harici eşitlikçi ve iki uluslu tek devlet seçeneği mümkün değildi. İsrail perspektifinde tek çözümün iki uluslu iki devletli ve tam egemen olmayan Filistin devletiyle mümkündür. İki devletli çözüm fikri ise siyasi ve toplumsal bir gereklilik sonucunda Oslo (1993) süreci ile birlikte olmuştur. Oslo sürecinin oluşması ise Birinci İntifada’nın patlak vermesiyle başlamıştır. Özellikle FKÖ ve İsrail’i birbirine yakınlaştıran en önemli özellik ise iki devletli çözümün olabilecek olmasıydı.¹⁷²

Soruna çözüm arayışı ilk kez gerçekçiydi. Filistin’i Yahudiler ile Filistinliler arasında iki devlete ayırmak mantıklıydı. Uluslararası kamuoyu iki devletli çözüme olumlu yaklaşırken İsrail tarafı ise şüpheli yaklaşmıştır. İsrail’in iki devletli çözüm yaklaşımı sahadaki gerçeklerin yanı sıra algısal, duygusal ve motive şekilde geçmişten getirdiği ısrarları modern döneme taşıma gayreti içerisindeydi. İsrail, kendi hakkı olarak gördüğü toprak bütünlüğünün bozulmaması, paylaşılmaması ve egemenlik hakkının sadece kendisinde olmasını istemesi Oslo sürecine zarar vermiştir. İsrail’in bu tarihsel olgusu ve güvenlik hassasiyeti bölgede kalıcı barışın sağlanmasına engeldi.¹⁷³

Filistinlilerin İsrail’i tanımaları mümkün değildir. Çünkü Filistin’in İsrail’i tanınması demek İsrail’in bölgedeki hak iddialarını tanımak anlamına gelecekti. Filistinlilerin bunu asla kabul etmeyeceği İsrail’in 1967 öncesi sınırlara dönmesi şartıyla İsrail devletini kabul edeceklerini belirtmişlerdir. Her iki tarafında bu meseleye şartlar sunması krize neden olmuştur. İsrail’in bölgede dini roller, tarihi misyonlar yükleyerek Yahudi devletini sağlamlaştırma ve dış politikada tek vücut

---

¹⁷¹ Balpınar, *age.*, s.425.

¹⁷² Bayraktar, *age.*, s.34.

¹⁷³ Berdal Erdal, *Oslo “Peace Process” As Rebuttal Of Palestine Self Determination*, Middle Eastern Studies, Cilt 10, Sayı 1, 2018, s.11-15.

olmayı amaçlamıştır. Fakat bu dini misyon ve görevleri üstlendiği sürece İsrail'in barışa odaklanması güç olacaktı.¹⁷⁴

3.2.2.İsrail'in Güvenliğe Karşı Tutumu

İsrail kendi güvenliğini ön planda tutarak iki devletli çözüm arayışlarını 20.yy'a kadar yürütmeye çalışmıştır. Fakat güvenliğini ön planda tutmasından dolayı meselenin çözümünde başarılı olamamıştır. İsrail'in bu güvenlik endişesi her konuda kendisini etkilemiştir. Bu doğrultuda bölgede saf bir Yahudi toplumu oluşturmak istemiştir. Bundan dolayı İsrail devleti Yahudi halkında kendinden olmayanlara güvensizlik bilincini kazınmıştır. Bu nedenle İsrail kuruluşundan beri güvenlik tehdidi endişesiyle politikasını belirlemiştir.¹⁷⁵

İki devletli çözüm İsrail için sadece güvenlik politikalarının bir enstrümanıdır. Bu bakımından İsrail için paylaşılmış bir değer değil sadece Yahudilerin kendi algılarına göre tanımlıdır. İsrail'in güvenliğe ilişkin tek hedefi gelecekte kendine yönelik mevcut bir tehdidin görünmemesi üzeredir. Bunu da sağlamak için İsrail her zaman güvenliğini barış üzerine değil güçlü bir askeri varlıkla inşa edebileceğine inanmaktaydı. İsrail, kendini düşmanlarla çevrili bir coğrafyada görmekteydi. Bu doğrultuda da tarihin hiçbir safhasında Filistinlilere güvenmemiştir. İsrail için Filistin devletinden söz edilebilmesi için tehdit olmayacak bir Filistin devletinin olmasıyla mümkündür.¹⁷⁶

İsrail, güvenlik anlayışına göre hâkim temel değerler vardır. Dış tehdide karşı Yahudi devletinin varlığını güvence altına almak ve İsrail'de Yahudilerin sayıca çoğunluğunu muhafaza etmenin peşindedir. Bu değerler İsrail'in güvenliğine temel rehberdir. İsrail kendi içerisinde ise siyasi ve ideolojik farklılıklar önemsenmeksizin her türlü görüş ve düşüncenin Knesset'te ifade edilmesine olanak sağlamıştır. İsrail'deki güvenliğin önemli olduğunun diğer bir kanıtı ise Savunma Bakanlığının görüşleri Dışişleri Bakanlığı'nın görüşlerinden daha baskın olmasıdır.¹⁷⁷

İsrail açısından en iyi güvenlik Filistinlilerin kendilerinden mümkün olduğunca izole ama bir o kadar da kontrol altında tutuldukları bir Filistin devleti istemektedirler.

---

¹⁷⁴ Balpınar, *age.*, s.430.

¹⁷⁵ Zafer Balpınar, İsrail'in Güç Kullanımı Esaslı Güvenlik Anlayışının Thomas Hobbes'un "Doğa Hali" Kavramıyla Analizi, *Güvenlik Stratejileri*, cilt 9, sayı 17, 2013, s.97-103.

¹⁷⁶ Balpınar, *age.*, s.442.

¹⁷⁷ Ertan Efeğil, *İsrail'in Dış Politika Belirleyicileri*, Ortadoğu Analiz Dergisi, cilt 5, sayı 9, 2013, s.57-58.

İsrail'in izlediği bu güvenlik politikası Filistinlilerin egemen bir devlete sahip olmaları yerine Filistin kimliğine sahip oldukları aynı Vatikan gibi ama dini şekilde olmayan İsrail'e her açıdan bağımlı silahsız Filistin devletiydi. İsrail açısından tek şart olarak bu yeterli olmayacaktır. İsrail'e herhangi bir tehditte Filistin'e asker sokabilecek şekilde iki devletli çözüm olabilecekti. Bu bağlamda gelecekte olası bir Arap- İsrail çatışması üzerine politikalarını belirlemişlerdir.¹⁷⁸

İsrail güvenlik politikalarını etkileyen 7 adet unsur vardır. Bunlar;

- 1-) Dini Unsurlar
- 2-) Halkın Yapısı
- 3-) Coğrafi Konum
- 4-) İsrail'in Kısıtlı Alanda Yaşaması
- 5-) Devletin Uzun Sınırları
- 6-) Sınırlı Ekonomik ve İnsan Kaynakları
- 7-) Yahudi Sempatizanların Hızla Artması

Bu unsurlar İsrail'in öncelikli güvenlik politikasını belirlemektedir. Dini Unsurlar çerçevesinde İsrail kendini laik bir devlet olarak savunmasına rağmen dini düşünce doğrudan Filistin meselesine yönelik politikalarını etkilemiştir. Dinsel etkilerin en önemli etkisi vaat edilen toprakları Tanrı tarafından verildiğine inanmaktadırlar. Yüzyıllardan beri göçebe ve sahipsiz şekilde yaşayan Yahudiler, güvende yaşayabilecekleri kendi topraklarının olması inancını beslemektedirler.¹⁷⁹

İsrail sağ siyaseti, vaat edilmiş topraklar söylemiyle toprak bütünlüklerini sağlamaya çalışmış ve iki devletli çözümü tehdit olarak algılamıştır. Bu tehdidi devletin geleceğine yönelik kaygılar hissettiğinden güvenli bulunduğu yerlerde geri adım atmak istememiştir. Algılanan bu tehdide karşı maksimum askeri ve siyasi çaba sarf etmiştir. Bunun sonucunda eşit statüde iki devletli bir çözümün İsrail açısından mümkün olmayacağı gözükmemektedir. İki toplumun yan yana gelememesinin en önemli sebebi iki kesimde de aşırı uçların olmasıdır. Karşılıklı şekilde ötekileştiren söylem ve eylemlerin olması, tarafların ayrı kimlik talepleri ilişkilerin biçimini belirlemiştir. Hak, adalet, eşitlik üzerine bir sonuç elde edilmesi iki taraf açısından da zordur.¹⁸⁰

---

¹⁷⁸ Balpınar, *age.*, s.444.

¹⁷⁹ Abdallatif Yadağ, *İsrail Güvenlik Politikası ve Güvenlik Duvarının Filistin Halkına Etkileri*, 21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, cilt 3, sayı 9, 2014, s.167-168.

¹⁸⁰ Balpınar, *age.*, s.446-447.

İsrail şimdiye kadar iki devletli çözüm için ne kadar söylemde bulunduysa da eylem masasına geçildiğinde güvenlik öncelikli politikaları ağır basmıştır. İsrail söylem olarak iki devletli çözümü ifade etmiştir. Diğer sebebi ise uluslararası kamuoyundan çekinmesidir. Ancak küresel şartlar altında bölgede güvenlik koşullarının yakın vadede şöyle dursun orta vadede bile çözülemeyecek noktaya varmıştır. Bölgedeki kaotik durumlar neticesinde sürecin uzaması ve Arapların birbirinden uzaklaşmasından ötürü Filistin meselesi boşlukta yankılanan bir temenniye dönüşmüştür.¹⁸¹

İki devletli çözüm güvenlik kavramı üzerinden bakıldığında Yahudi halkının hayati çıkarlarından taviz verilmediği gibi dışarıdan gelen zorlama ile de barışın olması mümkün değildir. İsrail, barıştan daha çok güvenlik öncelikli politika üretmiştir. İsrail için barış amaçtan ziyade araç olarak görülmüştür. Bu yüzden İsrail güvenlik endişesi her zaman olmuş bunu askeri güç ile Filistinlilere verilecek tavizler arasında dengeyi gözetmiştir. İki devletli çözüm güvenlik kavramı üzerinden bakıldığında İsrail'in güvenlik ihtiyaçlarını karşılayacak Filistinlilerin haklarını ihlal etmeyecek şekilde bir seçenek mümkün değildir.¹⁸²

3.3.3. İsrail'in Barış'a Dair Tutumu

İsrail'in kuruluşundan kısa zaman sonra bu bölgedeki varlığını kabul etmeyen Arap devletleri 15 Mayıs 1948 tarihinde savaş başlatmışlardır. İsrail karşısında sayıca üstün olmalarına rağmen İsrail'in doğru savaş taktikleriyle mağlup olmuşlardır. Savaş sonunda İsrail topraklarını daha da genişletmişti. 1967'de yeniden saldırıya hazırlanan Arap devletleri, İsrail'in saldırıyı önceden haber alması ve 1967 savaşını da kazanması ile Kudüs'ün yarısını topraklarına katmıştır. Arap- İsrail savaşları ile milyonlarca Filistinli mülteci durumuna düşmüştür.¹⁸³

İsrail, Filistin tarafı ile görüşmelerde Filistinlileri iki kategoriye ayırmıştır. Bunlar barış sürecini kabul edenler ve etmeyenlerdir. Böylece hem kendi elini uluslararası aktörlerin karşısında güçlendirmiş hem de Filistinlilerin güçsüzlüğünden faydalanarak taleplerini maksimize etmek istemiştir. İsrail'in oluşturmuş olduğu bu sistemde Filistinliler ile tam anlamıyla gerçek bir pazarlık mümkün değildi. ABD

---

¹⁸¹ Balpınar, *age.*, s.448.

¹⁸² Zafer Balpınar, *İsrail'in Devlet Kurgusu Güvenli Bir Yahudi Yurdu mu? Yoksa Güvenlikçi Bir Yahudi Devleti Mi?*, Güvenlik Stratejileri, cilt 13, sayı 26, 2017, s.176-177.

¹⁸³ Yıldırım, *age.*, s.3847.

tarafının zaman zaman desteği azalsa da sürekli şekilde İsrail'in yanında yer alması İsrail'e siyasi olarak güç kazandırmış ve görüşme masasını rahatça terk edebilme fırsatı doğmuştur. ¹⁸⁴

Sınırlar konusunda her iki tarafında farklı görüşü bulunmaktaydı. Filistinliler 1949 ile 1967 yılları arasındaki toprakları İsrail toprağı olarak kabul ederken İsrail tarafı ise bu sınırların askeri olarak savunmasız bölgeler olduğunu ifade etmiştir. İsrail kendi sınırını, Ürdün sınırı olması gerektiği söylerken diğer sınırlarının tam olarak nerede bittiğini söylememiştir. İsrail 1967 savaşı sonrası Batı Şeria ve Kudüs'te yüzlerce yerleşim yerleri inşa ederek Yahudi vatandaşlarını buralara yerleştirmiştir. Uluslararası kamuoyunda buna ne kadar tepki gösterilmişse de Netanyahu, bu bölgelerin İsrail egemenliğine dâhil edeceğini her fırsatta dile getirmiştir. ¹⁸⁵

İsrail ve Filistin arasında en önemli sorun kimlik sorunu olmuştur. İsrail'in Yahudi ulus kimliğinden başka bir kimlik istememesi ve öteki algısı barışa etkisinin en önemli sebeplerindendir. Bununla birlikte asimetrik güç mücadelesinde daha dezavantajlı taraf Filistin tarafı olmuştur. Bu sayede iki tarafın net şekilde bir çözüm alabilmesi zor görünmektedir. Sorunun çözümünde ABD tarafının İsrail'e daha yakın bir politika izlemesi çözüm noktasında büyük bir sıkıntı yaratmaktadır. Bugüne kadar 5,5 milyon mülteciye ulaşan geri dönmeleri mümkün olmayan Filistinliler, İsrail açısından bu mültecilerin geri dönüşü kendi demografisine büyük tehdittir. Mülteciler sorunu da tam olarak çözülememiş ve sürekli ertelenen mesele haline gelmiştir. ¹⁸⁶

İki taraf açısından çatışma ve çözümsüzlük geçmişi derinleştikçe barıştan da o kadar uzaklaşmıştır. Bu sebepten ötürü barışın doğal haliyle çözüme kavuşması mümkün değildir. Ayrıca uluslararası aktörlerin dâhil olarak İsrail'in tek taraflı çözümleri haricinde bir aksiyon görmek zordur. Tek taraflı eylem olarak çözümün gerçekleşmesi de adil olmayacaktır. Tek taraflı bir barış, karşı tarafı değersizleştirme, küçük görme, saldırganlık ve hakaret etme gibi etkileri etkilediğinden ötürü kalıcı barışın oluşması zordur. Fakat diğer taraftan büyük aktörlerin bölgedeki çıkarlarını maksimize etmek amacı ile İsrail ve Filistin tarafları üzerinde oluşturacakları baskı sürece olumlu da yansiyabilir. Zira İsrail geçmişte barışa sıkıştırıldıkça kendi içinde

---

¹⁸⁴ Balpınar, *İsrail Perspektifinde İki Devletli Çözüm*, s.453.

¹⁸⁵ Yıldırım, *age.*, s.3874.

¹⁸⁶ Yıldırım, *age.*, s.3875.

barışı tesis etmeye çalışacaktır. İsrail'in bu tutumu ABD'nin hangi safta konumlanacağı üzerinden önemlidir.¹⁸⁷

İsrail müzakereleri ne kadar sürdürmek istese de hem toplumsal hem de ideolojik bakış açısından dolayı Filistinlileri tatmin edebilecek bir barışın yapılması mümkün olmayacaktı. İlaveten çözüm süreci oldu bittiye getirilmeyip siyasi elitlerin bir tercihi olmadan iki halkın bu barışı özümsemesi gerekmektedir. Çözüm ancak birbirlerinin bağımsızlıklarına, güvenliğine, onuruna odaklanıldığı sürece başarılı olacaktır. Fakat İsrail, bir Filistin devletinin varlığını bugün olmasa bile belki yarın İsrail'in ideolojik ve dinsel dogmalardan ayrıldığı tam bağımsız bir Filistin devletinden bahsedilebilir. Eğer iki devletli çözüm gerçekleşirse İsrail, Filistinlilere baskı yaparak değil esaslı bir çözüm yolu ortaya koyarak Filistin devletine geçiş mümkün olacaktır. İsrail geçmişteki travmalardan dolayı barışa karşı tedirgin yaklaşması bu sürecin uzamasındaki en büyük etkenlerden bir tanesidir. Bu tedirgin yaklaşımı ile gelecek nesilleri de etkilemektedir. İsrail, gelecek nesillere empati, akıl ve vicdanı aşamadığı sürece gerçek anlamda bir Filistin devleti mümkün değildir.

3.2. İzak Şamir ve Likud İktidarı (1986-1992)

1986 yılında Başbakan olan İzak Şamir, Filistin devleti düşüncesine bütün gücü ile karşı çıkmış ve mücadele etmiştir. 1967 tarihinde İsrail'in kazanımlarının verilmemesine ve bundan herhangi bir tavize göz yumulmamasına inanıyordu. 1986 yılından sonra İzak Şamir de İsrail'in muhatap olabileceği Filistinlilerin kendi kendilerini yönetebileceği bir devlet olmasını düşünmekteydi. Fakat o dönemde buna karşı muhalefette olan İşçi partisinin iki önemli figürü İzak Rabin ve Peres bu fikre muhalefet etmiştir.¹⁸⁸

İsrail karar vericileri halkı bu sorunun tek taraflı şekilde çözülebileceğine ikna etmiş fakat bu durumun böyle devam etmeyeceğini gösteren bir gelişme yaşanmıştı. 8 Aralık 1987'de bir İsrail askeri aracının karıştığı kaza sonucu başlayan gösteriler Batı Şeria'ya kadar yayılmıştır. İsrail topraklarında yaşayan Filistinlilerin kendi geleceklerini tayin etme noktasında İntifada gösterileri başlamıştı. İsrail açısından bu gösterilerin nasıl algılanacağı ise merak konusu olmuştur. Dolayısı ile İntifada bir

---

¹⁸⁷Balpınar, *İsrail Perspektifinde İki Devletli Çözüm*, s.462.

¹⁸⁸ Gerald Steinberg, *Peace Security and Terror in The 1996 Election*, Israel at Polls Edition, Londra, 1998, s.223.

savaş mı yoksa asayişsizlik durumu noktasında belirsizlik olmuştur. Çünkü İsrail'in askeri mi yoksa sivil mi müdahale edeceği belli değildi. İsrail bu tercihlerden askeri olanı seçmiştir. İsrail'in ordu tercih etmesinde şöyle bir sembolik anlam ifade ediyordu. Yani Filistinlileri İsrail'in bir vatandaşı değil dış düşman olarak görmüşlerdir. Filistinliler açısından ise bu sorunların artık masada değil güç kullanılarak çözülebileceğine inanmışlardır. Bütüncül toplum anlayışı ile değil ayrışarak iki farklı toplum olarak kendilerini konumlandırmıştır. ¹⁸⁹

İsrail Başbakanı İzak Şamir bu ayaklanmanın tek sorumlusu olarak FKÖ'yü işaret etmiştir. Fakat Savunma Bakanı Rabin ise Suriye ve İran'ı işaret etmiştir. Şamir için bu ayaklanma FKÖ'nün var olma mücadelesi ve Arapların bu isyancıları destekledikleri düşüncesinde olmuştur. Ona göre İntifada Yahudiler ile Araplar arasındaki çatışmanın bir tekrarıydı. Sadece mücadele olarak taktiği değişmişti. Eskisi gibi savaşla değil teröre karşı bir mücadeleye girilmişti. Diğer taraftan İsrail iç kamuoyunda ilhaka demokratik olarak karşı çıkanlar İntifada ile beraber ilhakın doğru bir karar olduğu konusunda gel-gitler yaşamışlardır. ¹⁹⁰

İntifada'nın başlamasının ardından şiddet dozu iyice artınca, Filistinliler asla İsrail'in işgal ettiği toprakları terk etmeyeceğini biliyorlardı. Beklentileri ise bu toprakların yönetilme biçiminde değişiklik getirecek bir sürecin başlayacağına inanıyorlardı. İntifada süreciyle daha çok Arap-İsrail çatışmasından Filistin-Arap çatışmasına evrilmişti. Bunun üzerine ABD, İsrail-Filistin çatışması üzerine yeni politikalar üretmeye başlamıştı. ABD'nin Camp David Anlaşmasında Filistinlilerin bu anlaşma dışında tutulması ve İntifada sonrası yeni bir barış sürecinin başlamasına işaretledi. ABD, işgal altındaki toprakların Filistin özerkliği üzerine tesis edilen bir barış planı ileriye sürmüştü. Bu plana göre İsrail'in Londra Konferansında çekinceleri giderilecek ve sonrasında taraflar üzerlerinde baskı hissetmeyecek şekilde sürecin yönetilmesi hedeflenmişti. Fakat böyle bir teklife sadece İsrail Dışişleri bakanı Şimon Peres ve Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek sıcak bakmıştı. İzak Şamir ise böyle bir teklifle gelinmesine ve her türlü uluslararası konferansa karşı çıkmıştı. Şamir'e

---

¹⁸⁹ Mark Tessler, *The Intifada and Political Discourse in Israel*, Journal of Studies, cilt 19, no 2, 1990, s.45.

¹⁹⁰ Philo Greg And Mike Barry, *More Bad News From Israel*, Glasgow Universty Media Group, London, 2006, s.79.

göre İsrail barış için az bedel ödemeliydi. Muhalefet lideri İzak Rabin'e göre ise askeri çözüm olmamalı siyasi bir çözüm gerekliydi.¹⁹¹

15 Kasım 1988 tarihinde resmi olarak Filistin Devleti'nin kurulacağını ifade eden Yaser Arafat, İsrail'i tanıyacağını ve terörün kınanacağını söylemiştir. ABD bu konuyu BM'ye sunmuştur. BM'nin 43/177 sayılı karar ile İsrail ve ABD'nin karşı oylarına rağmen Filistin iradesi tanınmıştır. İsrail tarafında siyasi partiler ve toplumda Filistin meşru bir taraf olarak görülmemiştir. Knesset'te herhangi bir İsrail'inin FKÖ ile temasını yasaklayan bir kanun taslağı hazırlanmıştı. 1989 yılında İzak Şamir İsrail'in kendi barış önerisi üzerinden görüşmelerin yapılmasını istemekteydi. Bu barış görüşmelerine katılmaması uluslararası camiada haklı olduğunu göstermeyecekti. ABD'nin FKÖ ile diyaloga girilmesi çağrısı üzerine örgütün barış sürecine meşru bir aktör olarak girme ihtimali doğmuştur. Fakat İsrail açısından hoşnut edici bir politika değildi. Bu yüzden FKÖ'nün barış sürecinin dışına atılması gerekiyordu.¹⁹²

İzak Şamir'e göre İsrail, bir müddet silahlı bir mücadeleye girmemeli en azından şiddetin azaltılmasını düşünmekteydi. Ona göre İntifada, İsrail'in imajına zarar verdiği inanıyordu. İsrail'in kendi gerçeğinin dünyaya anlatılmasını gerekli görüyordu. Bu sayede Arapların baskın anlayışından kurtularak İsrail'in siyasi haklılığını uluslararası kamuoyuna göstermek istemiştir. 1989 yılına gelindiğinde İşçi Partili İzak Rabin oluşan ılımlı ortamda Filistinlilerle görüşme yapılabileceğini düşünüyordu. Filistin yönetiminin belirlenmesi adına seçim yapılması fikrini kamuoyuna sunmuştu. İzak Rabin'in bu görüşüne göre FKÖ'yü sistem dışına atarak Filistinliler arasında siyasi bir kriz çıkarmak istemiştir. FKÖ'nün karşısında siyasi tercih oluşturmak niyetinde olmuştur.¹⁹³

İsrail'de sağ ve sol görüşte farklı çözüm önerileri sunulsa da ortaya çıkan bu durumun nedenleri bulunmalı daha sonrasında çözüm gerekliydi. Bu durum 1990'a gelindiğinde hem İsrail'de hem de Uluslararası kamuoyunda bir çözüm arayışına gidilmesine sebep oldu. Bunun sonucunda bir devletin olmasına inananların oranı yükseliş gösterdi. İsrail iş çevreleri küresel ekonominin işgal altında tutulan topraklardan daha fazla imkânlar sunduğunu ancak Filistinliler ile bir barış olmazsa bu

---

¹⁹¹ Balpınar, *age.*, s.159.

¹⁹² Çağrı Erhan, *Filistin Barış Süreci Nereye Gidiyor*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 56, sayı 2, Ankara, 2001, s.174.

¹⁹³ Yehuda Lucaks, *The Palestinians Conflict: A Documentary Record*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s.246-248.

imkânlardan İsrail'in yararlanamayacağını öngörüyorlardı. Fakat İsrail'de daha çok Filistinlilerin hakları değil savaş yanlısı bir tartışma başlamıştı. 1990 yılında yapılan bir araştırmaya göre İsraili Yahudiler'in %9'u bu mevcut durumdan memnun iken %6'lık bir kesim ise Batı Şeria'nın tamamının işgalini savunuyordu.¹⁹⁴

Şamir "barış için toprak" ilkesi yerine "barış için barış" ilkesi noktasında politikasını yürütmeye çalışmıştır. Şamir'in aklında her zaman Büyük İsrail hayali olmuştur. Fakat ABD bu hayali terk etmesini istemiş "barış için toprak" ilkesini benimsemesini istemiştir. Şamir ise ideolojik ilkelerinden vazgeçmeyeceğini söylemiş ve geri adım atmamıştır. Şamir, ABD tarafından üzerinde ısrar ettikleri "barış için toprak" teklifinin gerçekçi olmadığını barış için toprak kavramına inanmayı sabırsızlık ve siyasi bir hırs olarak görmüştür. Bunu yapmak İsrail'in geleceği pahasına Arapların karşısında aciz düşmek anlamına gelmekteydi. Şamir hiçbir zaman BM'nin kararlarına güvenmemiştir. Bu sebeple sorunun uluslararası camiada çözüme kavuşması gerçekçi değildir. Şamir'in güvenememesinin nedeni Araplarla masaya oturulursa büyük devletlerin baskısından çekinmiştir.¹⁹⁵

Şamir sonunda Madrid'de düzenlenecek bir konferans fikrini kabul etmek zorunda kalmıştır. Eğer ki ABD bu sorunun çözümü noktasında baskı yapmasaydı İsrail herhangi bir konferansa katılmayı tercih etmeyecekti. Dönemin Başkanı Bush İsrail üzerindeki politikasını, İsrail ya ABD dostluğunu ya da işgal ettiği toprakları seçecekti. Bu durumdan dolayı Şamir müzakerelere katılmaktan başka bir çaresi kalmamıştı. Şamir'in Konferansa gelmesindeki diğer sebeplerden bir tanesi ise Savunma Bakanı İzak Rabin'dir. İzak Rabin'in diplomasideki tecrübesi ve diğer devletlerin önemli aktör olarak kabul etmesi nedeniyle Şamir'i konferansa ikna eden nedenlerden biridir.¹⁹⁶

Şamir'e göre 1967'de ele geçirilen toprakların verilmesi söz konusu bile değildi. İsrail açısından barış için toprak ilkesine zorlanılırsa süreç sonlandırılacaktı. Ayrıca işgal toprakları diye bir kavram ortaya atılırsa masadan yine kalkılacaktı. Masada İsrail-Suriye, İsrail- Lübnan, İsrail- Ürdün Filistinliler dâhil olmak üzere silah kontrolü, mülteciler, çevre, su ve ekonomik gelişme gibi konular konuşulacaktı. Fakat bu konuların ilk başta konuşulması açısından Şamir, uzlaşmanın önünü tıkayacak

---

¹⁹⁴ Balpınar, *age.*, s.168

¹⁹⁵ Balpınar, *age.*, s.172

¹⁹⁶ Özkoç, *age.*, s.178.

şekilde konferans öncesinde sıralamıştır. Şamir anlaşmanın varılmasını olanaksız hale getirmiş, İsrail heyetini uzlaşıcı olmayan kişilerden seçmiştir. Konferansın aksine, 4 yıl içinde iki katına çıkacak yerleşim bölgelerinin kanun taslağını hazırlatmıştır. İsrail açısından en önemli sorun ABD baskısı altında kalmak olmuştur.¹⁹⁷

Konferansın ana başlığı Batı Şeria ve Gazze’de geçici Filistin Özerk yönetiminin kurulmasıydı. Fakat İsrail, bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasına karşı çıkmıştır. Şamir’e göre Filistin devletinin kurulması demek İsrail’i yok etme amacından başka seçeneği olmayan kukla bir devlet olacaktı. Şamir’e göre barış için toprak ilkesi İsrail açısından büyük fedakârlık olarak görmüştür. Şamir her zaman barış için barış politikasını benimsemişti Şamir ve Likud açısından statükonun devamı önemliydi. Şamir Konferans’ta dışişlerinde İsrail’e bağlı küçük bir özerklik teklifinde bulunmuştur. Aslında bunu teklif dahi etmek istememiştir. Ama işgal altındaki bazı toprakların yerleşim faaliyetlerini arttırmak istemiş ve zaman kazanmak açısından bu teklifi yapmak zorunda kalmıştır.¹⁹⁸

Filistinliler ile İsraililer arasında derin bir fikir ayrılığı bulunmaktaydı. Filistinliler geçici anlaşmalar sonrasında bağımsız olacaklarını düşünüyorlardı. Fakat İsraililer ise Filistinlileri geçiş süreci sonuna kadar elde edecekleri bağımsızlık dâhil olmak üzere bu bölgelerde herhangi bir söz sahibi olmayan göçebeler olarak görmüştür. Bu derin farkın olması görüşmeler açısından bir kazanımı yoktu. İsrail görüşmelerde asla FKÖ’yü dâhil etmek istememiş eğer dâhil olursa masadan kalkacağını belli etmiştir. Fakat Filistinliler FKÖ’nün etkisi altına girmişlerdir. Buda ister istemez ilk temasın kurulmasına neden olmuştur. Şamir için ise en iyi savunmanın saldırı olduğu ve mücadelenin kazanılması için pes etmemek önemliydi. Konferansta geline nokta Şamir’in hedeflediği noktaya varılmıştı. Konferansta önerdiği sınırlı özerklik Filistinlilerle olan sorunun çözümü için atılmış adım değil ABD’ye verilmiş bir tavizdi. Madrid’de sahip olduğu toprakları bahse açmamış tam tersine bu toprakları korumanın peşinde olmuştur. İlâveten Şamir, Konferansta İsrail’in tezlerini uluslararası kamuoyuna tanıtma peşinde olmuştur.¹⁹⁹

---

¹⁹⁷ Barry and Philo, *age.*, s.84.

¹⁹⁸ Balpınar, *age.*, s.176.

¹⁹⁹Yitzhak Shamir, *The Middle East: Israel’s Role In A Changing Middle East*, 1982, <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/1982-03-01/middle-east-israels-role-changing-middle-east>, (Erişim Tarihi: 15.12.2021).

Başarısızlıkla sonuçlanan Madrid Konferansında Şamir açısından Filistin'e yönelik politikası gayet basitti. Politika olarak bekle, kaybetmemek için oyna ve taviz verilmesi gerekiyorsa olabildiğince uzat anlayışı ile bir politika yürütmüştür. ABD Başkanı Bush'a göre Likud iktidarıyla Filistin barışının sağlanamayacağını anlamıştı. ABD'ye göre İsrail ne zaman Büyük İsrail düşüncesinden vazgeçerse o zaman gerçek bir barış sağlanabilirdi. Buda sol görüşlü İşçi Partisi iktidarı ile gerçekleşecekti. Şamir döneminde İsrail, masada elini güçlendirmek için kazandığı toprakları pazarlığa uygun şekilde taviz vermiştir. FKÖ ise Filistin heyeti üzerinde büyük bir etkisi olmasına rağmen İsrail görüşmelerden çekilmek istememiştir. Likud ve İşçi Partisinin dış politika da ayrı görüşleri benimsemelerine rağmen 1967 sınırlarına dönülmemesi, Filistinli mülteci konusu ve Kudüs'ün İsrail'in ebedi başkenti olması gibi konularda ortak düşüncededirler. Fakat yönetsel olarak farklı ideolojide olan partilerdir.²⁰⁰

3.3. İzak Rabin ve İşçi Partisi İktidarı (1992-1996)

23 Haziran 1992'de İsrail'de gerçekleşen seçimlerde 1977'den bu yana ilk kez İşçi Partisi iktidara gelmiştir. İzak Rabin Başbakan, Şimon Peres Dışişleri Bakanı olmuştur. Rabin'i iktidara taşıyan en önemli sloganı ayırım olmuştur. İsrail topraklarında İsrail askerini polis olarak kullanmaktan vazgeçecekti. Zira Filistin ve İsrail bir bütün değil net şekilde ayırımın yapılması gerekiyordu. Bu ayırım sloganı Rabini iktidara taşımasındaki en büyük etken olmuştur. Rabin açısından net bir şekilde sınırların çizilmesi gerekiyordu. Rabin'in seçilmesi sadece Filistin tarafı ile görüşmelerin başlayacağı anlamına gelmemekteydi. Ayrıca Geleneksel Kudüs, işgal topraklarından çekilme, Filistin egemenliği gibi konuların masaya yatırılacak olması idi. Rabin ile masaya oturulacak olması kolay şekilde taviz verileceği anlamına gelmemeliydi. İzak Rabin'de Şamir kadar fazla taviz verme niyetinde olmamıştır. Fakat Rabin'in Şamir'den ayıran özelliği ise Yahudi halkı ile İsrail toprağı arasındaki ilişkiyi kurarken İsrail'in güvenlik ihtiyacından ötürü yapmıştır. Rabin kamuoyu önünde Filistinlilere şu sözü vermiştir. Filistinlilerin iç meselesine karışılmayacak bir özerkliğin sözünü vermiştir.²⁰¹

²⁰⁰ El-Din İbrahim, *A Study Multilateral Diplomacy: The Madrid Conference (1991) and After*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Leciester, Leciester, 2006, s.212-213

²⁰¹ Balpınar, *age.*, s.186..

Rabin'in seçim sonrası ilk yaptığı işlerden bir tanesi Filistinlilerle hızla bir anlaşmaya gitmek üzere yola çıkmıştır. 13 Temmuz 1992 tarihinde Knesset'te konuşma yapan Rabin, Filistinlilerle aynı toprakta yaşamalarının kaderleri olduğu fakat adilce ve uygun şekilde bir özerkliğin verilebileceğini ve bu özerkliğin Camp David Anlaşmasına uygun şekilde olacağını belirtmiştir. İsrail'in artık daha fazla üzüntü çekmemesi şeklinde Mecliste konuşma yapmıştır. Rabin yerleşim yerlerini bırakmadan bir Filistin devletinin dönüşmesini önlemiş ve bu toprakları elinde tutma gayretinde olmuştur. Filistinliler ise bağımsız bir Filistin devletiyle sonuçlanacak şekilde yerleşim bölgelerinde kalıcı olmak ve işgalin sona ermesini istemişlerdir. Fakat tarafların zıt düşüncelerinden dolayı çıkmaza girmişti.²⁰²

İzak Rabin seçildikten sonra FKÖ gerçeğini görmekteydi ve masaya oturma ihtiyacı hissediyordu. Rabin doğrudan FKÖ ile diyalog kurulmasına karşıydı fakat İsrail açısından bağlayıcı bir anlaşma yapılması gerekliydi. Rabin buna rağmen Arafat'a güven duymuyordu. İşgal topraklarında İslami hareketin iyice güçlenmesi ve potansiyel bir tehdit oluşturması İsrail açısından FKÖ ile görüşmeye iten başka bir etkendi. İslami hareketi, ne İsrail ne de ABD bölgede görmek istemiyordu. Bu yüzden FKÖ'ye yakınlaşmak zorunda kalmışlardır. İlk iş olarak İsrail'de FKÖ ile görüşmek için Ocak 1993'te görüşmeyi engelleyen yasalar kaldırılmıştır. Bunun sonucunda İsrail ilk kez adım atmış Batı Şeria'daki yeni yerleşim bölgelerindeki inşasını durdurmuştur.²⁰³

Görüşmeler Rabin'in çekingen yaklaşmasına rağmen dolaylı olarak başlamıştı. ABD'nin yeni başkanı Bill Clinton'ın himayesinde devam eden görüşmelerde Filistinli yerellerle bir sonuca varılamayacağını gören Şimon Peres ve İzak Rabin sürecin gereksiz olduğuna inanıyorlardı. Bunun sonucunda Şimon Peres 22 Ocak 1993'te İsraili bürokratlara FKÖ ile görüşmek üzere yetki vermiştir. FKÖ'de buna karşılık görüşmeye ve taviz vermeye açık olduğu mesajını vermiştir. Rabin bu görüşmelere ilgisiz yaklaşmıştır. Fakat yıllardan beri İşçi Partisi'nin geleneksel yaklaşımı olan taksim üzerinden çözmek istemiştir. İlk çözülmesi gereken konu Gazze meselesi olmuştur. Çünkü Gazze kontrolden çıkmış ve herhangi bir ekonomik katkısı olmayan bir bölgeydi. Eğer Gazze bir anlaşma dâhilinde

---

²⁰² Balpınar, *age.*, s.188.

²⁰³ Hemda Ben Yahuda, *Attitude Change and Policy Transformation: Yitzhak Rabin and Palestine Question*, Israel Affairs, cilt 3, no 3-4, 1997, s.208

FKÖ'ye devredilirse dünya kamuoyuna bir taviz verdiğini ve burayı Hamas'ın ele geçirmesine engel olabilirdi. Rabin açısından bu görüşmeler kesinlikle sonlanmamalı sabırlı bir şekilde devam edilmeliydi. Rabin bu görüşmelerin nereye gideceğini merak etmiştir.²⁰⁴

Oslo'daki görüşmeler ilerledikçe Peres ve Rabin, FKÖ ile anlaşacaklarını anladılar. En önemli sebebi ise İslami Filistin yapılarının gittikçe güçlendiğini görmeleri idi. İki taraf da hemen hemen her konuda anlaşmaya başlamışlardır. Fakat özellikle Kudüs konusunda ortak bir anlaşma sağlanamamıştır. Rabin her zaman Arafatsız bir Filistin çözümü getirmeye çalışmıştır. Fakat sürecin tek adres olarak FKÖ'yü göstermesi Rabin ile Arafat arasında samimî köprülerin kurulmasına neden olmuştur. Rabin 1993 başlarında Filistin çözümü için iki seçenek düşünmüştü. Bunlardan birincisi Ürdün ve Filistin Devleti bağlamında bir çözümdü. Böylece İsrail ve Ürdün şeklinde bölgede iki devlet olacaktı. Filistinliler bu ikisi arasında bağımsız devlette küçük bir kimlik olarak kalacaklardı. İkinci seçenek ise Ürdün seçeneğinin başarısız olması durumunda işgal altındaki topraklarda Filistinlilerle yapılacak bir anlaşma üzerinden sınırlı bir özerkliğin müzakere edilmesiydi.²⁰⁵

Oslo sürecinin sonucunda özerklik tek seçenek olarak kalmıştı. Bu sebeple Batı Şeria ve Gazze de 5 yıllık geçiş sürecinde Filistin geçici hükümeti kurulacak ikinci yıl itibariyle nihai statü görüşmeleri başlayacaktı. İsrail askerleri Gazze'den çekilecek Batı Şeria Bölgesi'ne taşınacaktı. 9 Eylül 1993 tarihinde FKÖ ile İsrail birbirlerine tanıma mektubu göndermişlerdir. Mektupta Rabin hükümeti İsrail'in var olma hakkının kabul edilmesi ve terörün bitmesini talep etmişlerdir. FKÖ ise buna karşın işgal topraklarındaki Filistin halkının şiddete son vermesine ve siyasi olarak yapılanmasına çağrı yapmıştır. İsrail Başbakanı Rabin, FKÖ'yü Filistin halkının tek temsilcisi olarak tanıdığını ve bir barışa ulaşmak için müzakere edeceğini beyan etmiştir. FKÖ'nün terörden vazgeçtiği ilanı sonrası 13 Eylül 1993'te Washington'da Resmi bir törenle Rabin ile Arafat el sıkışmışlardır.²⁰⁶

Oslo'ya kadar gelinen süreçte İsrail hükümetleri Filistinlilere ait bağımsız bir siyasi hareketin oluşmasını her zaman reddetmişlerdir. İlk kez bunu tanıyan siyasi lider

---

²⁰⁴ Bayraktar, *a.g.e.*, s.125

²⁰⁵ Ben Yahuda, *age.*, s.205

²⁰⁶ Balpınar, *age.*, s.198-199

olarak İşçi Partisi lideri ve Başbakan İzak Rabin olmuştur. Filistinlilerin meşru hakları olduğu konusunda Siyonizm tarihinde bir ilk yaşanmıştır. Rabin, Knesset'te bir barış kapısını araladığı fikrini söylerken İsrail milletvekillerinin geneli FKÖ'ye karşı temkinli hareket edilmesini söylemişlerdir. Rabin artık Allon Planından vazgeçtiğini açıklamış ve Filistinlilerin özgürlüğünü tanımıştır. Fakat tam bağımsız Filistin devletinin kurulmasına karşı çıkmıştır. Rabin özellikle sağ çevreler karşısında hain olarak görülmüştür. İsrail iç politikasında ise Rabin bizzat muhalefet tarafından İsrail'in güvenliğini hiçe saydığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Özellikle Likud lideri Binyamin Netanyahu bu anlaşmanın ihanet olduğu iktidara geldikleri taktirde Oslo'nun iptal edileceğinin sözünü vermiştir.²⁰⁷

Filistin ve İsrail açısından anlaşmazlığın koptuğu nokta ise Filistin, İsrail'in 1967 sınırlarına dönmesi gerektiğini savunurken İsrail ise bölgeden tamamen çekilme gibi bir niyetinin olmadığını açıkça ifade etmiştir. Knesset'te açıklama yapan Rabin, Filistinlilere yaşamlarını özgürce idare edebilecek bir devletten daha az olan bir Filistin'i savunduklarını ifade etmiştir. İsraili karar vericiler açısından Filistin devletinin kurulması görüşülmüş fakat İsrail bu konuda isteksiz davranmıştır. Rabin için bu görüşmelerin amacı uluslararası kamuoyunda itibar kazanma ve tehdit unsurlarını azaltarak kapasitesini maksimize etmeye çalışmak olmuştur. Oslo anlaşmaları özerkliği garanti etmiştir fakat egemenliği garanti etmemiştir. Bu ifade İsrail açısından kritik öneme sahiptir. İsrail ulusal çıkarlarına herhangi bir tehdit gördüğü zaman Filistinlilerin rızasını gözetmeksizin müdahale edecek anlamına gelmektedir.²⁰⁸

İsrail Filistinlileri tanıma konusunda taktiksel olarak yaklaşmış ve FKÖ'yü meşru haklarının temsilcisi olarak değil de daha çok İsrail'in güvenliğine katkı sağlayacak siyasi bir araç olarak görmüştür. Anlaşmanın içeriğine göre İsrail'in mülteciler konusunda isteği olmadan geri dönemeyecek olması ve hiçbir yerleşim yerlerinin kaldırılmayacağı bu anlaşmanın bir sonucudur. Uluslararası anlaşmaya dayanarak bir belge haline getirmiştir. Gazze ve Batı Şeria bölgesinin Filistin bölgesi sayılmasına rağmen İsrail bu toprakları "tartışmalı topraklar" olarak görmüştür.²⁰⁹

---

²⁰⁷ Barry ve Philo, *age.*, s.249.

²⁰⁸ Mark A. Heller, *A Palestine State: The Implication for Israel*, Harvard University Press, Massachusetts, 1983, s.4.

²⁰⁹ Balpınar, *age.*, s.205.

Netanyahu, Oslo sürecinde Rabin'e göre büyük bir avantaj sağlamıştır. Rabin'e göre Filistin tarafıyla yapılan anlaşmanın İsrail'in güvenliğine olumsuz bir katkı sağlamayacağını, Filistin ve yakın komşu Arap devletleri ile yapılacak bir barışın İran ve Irak gibi tehditlerin daha kolay bertaraf edilebileceğini söylemiştir. Fakat Oslo sonrası 1996 tarihine doğru gelindiğinde şiddet olaylarının artması ve 300 İsrailli vatandaşın öldürülmesi yaşanan barış sürecini sekteye uğratmıştır. Özellikle sağ partiler, verilen tavizlerin kazanımlardan daha çok olmasını eleştirmiş ve vadedilmiş topraklara ihanet edilmiş gibi görmüşlerdir. Bu da İsrail'de derin bir bölünmeye yol açmıştır. Bunun sonucunda 4 Kasım 1995'te Rabin'in yapmış olduğu barış mitingi sonrası İsrailli fanatik bir Yahudi tarafından suikaste uğramıştır.²¹⁰

Rabin öldürülmesinden sonraki süreçte Şimon Peres seçimler düzenlenene kadar Başbakanlık görevini yerine getirmiştir. Peres de politikalarını Rabin'e benzer şekilde yürütmüştür. Peres'in dış politik amacı Büyük İsrail olmamış tam tersine barış içinde güvenli bir İsrail yaratmak olmuştur. Şimon Peres, Rabin'in siyasetini devam ettirmesi ve bölgede kademeli olarak geri çekilmelerin yaşanması Likud açısından elini güçlendirmiştir. Geri çekilmeler sonucunda Ocak 1996'da Filistin Yönetim Başkanı değişmiş Filistin Yasama Konseyi'nin çoğunluğu El-Fetih'e geçmiştir. Ancak dini radikal grupların İsrail'e yönelik saldırıları Yaser Arafat'ı zor duruma sokmuştur. Saldırıları barışın güvenilirliğine zarar vermiştir. Bunun etkisiyle ABD devreye girerek barışın zedelenmemesi adına terörle mücadele kapsamında Şarm-El Şeyh'te bir zirve düzenlemiştir. Zirve'de İslami terörle mücadele edileceği ve İsrail'in yanında olacaklarının mesajı verilmişti. Özellikle Filistin tarafında Arafat'ın, İsrail'le bir barış yapılmasına öfke duyan radikal unsurlar 1996 şubat ve mart aylarında düzenledikleri terör saldırıları sonrası İsrail toplumunda büyük bir öfkeye neden olmuştur. Anlaşmaya destek veren toplumun bu kez Filistin'e taviz verilmesine öfke duymuşlardır. Şimon Peres bu barış iklimini ayakta tutacak hali kalmamış ve İsrail seçimlerini kaybetmiştir.²¹¹

3.4. Binyamin Netanyahu ve Likud İktidarı (1996-1999)

Netanyahu 1996 seçim sürecinde barış karşıtı propaganda yapmamıştır. Sebebi ise İsrail vatandaşlarının halen barışa olan inancıydı. Dolayısıyla Netanyahu doğrudan

²¹⁰ El-Din İbrahim, *age.*, s.214.-215.

²¹¹ Avi Shlaim, *The Iron Wall: Israel and Arab World*, Penguin Yayınevi, Londra, 1999, s.557-558.

Oslo sürecini hedef alan bir seçim propagandası yürütmemiştir. Netanyahu seçimlerde barış sürecinin Arafat ve FKÖ'ye göre hareket etmeyeceklerini tam tersine onların İsrail'e tabi olmaları gerektiğini söylemiştir. Netanyahu, İsrail'de kendisine oy vermenin barışa karşı oy vermek değildir imajını seçmenler gözünde oluşturmuştur. Fakat Netanyahu'nun düşünce dünyasına göre barış bir seçim malzemesidir. Kendi düşüncelerini anlattığı çevrelerde Oslo Anlaşmasına karşı fikir sergilemiştir.²¹²

Çekişmeli devam eden seçim sonucunda İsrail'de 29 Mayıs 1996 tarihinde seçimler yapılmıştır. Binyamin Netanyahu, Peres'i %1'den az bir oy ile seçimi kazanmıştır. Netanyahu'nun kazanmasıyla Revizyonist Siyonist düşünce iktidar olmuştur. Barış sürecinin sekteye uğrayacağı anlamına gelmekteydi. Netanyahu, seçim döneminde anlaşma hükümlerinin kaldırılacağını söylemiştir fakat anlaşmanın bağlayıcı tarafı olan ABD'den çekinmiştir. İsrail'in elinde bulundurduğu toprakları Filistinlilerle anlaşarak değil güç kullanarak gönderilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu dönemde Batı Şeria'da ve Gazze'de artan eylemler, İsraili yerleşimcilerin itaatsizlik tehdidi Netanyahu'yu zor duruma sokmuştur. Netanyahu söylem olarak barış sürecinin devam edeceğini savunmuş, anlaşma hükümlerini ilerletmek gibi bir çabası olmamıştır.²¹³

Netanyahu Filistinlilere iki şart ile yaklaşmaktaydı. Birinci şart olarak uyum sağlayıp ses çıkarmamalarını ikinci şart olarak ise topraklarından taviz vermelerini istemiştir. Filistin tarafı ise görüşmelerin sürmesini istemesinden dolayı taviz vermeye sıcak bakmıştır. Fakat Arafat'ın Netanyahu'nun tüm taleplerini yerine getirme gibi bir ihtimal yoktu. Netanyahu politikasında olabildiğince Filistinlilerden taviz koparmaya çalışmıştır ve bu duruşu sergilemesi barış sürecine zarar vermiştir. Buna göre barışın devamı için Mısır ve Ürdün devletlerinin samimi davranmalarını ve bu devletlerden güvenlik garantisi talep etmiştir²¹⁴

İsrail, Batı Şeria'da özellikle Kudüs'te yerleşimci faaliyetlerini artırarak Ağustos 1996'da 4 yıldır uygulanan durdurmayı kaldırmış ve Batı Şeria'da 3.000 daireyi satışa çıkararak yeni yerleşim yerleri için onay vermiştir. Özellikle barış sürecine asıl zarar veren olay ise Yahudi arkeolojik mirasına ulaşmak üzere Mescid-i Aksa'nın oyulması ve Haşmonayim tünelinin açılması olmuştur. Tünelin açılması sonrası şiddet olayları

---

²¹² Balpınar, *age.*, s.223.

²¹³ Balpınar, *age.*, s.225.

²¹⁴ El-Din İbrahim, *age.*, s142-143.

yeniden tavan yapmıştır. Netanyahu İsrail’de tartışılır hale gelmişti. Netanyahu’nun seçim vaadi olarak Filistinlilerin saygı duyacağı barışın devam edeceği bir İsrail kuracağının sözünü vermiş fakat bunların tam tersi gelişmişti.²¹⁵

Artan şiddet olayları sonucunda ABD Başkanı Bill Clinton tarafları Washington’a çağırmişti. Bu toplantı sonrasında Hebron Protokolü imzalanmıştır. Anlaşmaya göre İsrail Hebron’nun yani (El-Halil) kentinden %80 oranında çekilecek ve burada güvenliği sağlayacaktı. Protokolde ayrıca Batı Şeria ve Gazze arasında güvenli geçişin sağlanması ve protokol sonrası 2 ay içerisinde nihai statünün kavuşturulması imza altına alınmıştı. Bu protokolde ilk kez İsrail sağ toprak konusunda taviz vermişti. Netanyahu bu tavizi vermesindeki sebep ise Yahudi yerleşim yerlerini Filistinli nüfusu izole ederek büyük bloklar oluşturmak istemeseydi.²¹⁶

1998 tarihinde ABD’nin iki tarafı ılımlı hale getirme çabası sonuçsuz kalmıştır. Her iki tarafta birbirini Oslo sürecini baltalamakla suçlamış ve Netanyahu’nun FKÖ’ye ait militan grupları silahsızlandırmayı başaramadığını İsrail’e karşı saldırıları önleyemediğinden dolayı Oslo sürecini sonlandırmasını gerekçe olarak göstermiştir. Netanyahu’nun iktidara gelmesinden bu yana 1,5 yıl geçmişti. Netanyahu seçim döneminde seçmenlere güvenli bir barış süreci sözü vermiş fakat geline bu süreçte barış süreci ortadan kalkmıştı. Netanyahu’nun Filistin politikasına yönelik verdiği sözlerin hepsinde tam tersi bir pozisyon ile karşı karşıya kalınmıştı. FKÖ’nün de barış sürecinde başarılı olamaması Filistin halkında hayal kırıklığına neden olmuştur. Hamas, Filistinliler ve Arap dünyasında sempati kazanmıştır.²¹⁷

15 Ekim 1998’de ABD Başkanı Clinton tarafları Wye Nehrinde yeniden bir araya getirmiştir. ABD, Filistin tarafını kapsamlı bir güvenlik planı sunmaya zorlarken İsrail tarafından ise güvenliğe karşılık topraktan yana taviz vermesini istemiştir. Clinton bu anlaşmanın yapılabilmesi için iki tarafın da taviz vermesi gerektiğini savunmaktaydı. Görüşmelerde her iki tarafın da daha ileri aşamaya geçmesine karar vermişlerdir. Görüşme çerçevesinde İsrail’in aldığı toprakların %27,2’sine karşılık gelecek şekilde Batı Şeria’nın %13’ünü Filistin’in kontrolüne bırakılmasına karar verildi. Geriye kalan bölgelerde İsrail ve Filistin’in ortak kontrolüne bırakılmıştı.

---

²¹⁵ Charles D. Smith, *Palestine and The Israeli Conflict*, St. Martin’s Press, Boston, 2007, s.472.

²¹⁶ İtamar Rabinovich, *Waging Peace: Israel and Arabs 1948-2003*, Updated and Revised Edition, 2004, s.54.

²¹⁷ El-Din İbrahim, *age.*, s.151.

Geçici anlaşma uyarınca üçüncü barış aşamasına geçinceye kadar bir komite kurulmasına karar verilmiş olup Filistinli yöneticilerin terör, suç ve düşmanlık gibi durumları önlemeleri için tüm tedbirler esas alınmıştır. Bunun sonucunda taraflar anlaşmada mutabık kalarak 23 Ekim 1998'de Wye Nehri Memorandumu'nu imzalamışlardır.²¹⁸

Netanyahu'ya göre yapılan bu anlaşma göstermelik bir anlaşmadır. Netanyahu yaşanan bu anlaşmadan sonra Filistin'in yükümlülüklerini yerine getirdiği takdirde İsrail'in söz verdiği bölgelerden kademeli olarak geri çekileceğini Knesset'te ikna ettikten sonra anlaşmayı onaylatmıştı. Fakat bu anlaşma aşırı sağ partiler ve kendi partisi olmak üzere büyük bir tepkiye yol açmıştı. Netanyahu'nun bu anlaşmayı yapması sonrası siyasi gücü azalmış erken seçime gitmek zorunda kalmıştı. Netanyahu bu siyasi tepkinin yatıştırılması için sağın güvendiği isim olan Ariel Şaron'u Dışişleri Bakanlığına atamıştı. Şaron göreve gelir gelmez ilk yaptığı şey %9'dan fazla geri çekilmeyi kabul etmeyeceğini beyan etmişti. Şaron'a göre bu anlaşma geçicidir kalıcı kalıcı değildir.²¹⁹

Wye Nehri Memorandumu'nda her iki tarafta işgal altındaki toprakların statüsünde değişiklik yapmayacakları konusunda kararlıydılar. Netanyahu'ya göre yerleşim bölgelerinden vazgeçilmesi mümkün değildi, tam tersine amacı genişlemek ve yayılmaktı. İsrail toplumu barıştan yana taraf olmasına rağmen İsrail'in sağ kanadı barışa karşı temkinli yaklaşmış Oslo Anlaşmalarını delme isteği içerisinde olmuştu. 20 Aralık 1998 tarihinde İsrail Hükümeti, Filistinlilerin beş şartı yerine getirmemesi durumunda Wye Nehri Memorandumu'nda şart koşulan geri çekilmeyi yapmayacaktı. Netanyahu, İsrail'in güvenliği için bu geri çekilmenin askıya alınması gerektiğini savunmuştu. Bu anlaşma Kabine'den onay almasına rağmen kısa zaman içerisinde koalisyonda çatlak yaratmış ve koalisyon çökmüştü. Knesset koalisyonun çökmesinden sonra 21 Aralık 1999'da erken seçim kararı almıştı. Seçim sürecine girilmesinin ardından küçük bir geri çekilme haricinde gelişme yaşanmamıştı. Netanyahu ve rakipleri arasında seçim döneminde barış süreci ana konu haline gelmiştir. 1999 tarihinde Netanyahu'nun Başbakanlık'taki ilk döneminde Oslo anlaşmaları bağlamında çok az gelişme kaydedilmişti. Netanyahu seçim döneminde

---

²¹⁸ El-Din İbrahim, *age.*, s.153-154.

²¹⁹ Balpınar, *age.*, s.238.

barış yanlısı ve radikal taraflar arasında çok eleştirilmiş böylece Wye Memorandumu Netanyahu hükümetinin sonunu getirmekte en önemli etkenlerden bir tanesidir.²²⁰

3.5. Ehud Barak ve İşçi Partisi İktidarı (1999-2001)

Eski bir asker olan Ehud Barak yeni bir güvenlik sloganıyla İsrail'e barış getirme vaadinde bulunmuştu. Rabin hükümeti döneminde Genel Kurmay Başkanlığı yapan Ehud Barak Oslo sürecine mesafeli yaklaşmaktaydı. Fakat gelen süreçte Ehud Barak da seçim stratejisi olarak barış sürecini yürüteceğini İsrail'e barış getireceğinin sözünü vermektedir. Barak'a göre seçim döneminde kesin bir Filistin devleti kurulacaksa Gazze ve Batı Şeria'nın daraltılmış bir bölgesinde kurulmalıydı. Barak'a göre İsrail barış yapmak zorundaydı. Çünkü ileride Arap dünyasıyla olabilecek bir sürtüşme ihtimalinde kitle imha silahlarının kullanılmasına ve İsrail'in güvenliğinin bozulmasına neden olabilirdi.²²¹

Mayıs 1999 seçimlerinde İşçi partisinin zaferiyle Başbakan olan Ehud Barak, kafasında birçok soru ve belirsizlikle iktidara gelmişti. İsrail'de vatandaşların geneli %67 oranında Filistinliler ile bir uzlaşma sağlanması gerektiğini düşünürken sağ taraftaki seçimde tam tersi şekilde düşünmekteydi. Sağ taraftaki seçmeni de kazanmaya çalışan Ehud Barak, Batı Şeria adı yerine "Yahudiye ve Samiriye" adlarını kullanarak gönülleri kazanmaya çalışmıştır. İsrail iç dinamiklerinde bir denge kurarak sonuç üretmeye çalışan Barak hükümeti Filistin'den yeteri kadar ilgiyi görememiştir. Filistinliler Oslo sürecinin başarısız olduğunu görmüşler bundan dolayı Arafat'a olan güvenleri kalmamıştı. Her iki taraf için soğuk savaşın başlangıcı olmuştur.²²²

Barak hükümeti döneminde genelde Filistin ile olan ilişkiler al-ver pazarlığı üzerinden İsrail'in hayati çıkarlarından taviz verilmeyecek şekilde olmuştur. Barak hükümeti nihai barış görüşmelerine açık kapı bırakmış fakat istekli gözükmemiştir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi ise sağ partileri karşısına almak istememiş olmasıdır. Barak bu barış sürecini nihai bir sürece bağlamak için ABD'nin sürece dâhil olmasını istememiştir. Barak döneminde İsrail, Filistin'e karşı net çizgisini ortaya koyarak masaya oturmuş, İzak Rabin dönemi gibi tavizler vermek istememiştir. İşçi

---

²²⁰ Balpınar, *age.*, s.240-241.

²²¹ Charles D. Freilich, *Zion's Dilemmas: How Israel Makes National Security Policy*, Cornell University Press, Ithaca, 2012, s.73.

²²² Balpınar, *age.*, s.243.

partisi bu davranışıyla kamuoyunda kolay ikna edilebilir taraf olarak gözükmemiş Filistinlilerle yüksek şekilde masaya oturacak görünümünü sağlamıştı.²²³

1990'lı yılların sonuna doğru gelindiği sırada Ehud Barak dönemi de Netanyahu dönemi gibi farksız olmamış barış yanlısı bir tutum sergiliyor gibi gözükse de “tedrici davran, çarpıt ve geciktir” stratejisi izlemiştir. Barış süreci konusunda samimi olmayan yaklaşımın ve şiddetin varlığını sürdürmesi İsrail toplumunda barış süreci konusunda derin bir ayrışmaya sebep olmuştur. İsraililerin çoğu güvenlik öncelikli politikayı savunurken aksini iddia edenler ise barış sürecinin devam etmesi gerektiğini düşünmekteydi.²²⁴

2000 yılına gelindiğinde Ehud Barak İsrail'in Oslo'daki yükümlülüklerini yerine getirmeyerek süreci askıya almış 1650'ye yakın Filistinli mahkûmu serbest bırakmamış ve bunun aksine Filistinlilerin topraklarını kamulaştıran yasayı onaylayarak Ebu Dis'te 200 yeni evin inşasına izin vermiştir. Bunlara karşılık Arafat 1967 öncesindeki toprakların kendi toprakları olarak kabul edeceklerini ve 13 Eylül'de dünyaya ilan edecekleri tehdidinde bulunmuştur. İsrail ise Arafat'ın yapmış olduğu bu tehdit üzerine Gazze ve Batı Şeria'nın tamamını ilhak edebileceğini açıklamıştır. Ehud Barak'ın Filistin'e yönelik bu tavrı Filistinlilerde hayal kırıklığına neden olmuş yeni bir ayaklanmanın habercisi olmuştur.²²⁵

Filistinliler geçici bir anlaşma yapılmasından sıkılmış, artık nihai bir çözüme kavuşmasını istiyorlardı. Filistinliler 1967 sınırlarına geri dönülmesini en azından revize edilmesini ön kabul olarak ortaya koymuşlardır. Aradaki mesafenin açık olmasına rağmen görüşmekten başka bir seçenek olmamasından ötürü taraflar 12-22 Mayıs 2000'de Stocholm'de gizli olarak yeniden bir araya gelmişlerdir. Bu gizli görüşmenin hedefi sınırlar, güvenlik, mülteci meselesi ve Kudüs gibi hassas konuların nihai bir çözüme ulaştırılması iki tarafında birbirine fedakarlık yapmak istemeleridir. Bu görüşmeler doğrultusunda İsrail 3 veya 4 tane kantonlar üzerinden özerk bir Filistin teklifini ortaya koymuştur. Görüşmeler neticesinde Stockholm belgesinde Kudüs İsrail'in birleşik başkenti olmaya devam edecek, İsrail tüm şehir üzerine egemen olacak fakat Filistin idaresi Arap bölgelerinde eğitim ve altyapı gibi hizmetler verecekti.²²⁶

---

²²³ Balpınar, *age.*, s.245.

²²⁴ Guy Ziv, *Simple vs Complex Learning Revisited: Israeli Prime Ministers and The Question of A Palestine State*, Foreign Policy Analysis, cilt 9, no 2, Oxford, 2013, s.208.

²²⁵ Balpınar, *age.*, s.249.

²²⁶ Barry and Philo, *age.*, s.99.

Görüşmeler devam ederken beklenmedik bir hadise gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi bu gizli görüşmenin kamuoyuna sızmasıydı. Diğeri ise 15 Mayıs'ta Filistinlilerin 1948 Savaşı'nı anma töreninde İsrail hapishanelerinde açlık grevi yapan Filistinlileri desteklemek amacıyla Batı Şeria ve Gazze de yapılan gösteriydi. Bu iki gelişme görüşmeleri sekteye uğratmıştır. Ehud Barak İsrail'deki kamuoyunu yatıştırmak için görüşmeleri askıya almış, Filistin Devleti'ne verilecek olan üç köyün verilmesinden vazgeçmiştir. Filistin tarafına göre bu görüşmeler samimi değildi Ehud Barak zaman kazanmaya çalışıyordu. Barak 1967 sonrası kazanılan toprakları resmi bir zemine koymak istemiştir.²²⁷

Ehud Barak, sürecin tıkanacağını görerek sürece ABD'yi dâhil etmeye karar vermiştir. Barak'ın asıl amacı bu süreç doğrultusunda bir çerçeve çizmek istiyordu. Filistin tarafına göre ise BM 194, 242 ve 338 sayılı kararlarını anlaşma ile sonuçlanacak bir dizi görüşmeyi kapsayan zirve istemiştir. Üçlü bu zirvenin yapılp yapılmayacağı konusunda tartışılmıştır. Taraflar arasında farklılıkları çözmek ve süreci çıkmazdan çıkaracak bir sistem devreye sokmak istemişlerdir. Taraflar 25 Haziran 2000 tarihinde yeniden bir araya gelmişlerdir. Görüşmelerde Filistin tarafı çatışmaların sona ermesi üzerine anlaşma sağlanan sistem çerçevesinde Batı Şeria ve Gazze de bir Filistin devletinin kuruluşunun kabul edilmesi, Kudüs'ün iki başkente bölünmesi yeniden masaya yatırılmıştır. İsrail tarafı 1978 Camp David anlaşması gibi bir anlaşmayı Filistinlilere kabul ettirmek istemiştir.²²⁸

Barak bu çerçeve doğrultusunda karmaşık hale gelen bu sorunların tek bir zirveyle nihai çözüme kavuşamayacağını farkındaydı. Bu sebeple onun beklentisi karşılıklı olarak sorun çözülemiyorsa sorunun çalıştırılmasına veya dondurulmasına gerek kalmayacak şekilde maksimum fayda üzerinden bir çözüm önerileri geliştirmektir. Barak için bu süreç Filistin tarafını baskı altında tutma, daha sonra Clinton üzerinden Filistin'e haklılığını kabul ettirmektir. Bu hazırlık görüşmelerinde elinde bulundurduğu toprakların %70-87'sini geri vermeyi kalan %30'luk toprağında ilhak etmeyi öneren Barak, Filistin'i üç parça olmasa bile iki parçadan oluşan bir toprak elde etmesini istemiştir. Filistin tarafı ise bu duruma itiraz etmiş ve İsrail'in elinde bulundurabileceği %4'ten fazla toprak sahibi olmasına karşı çıkmıştır.²²⁹

---

²²⁷ El-Din İbrahim, *age.*, s.164.

²²⁸ Rabinovich, *age.*, s.78.

²²⁹ Balpınar, *age.*, s.258.

Kudüs konusu her iki taraf açısından hayati önem taşımaktadır. İslam dünyası açısından İsrail'in Kudüs konusunda hak talep etmesi veya egemenlik iddiası kabul edilemezdi. İsrail'e göre de Kudüs asla vazgeçilemeyecek veya taviz verilemeyecek kadar önemliydi. İki tarafta egemenlik hususunda Filistin yönetimini dâhil etmeyerek Clinton ve Barak olası bir çözüm önerisi üzerine çalışmışlardır. Clinton'ın önerisi tek şehri ikiye bölerek sorunun giderilebileceğini düşünmekteydi. Barak ise dış Arap mahallerini Filistinlilere verilmesini önermiştir. Fakat bu öneriler Arafat'a götürüldüğünde Arafat'tan net şekilde "Kudüs'ü verebilecek bir Filistinli liderin henüz doğmadığı" cevabını almışlardır.²³⁰

Arafat'ın bu teklifi reddetmesi üzerine Camp David'de taraflar birbirlerini suçlamıştır. İsrail bu cömert teklife karşı Filistin tarafının kabul etmemesini barış yanlısı olmadıklarını söylemiş ve kendini savunmuştur. Filistinliler'e göre İsrail'in yapmış olduğu bu teklif Filistinlilere kabul edemeyecekleri teklifle gelip reddedildiğinde ise barış için adım atmıyorlar imajını vermek istemeleriydi. İsrail, Filistin'e aslında tam anlamıyla tam bağımsız bir Filistin devleti vermemiş Batı Şeria ve Gazze arasında serbest geçişin garanti olmayacağı bir Filistin vadetmiştir. Filistinliler açısından Barak'ın yapmış olduğu teklifi kabul etselerdi sahip olacakları şey fakir, su kıtlığı çeken ve üç bölgeye bölünmüş birbirinden kopuk bir Filistin devlet olacaktır.²³¹

Barak'ın Filistin ile pazarlıklarında asıl politik hedefi Arafat'ın barışa yönelik maskesini indirmek olmuştur. Özellikle Camp David'de uyguladığı sıkı pazarlıklar Ehud Barak'ın da amacını ortaya çıkarmıştı. İsrail'in pazarlıkları artırması sonucu barışa yanaşır bir tavır sergilemediği inandırıcılığı konusunda tartışılır hale gelmişti. Barak ne kadar barışa yanaşır bir lider gözükmeye çalışsa da İsrail'in sağ kanadının söylem ve davranışıyla hareket etmiştir. Özellikle her iki taraf için Kudüs ve Filistinli mülteciler meselesi görüşmelerdeki en büyük tıkanıklardan birisidir. Her iki tarafın da

---

²³⁰ Alon Ben Meir, *Reconciling The Arab Initiative With Israel's Core Requirements For Peace*, 2008 <https://americandiplomacy.web.unc.edu/2008/07/reconciling-the-arab-initiative-with-israels-core-requirements-for-peace/>, (Erişim Tarihi: 01.02.2022).

²³¹ Philip Mendes, "*Israel Camp David Proposal: Genous Offer or Sham?*", *Australian Quarterly*, cilt 76, no 1, 2004, s.14.

bu meselede herhangi bir geri adım atmaması barış sürecini zora sokmuştur. Bunun sonucunda 25 Temmuz'da Camp David başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²³²

Camp David görüşmelerinin başarısızlığı sonrası birçok İsraili de Filistinlilerin İsrail ile barış yapmakla ilgilenmediğini düşünmüş ve bir barışın gerçekleşebileceği konusundaki ümitlerini kaybetmişti. Gelinen süreçte Barak'ın söylem olarak geliştirdiği "barış için ortak yok" söyleminin inandırıcılığı kamuoyunda artmıştı. Barak'a göre Filistinliler çözüm önerilerini reddetmişler bununla yetinmeyip herhangi bir çözüm önerisi getirmediklerini söylemiştir. Temel açmazlardan biri de Filistinlilerin İsrail'i tanımaması ve Arafat'ın Filistin'in tamamında bir Filistin devleti istemeseydi. İsrail'in iki devletli çözüm yaklaşımını, Filistinliler basamak olarak görmüşler. İsrail'i yok etme kabiliyetlerini güçlendirmek istemişlerdir.²³³

Eylül 2000 yılında BM tarafından düzenlenen 21. Yüzyılda uluslararası gündem için benimsenecek değerler, ilkeler ve amaçların ele alındığı zirve olan Milenyum Zirvesi gerçekleşmiştir. Düzenlenen bu zirvede konuşma yapan Barak, Ortadoğu'da barış fırsatının halen ellerinden kaçmadığına dair konuşma yapmıştır. Bu zirve sayesinde iki taraf da iki hafta boyunca birbirleriyle görüşmüşlerdir. Barak bu görüşmeler sonrası Arafat'ın görüşmelerde isteksiz davrandığı her öneriye hayır dediğini kendi önerilerini getirmediklerini yeniden ortaya koymuştur. Arafat'ın bu istemsiz tavrı sonrası Barak Filistinlilere göz dağı vermek amacıyla Likud lideri olan Ariel Şaron'un Mescid-i Aksa ziyareti yapmasına göz yummuştur. Bu kutsal toprakların kendilerine ait olduğunu iddia eden Likud tarafı ikinci intifadanın başlamasının kıvılcımını yakmıştı.²³⁴

Çatışmalar ve gerginliğin artmasıyla İsrail'de hem halk hem de siyasi partilerin kızgınlık ve öfkesi artmıştır. Barışa olan inanç zayıflamıştı. Özellikle Barak'ın barış için Filistinlilerle bir yakınlaşma niyetinde olsa bile Knesset'te destek bulamamıştır. Sahadaki artan şiddet olaylarından rahatsızlık duyan ABD şiddetin durdurulması için taraflara devamlı baskı yapmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Albright 4 Ekim'de tarafları ateşkes olması adına Paris'e davet etmiştir. İsrail ve Filistin tarafları nihai statülerin konuşulması yerine içinde buldukları güvenlik krizi konuşulmuştu. 16 Ekim'de ateşkes olması için ABD ve Mısır Ürdün'de bir araya gelerek taraflara kırılğan bir

---

²³² Balpınar, *age.*, s.264.

²³³Jeremy Pressman, *Vision In Collision What Happened at Camp David and Taba?*, International Security, Cilt 28, Sayı 2, 2003, s.7.

²³⁴BBC News, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3677206.stm, (Erişim Tarihi: 03.02.2022).

ateşkes kabul ettirmişlerdir. Fakat şiddetin bitmemesi üzerine iç kamuoyunda Barak'a karşı yapılan sert eleştiriler sonucunda 9 Aralık tarihinde istifa etmiştir.²³⁵

Barak Başbakanlığı döneminde Filistin konusundaki politikası hem kamuoyu nezdinde hem de hükümet nezdinde başarılı olamamıştır. Barış sürecinde başarısız olmasındaki diğer bir husus ise ABD ev sahipliğinde gerçekleşen zirvelerde kendi dinamiklerini yaratması, müzakere edilen tarafı bir köşeye sıkıştırarak İsrail'in avantajını arttırmaya çalışmasıydı. Fakat Filistin tarafı savunduğu ilkelerden vazgeçmeyince ve İsrail'inde sözde barışa yanaşır bir tutum sergilememesi Barak'ı zora sokmuştur. Bu sebeple meselenin çözümünde Barak yaptığı görüşmelere açık kapı bırakmış ve can alıcı meseleleri sözlü olarak iletmış resmî belgeli şekilde kayıt tutulmasından hep kaçınmıştır.²³⁶

3.6. Ariel Şaron ve Likud İktidarı (2002-2006)

Şaron seçim döneminde teröre karşı savaş sloganını kullanmıştır. Halkta Şaron barışı getirebilir inancı doğmuş, 6 Şubat 2001 tarihinde iktidara gelmiştir. İntifada'nın yaşanması ile İsrail'de sağ siyaset güçlenmiş, Filistin karşıtlığı artmıştır. Sağ siyasetin önemli temsilcilerinden olan Ariel Şaron daha önceki seçimlerde aşırı uç olarak görülürken İntifada'nın sonucu olarak %62 oy oranı ile Barak'ı iktidarından etmeyi başarmıştır.²³⁷

İsrail halkı Camp David ve Oslo görüşmeleri sonrası Filistinlilerle müzakerenin verimsiz olduğunu ve Filistin direnişinin güç kazandığını düşünmüşlerdir. Bu meselenin çözümü için Filistinlilere bir güç kullanılması gerektiğine inanmışlardır. İlerleyen bu süreçte bir barışın veya müzakerenin yapılması oldukça zordu. Zira Şaron İntifada sona erene kadar Filistinlilerle herhangi bir görüşme yapılmayacağına ve Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak göreceklere ifade etmişti. Ayrıca Camp David görüşmelerinin geçersiz olduğunu söylemiştir.²³⁸

---

²³⁵ Myron J. Aronoff , *Camp David Rashomon: Contested Interpretations of the Israel/Palestine Peace Process*, The Academy of Political Science, cilt 124, no. 1, 2009, s.143–167.
https://www.jstor.org/stable/25655613?readnow=1&refreqid=excelsior%3A36bda9231e2084fb718702be384061c0&seq=24#page_scan_tab_contents , (Erişim Tarihi: 03.02.2022).

²³⁶ Balpınar, *age.*, s.276.

²³⁷ CNN News, <https://edition.cnn.com/2001/WORLD/meast/02/06/mideast.06/>, (Erişim Tarihi: 07.02.2022).

²³⁸ Barry and Philo, *age.*, s.107.

Şaron iktidara geldikten sonra Filistinlileri yenmek için Dışişleri Bakanı Şimon Peres'in Filistin Yönetimi ile geçici bir anlaşmaya varmak için yürüttüğü çabaları önemsemiş ve yakından takip etmiştir. Şaron üzerinde iki baskı hissetmiştir. Bunlardan birincisi İşçi partisi ile olan ilişkileri ikincisi ise İsrail'in uluslararası ilişkilerde kendini ispatlama çabasıdır. Bu baskılar neticesinde Şaron tüm kesimlerin ortak çıkarına dayalı çözüm arayışı içerisine girmiştir. Şaron için en önemli unsur güvenlikti. Bu doğrultuda ABD'ye yaptığı ziyarette Filistinlilerin İsrail'le bir barış anlaması yapmak istemediğini imkanları el verirse ilk fırsatta İsrail'i yok etmek istediklerini söylemiştir. Dolayısıyla İsrail'in gündeminde barış ve normalleşmeye dair bir ibare yoktu.²³⁹

11 Eylül saldırılarının olması ile ABD Başkanı Bush'un İsrail-Arap ilişkilerine bakışı önemli ölçüde değişmiştir. Bush daha çok bu meselenin çıkarların çatışması yerine değerlerin çatışması olarak görmüştür. Bush yönetimi daha çok İsrail'in yanında durmuş Arafat yönetimini ise yanlış tarafta olduğunu söylemiştir. Arafat, 11 Eylül saldırılarını kınayarak İsrail'e ateşkes çağrısı yapmıştır. Bunu yapmasındaki sebep ise ABD'nin öfkesinden çekindiğindedir. Fakat yine de Filistinli terör grupların İsrail'e yönelik saldırıları devam etmiştir. Bu da önemli olarak çevre terörizminden küresel terörizme dönmüştür. Bush'a göre Arafat yönetimi gücünü kaybettiğini ve Arafat iktidarda olduğu sürece barışın olması mümkün değildi. İlaveten Filistinlilerin bağımsızlıkları için verdiği mücadelenin doğru olduğunu tek çözümün iki devletli olabileceğini söylemiştir. Böylece Filistin devletini ilk kez kabul etmiştir.²⁴⁰

Şaron 11 Eylül saldırıları sonrasında güç kullanımını meşrulaştırma adına Filistin yönetimini terörist, Arafat'ı da bir başka Bin Ladin olarak dünyaya ilan etmiştir. Filistin tarafının barıştan beslenmediğini kin ve nefretten beslendiğini kamuoyuna dikkat çekmeye çalışmıştır. Şaron 11 Eylül sonrasında önleyici savaş doktrinine vurgu yaparak bu yöntemin meşru müdafaa hali içinde uygulanabileceğini iddia etmiştir. Geline bu noktada İsrail solu da Filistinlileri bir tehdit kabul ederek barıştan iyice uzaklaşmış, İsrail'in Filistin bölgeleri üzerindeki etkisini daha da arttırmasına neden olmuştur. Bu da Bush'un iki devletli çözümüne ciddi bir darbe vurmuştur.²⁴¹

---

²³⁹ Rabinovich, *age.*, s.96.

²⁴⁰ Balpınar, *a.g.e.*, s.283.

²⁴¹ Oren Yiftachel, *Neither Two States Nor One: The Disengagement and "Creeping Apartheid" in Israel/Palestine*, The Arab World Geographer, cilt 8, no 3, 2005, s.127.

ABD'nin meşru müdafaa söylemi İsrail açısından ilerleyen süreçte Filistin'e karşı güç kullanımını kolaylaşmıştı. 3 Ocak 2002 yılında İran'dan Gazze'ye silah sevkiyatı yapan Karina A gemisi her ne kadar Arafat ile ilgisi olmasa da Arafat yönetiminin elini zorlaştırmıştır. Bu olayın akabinde İsrail, Başkan Bush'a Arafat'ın terörün finansını yaptığını iddia eden verileri ortaya koymuştur. Bu iddialar sonrası ABD İsrail'e daha da yaklaşmıştır. İsrail ve Filistin arasındaki şiddetin devam etmesi Arap liderler arasında da endişeye yol açmıştır. Bu meselenin çözümü için Suudi Prens Abdullah 17 Şubat 2002'de The New York Times gazetesine röportaj vermiştir. Röportajda Suudi planı olarak ortaya attığı bu planda İsrail, BM kararları doğrultusunda Kudüs dâhil, işgal ettiği tüm bölgelerden geri çekilecek ve başkenti Kudüs olan 1967 sınırlarını temel kabul eden Filistin devleti kurulavaktı. Bunun sonucunda Arap devletleri ile İsrail ilişkileri düzelecekti.²⁴²

Suudi Planı'nın detaylarını 27 Mart 2002 yılında Arap Birliği zirvesinde, üzerinde bazı düzeltmeler yaparak Arap Birliği Barış Planı olarak sunmuştur. İsrail'de bu barışın yapılabilmesi için 4 şart ortaya koymuştur. Bunlar;

- 1-) İsrail'in ulusal güvenliği
- 2-) toprak bütünlüğünün korunması
- 3-) İsrail'de Yahudi kimliğin devamı
- 4-) Filistinlilerin de içinde bulunduğu Doğu Kudüs'ün İsrail başkenti olması konusunda bir plan ortaya konmuştur.²⁴³

Araplar, Şaron'un koyduğu bu planı Filistinlilerin fikri sorulmadığından dolayı sorunlu olarak görmüşlerdir. Öncelikle planın gerçekleşmesi için şiddetin son verilmesi gerekiyordu. Gelinen noktada Şaron, bu planı Arafat'ı kurtarma planı olarak nitelendirmiştir. İntihar eylemleri arttığından dolayı barış görüşmeleri imkansızdı. Şaron Filistinlilerin fiziki temasla engellenebileceğini ve İsrail topraklarına bunu da bir politika olarak belirlemiştir. Bu politika doğrultusunda İsrail ile Batı Şeria arasında Yeşil Hat'a benzer güvenlik duvarının örülmesine karar verilmişti. İsrail vermiş olduğu bu karar ile asla Filistinlilerin ticari ilişkilerine zarar verilmeyeceğine, şehir merkezlerine erişimin devam edeceğine, geçişin kolay olması için çokça kontrol

---

²⁴² <https://www.nytimes.com/2002/02/17/opinion/an-intriguing-signal-from-the-saudi-crown-prince.html>, (Erişim Tarihi: 10.02.2022).

²⁴³ Balpınar, *age.*, s.288.

noktası oluşturulacağına dair söz vermişti. Bu karar siyasi bir amaç olmadığını artan şiddet olaylarını dizginlemek için olduğunu ifade etmişlerdir.²⁴⁴

Güvenlik duvarı aslı itibari ile iki toplum arasındaki barış sürecinin başarısızlığından dolayı doğmuştur. İsrail'in anlaşma yoluyla halledemediği ve toplumsal tramvaya dönüşen şiddet olaylarının tek taraflı çözümüdür. Duvarın yapılmasındaki amaç ise Filistinlilerin Araplarla iletişimini kesmek istemeleridir. Şaron bu duvarın güvenlik amacı ile yapıldığını kamuoyuna açıklasa da İsrail toplumuna göre nihai amaç Filistinlilerden ayrılmaktır. Bu ayrılığın iki temel amacı vardı. Birincisi güvenlik ikincisi ise demografi sorununu ortadan kaldıracaktı. Ancak İsrail Batı Şeria'nın tamamını alamayacağını anlamıştı. Bu duvarın yapılması ile Batı Şeria'nın bir bölümünden vazgeçilmiştir.²⁴⁵

Şaron Başbakanlığının ilk dönemlerinde Filistinlilerle siyasi olarak belirsiz bir tavır içerisinde olmuştur. Bir taraftan sükûnet dili ile konuşurken diğer taraftan bu sükûneti sağlayacak fiili adımlar atmamaktaydı. Şaron seçim dönemine kadar net bir tavır sergilemiştir. İsrail'de seçimler yaklaşırken Şaron politikasını netleştirmişti. Likud ve çevresindeki İsrail sağına göre Filistin devleti kabul edilemezdi fakat Şaron seçimler yaklaşırken Filistin devletini ön şartlar sunarak kabul etmiştir. İsrail için hayati güvenlik bölgeleri hariç olmak üzere Filistin ikiye bölünecek ve tamamen silahsız olma koşuluyla kabul edeceğini açıklamıştı. Şaron birinci başbakanlığı döneminde taksim edilmiş bir Filistin devletini kabul etmişti.²⁴⁶

Şaron başbakanlığı aldığı dönemden 2003 yılına kadar Batı Şeria'da 400.000'e ulaşan yerleşimci sayısı Batı Şeria'nın %42'sini kontrol eder hale gelmişti. Böylece Filistinlilerin yaşam alanları Batı Şeria ve Doğu Kudüs ile çevrenlenmişti. Takvimler 2003'ün sonuna doğru yaklaşırken Likud'un İşçi Partisi ile yürüttüğü koalisyon bütçe görüşmelerinde bozulmuştu. İşçi partisinin koalisyondan ayrılması ile Şaron hükümeti küçük partilerle yerini doldurmaya çalışmış fakat bunda başarılı olamayınca yeniden seçim kararı alınmıştır.²⁴⁷

---

²⁴⁴ Mitchel Bart, West Bank Security Fence: Background & Overview, Jewish Virtual Library, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/background-and-overview-of-israel-s-security-fence>, (Erişim Tarihi: 10.02.2022).

²⁴⁵ Dror Erkes, *A Barrier to The Two-State Solution*, Palestine-Israel Journal of Politics, cilt 14, no 2, 2007, s.45 <https://pij.org/articles/1071/a-barrier-to-the-twostate-solution>, (Erişim Tarihi: 11.02.2022).

²⁴⁶ Balpınar, *age.*, s.300.

²⁴⁷ Don Peretz, Rebecca Kook and Gideon Doron, *Knesset Election 2003: Why Likud Failed Regained Its Political Domination and Labor Continued to Fade Out*, Middle East Journal, Cilt 57, No 4, s.594-595.

Likud kendi içinde yaptığı liderlik yarışında Netanyahu'ya karşı yeniden Şaron Likud'un başına gelmişti. Şaron, Likud içindeki sert söylemler yerine daha ılımlı söylem geliştirmişti. Arafat'ın sürgün edilmesi yerine daha çok izole edilmesi gerektiğini düşünmüş aşırı sağ yerine merkez sağda seçim kampanyasını yürütmüştü. İşçi Partisi ise Şaron'un karşısına Amram Mitzna'yı çıkarmıştı. Mitzna, Şaron yerine Filistin politikasında uzlaşmacı bir yol belirlenmesi gerektiğini düşünmekteydi. Eğer seçilirse Filistinlilerle ön şartsız şekilde barış yapılacağı sözünü vermişti. Mitzna kendi planını ortaya koyarak eğer Filistinlilerle bir yıl içinde anlaşma yapılmazsa bile Batı Şeria ve Gazze'nin büyük bölümünden çekilecekti. Mitzna çatışmanın sona erdirilmesine dair öneriler kabul edilmezse koalisyona katılmayacağını bildirmişti.²⁴⁸

Likud seçim kampanyasında Mitzna'nın söyleminin çok tehlikeli olduğunu söyleyerek muhalif bir seçim kampanyası yürütmüştü. Mitzna'nın önerdiği bu plan İntifadanın getirdiği çatışmayla halk nezdinde sıcak bakılmamıştı. Şaron 28 Ocak 2003 tarihinde yeniden Başbakan seçilmişti. Seçimler sonrası çıkan tabloda Filistinlilerle tam anlamıyla barış yapılması için şiddetin tamamen durması gerekiyordu. Şaron seçim sonrası dönemde Oslo Anlaşmasına bağlı kalarak Filistin topraklarının en fazla %40'ının verilmesi gerektiğine inanmıştır. Çatışma halinin uzaması durumunda uluslararası kamuoyunun baskısından çekinen Şaron bu meseleye dair bir adım atması gerekiyordu. 13 Nisan 2003 tarihinde iki halk iki devlet söylemiyle bir Filistin devletinin kurulacağını ifade etmiştir.²⁴⁹

Şaron bu söylem sonrasında 2002 yılından beri çalıştığı Yol Haritasını açığa kavuşturmuştu. Sonuç itibari ile İsrail'in kazanımlarından taviz vermek istememesi ve uluslararası aktörlerin bölgede çıkarları doğrultusunda meseleye karışmaları İsrail açısından sorun yaratmıştır. Bu yüzden bu meselenin tam anlamıyla sonuçlanması gerekiyordu. ABD açısından da Arafat'ın görevden uzaklaştırılması mümkün olmayınca onun etkisini azaltmak amacı ile Mahmud Abbas başkanlığında bir kabine kurulmasını istemiştir. Mahmud Abbasın yeni kabinesi siyasal reform ve İsrail ile görüşmelerin yeniden başlatılması adına büyük bir fırsat olarak doğmuştu.²⁵⁰

Şaron'un Yol haritasına göre birinci aşamada Mart 2001'den beri inşa ettiği yerleşim yerlerini kaldıracak ve tüm yerleşim faaliyetlerini donduracaktı. Filistin

---

²⁴⁸ Peretz, *age.* s.594-595.

²⁴⁹ Rabinovich, *age.*, s.111.

²⁵⁰ Rabinovich, *age.*, s.111.

Yönetimi'nin kurumsal inşası için detaylı bir program hazırlayacaktı. İkinci bir aşama olarak demokratik bir Filistin olma adına anayasa tamamlanacaktı. Üçüncü aşama olarak ise 2004-2005 yılında ilerleme kaydedilirse İsrail-Filistin çatışmasını sona erdirecek kapsamlı ve kalıcı bir statüde anlaşacaklardı. Kapsamlı şekilde Arap-İsrail barışı bağlamında Arap ülkeleri ile İsrail arasında ilişkilerin normalleşmesi öngörülmüştür.²⁵¹

Şaron'un kamuoyuna Yol Haritası Planını açıkladıktan sonra İsrail'in gerçek şekilde barış istiyorsa acı reçeteyi içmek zorunda olduğunu söylemiştir. İsrail'in askeri baskıyı kaldırması ve Filistin yaşam alanları arasında bütünlüğü sağlaması gibi bir planının olduğunu söylemiştir. Fakat bu barışa Arafat'ın ortak olmayacağını ifade etmiştir. Geçici bu devlet tamamen silahsız olacak, Filistinli mülteciler İsrail devletine dönüş hakkına sahip olacaktı. Bu planın izleme görevini ise ABD üstlenecekti. Filistin meselesi artık özü itibari ile Suriye ve Lübnan sorunları ile bağdaştırılmayacaktı.²⁵²

Taraflar şiddet nedeniyle barış sürecinden hızlıca uzaklaşmışlardı. İsrail toplumunun Filistin devleti konusunda kafası epey karıştı. Kamuoyu yoklamalarında İsrail toplumunun %60'ı Filistin devletini tanıma fikrini benimserken diğer bir yoklamada ise toplumun %73'ü iki uluslu devletten endişe duymaktaydı. Barış sürecinin yeniden sağlıklı bir şekilde rehabilite edilmesi gerekiyordu. Bu da ortaya atılacak 2001 yılında kurulmuş gayri resmi şekilde yürütülecek Cenevre girişimi ile olacaktı. Cenevre Girişimi daha önceki BM kararlarını, Clinton Parametrelerini, Bush tarafından 2002'de ileri sürülen Yol Haritası Planı'nı içeriyordu. Bu girişimin amacı barış görüşmelerinin altyapısını oluşturmak ve İsrail-Filistin barışı için plan yok söylemini çürütmektir.²⁵³

Cenevre Girişimini Şaron İsrail'in varlığına tehdit olarak görmüş hatta daha da ileri giderek anlaşmayı kaleme alanları teröristlerle iş birliği yapmakla suçlamıştır. Zira bu uzlaşma girişimi içinden çıkılmayan bir hal almıştı. Çünkü gelinen noktada iki toplumun iç içe geçmişliğinden dolayı İsrail devletine zarar verebilirdi. Şaron için

---

²⁵¹ Yaacov Bar-Siman-Tov, *The Road Map: Toward a Resolution of The Israeli-Palestinian Conflict*, The Swiss Center for Conflict Research, cilt 10, no 2, 2003, <https://www.iemed.org/publication/the-road-map-toward-a-resolution-of-the-israeli-palestinian-conflict/>, (Erişim Tarihi: 15.02.2022).

²⁵² Israel's Response to The Roadmap, Israel Ministry of Foreign Affairs, 2003, <https://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/mfadocuments/pages/israel%20response%20to%20the%20roadmap%2025-may-2003.aspx>, (Erişim Tarihi: 15.02.2022).

²⁵³ Daniel Levy, *From Geneva to Gaza: Implimenting The Endgame Strategy of The Geneva Initiative*, Harvard International Review, Cilt 27, No 3, 2005, s.24.

Cenevre Girişimi daha çok kamuoyunun nabzının ölçülmesi adına göz ardı edilemezdi. İsrail toplumunun Gazze'den çekilmeye olumlu yaklaştığını gören Şaron, Arafat ve Filistin Yönetiminin güvenilir bir ortak olmadığını öne sürmüştür. Bu yüzden İsrail, Yahudiliğin ve demokrasinin değerlerini esas alan bir devlet olarak kalmasını sağlamak için askeri güçlerin yeniden konumlandırılmasını istemiştir. Batı Şeria'daki güvenlik duvarının inşasını hızlandırarak tek taraflı çekilmesi mümkündür açıklamasını yapmıştır.²⁵⁴

Geri çekilme planı Şaron açısından Filistinlilere yönelik bir politika değil tam tersine İsrail çıkarlarına dair bir taktikti. İsrail toplumunun %55-63'ü bu yaklaşıma olumlu bakıyordu. Şaron çekilme planı ile İsrail solunda da şaşkınlığa neden olmuştu. İsrail solu Cenevre Girişimine destek vermiş olup bu politika çerçevesinde farklı bir argüman ortaya koyamamıştır. Şaron'un bu çekilmeden tek bir endişesi vardı. O da bu çekilmenin Filistinli örgütler tarafından zafer olarak algılanmasıydı.²⁵⁵

İsrail'in barış görüşmeleri yerine Şaron'un Filistin'i muhattap almayarak kendi çözmek istemesi barış sürecini yıpratın bir durumdu. 15 Mart 2004'te Knesset'te yaptığı konuşmada gerçekleşen terör olaylarını gerekçe göstererek masaya oturmayan Şaron dünyanın da kendilerini anlamasını istemiş, şiddet devam ederken İsrail'in uluslararası aktörler tarafından bir anlaşmaya zorlandığını ileri sürmüş ve bunun kabul edilemez olduğunu vurgulamıştır. ABD Nisan 2004'te İsrail- Filistin meselesinde radikal açıklama yapmıştır. İsrail'in 1949 ateşkes sınırlarına dönmesinin beklenmesi gerçeklik dışı olduğunu açıklamıştır. Bush ilaveten mültecilerin İsrail'e geri dönmesine de karşı çıkarak mültecilerin yeni kurulacak olan Filistin devletine gitmeleri gerektiğini söylemiştir.²⁵⁶

Şaron 14 Nisan'da Bush'a yazdığı mektupta İsrail'in Yol Haritası Planı'nı açıklamıştır. İsrail ve Filistinliler arasında bir sükûnetin gerçekleşmesi durumunda Filistin devleti ile teröre karşı ortak mücadele edeceklerini diğer yandan da Filistin devletinin gerçek demokrasiyi ve özgürlükleri sağlayacak kurumsal reformları yapmaları gerektiğini ifade etmiştir. İsrail bu plana bağlı kalacağını, bunun tek uygulanabilecek bir yol olduğunu vurgulamıştır. Fakat Şaron, Filistin Yönetimi'nin

---

²⁵⁴ Balpınar, *a.g.e.*, s.313.

²⁵⁵ Roane Carey and Adam Shatz, *Israel Plays With Fire*, The Nation, 2004, <https://www.thenation.com/article/archive/israel-plays-fire/>, (Erişim Tarihi: 17.02.2022).

²⁵⁶ Israel's Disengagement Plan: Selected Documents, Israel Ministry of Foreign Affairs, <https://www.mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2004/Pages/PM%20Sharon%20Knesset%20Speech%2015-Mar-2004.aspx>, (Erişim Tarihi:18.02.2021).

plan dahilindeki yükümlülüklere uymadığını, terörü bitirmeye yönelik tedbirler almadığını söyleyerek İsrail'in kendisini koruması gerektiğini söylemiştir.²⁵⁷

ABD Başkanı Bush, Şaron'un çekilme planını kabul ettikten sonra BM Genel Kurulu 6 Mayıs 2004'te 58/292 sayılı kararla Filistin halkının kendi geleceklerini belirleme, kendi toprakları üzerinde egemenlik kurma ve İsrail'in 1949 tarihli savaş hukuku kurallarını düzenleyen 4. Cenevre Sözleşmelerine göre işgalci güç olarak gördüklerini teyit etmiştir. Fakat Şaron'un BM kararlarına uyma gibi mecburiyeti yoktu. ABD sahadaki gerçeğe gelindiğinde ise İsrail'in çözüm aramak yerine 1967 öncesi sınırlara dönmemesini ve büyük yerleşim bloklarını terk etmemesini istemiştir.²⁵⁸

ABD'nin İsrail'e karşı ılımlı olmasına rağmen Şaron geri çekilme konusunda kendi partisini ve sağ görüş ortaklarını ikna edememişti.6 Haziran 2004'te İsrail kabinesi Gazze'den ve Kuzey Samiria'dan çekilme planını 7'e karşı 14 oyla kabul etti. Bu plana göre İsrail'in güvenlik, ekonomik, diplomatik ve demografik olarak Filistinlilerle teması en aza indireceği anlaşılmıştır. Nihai statü anlaşmasında İsrail'in Gazze'de bulunmayacağı Batı Şeria'nın ise İsrail'in bir parçası olarak kalmaya devam edeceği açıklanmıştı.²⁵⁹

İsrail kabinesi planın kabulünü, iki taraflı bir gelişme olarak görmüş çekilmenin İsrail için güvenlik, ekonomik, siyasi ve demografik olarak daha fazla kazanımını sağlıyordu. Bu sebeplerden en önemlisi demografik kazanımlardır. Zira İsrail'in Filistinlileri içine alması durumunda Filistinlilere eşit oy hakkı doğacak dolayısıyla Yahudi karakteri tehlikeye girecekti. Bu yüzden sorun aslında güvenlik meselesi değildi. Devletin Yahudi olup olmayacağı meselesiydi. Güvenlik sorunu daha çok işin maskesi konumundaydı.²⁶⁰

Şaron'a göre Filistinlilerle gerçek bir barış anlaşmasının olması mümkün değildi. İsraililerin de %75'i Filistin devlet fikrine yakınlık duysa da bir barış anlaşmasının gerçekleşmesine dair inanç %40'lara kadar düşmekteydi. Mevcut Filistin Yönetimi ile barış anlaşmasına inananların oranı daha da düşüktü. Çünkü Şaron'a göre

---

²⁵⁷ Exchange of Letters Between PM Sharon and President Bush, Israel Ministry of Foreign Affairs, 2004, https://www.usip.org/sites/default/files/Peace%20Puzzle/15_Exchange%20of%20Letters%20Between%20President%20Bush%20and%20Prime%20Minister%20Sharon.pdf , (Erişim Tarihi: 18.02.2022).

²⁵⁸ Freilich, *age.*, s.184-188.

²⁵⁹ Balpınar, *age.*, s.320.

²⁶⁰ Barry and Philo, *age.*, s.118-119.

Mahmud Abbas ile anlaşma imzalanırsa bile iki tarafın birbirine yakınlaşmayacağına inanıyordu. Şaron hiçbir Arap devletine tam manasıyla güven duymamıştır.²⁶¹

Şaron'un bu tutumu Nisan ayında ABD'ye gerçekleştirdiği ziyarette Bush tarafından gündeme getirilmişti. Bush, Filistin'de yetkisiz olarak inşa edilen ileri karakolların kaldırılmasını ve Yol Haritası Planı gereklerine göre hareket etmesini istedi. Şaron, Filistinlilerle Gazze'den çekilme planı konusunda beraber çalışmak istediklerini fakat Filistinlilerin buna sıcak bakmadıklarını söyledi. İslamcı radikal terör örgütleri haricinde Filistinli örgütler İsrail devleti ile bir araya gelerek Filistin devleti kurulmasına yönelik barış görüşmelerinin önünü açacak bir bildiri imzalamışlardır. Bu bildiri ile silahlı çatışmanın Batı Şeria ve Gazze'nin içi ile sınırlandırılmıştır.²⁶²

İsrail'in Gazze'den ayrılmasını büyük bir adım olarak niteleyen Şaron, ayrıldığı Gazze şehrinde daha çok Batı Şeria'da yerleşim alanlarının yapılmasına müsaade etmişti. İsrail'in bu adımına karşılık Filistinlilerden de bir adım beklediğini söyleyen Şaron iki halkı barışa götüreceği her adımı atacağını söylemiştir. Fakat Şaron'un bu söyledikleri samimi bulunmamıştır. 17 Ağustos 2005'te uygulamaya konan çekilme planı beklenenden daha kolay gerçekleşmişti. Yol Haritası Planı bağlamında başka yerleşim bölgelerinden geri çekilmenin görüşmelerle olacağını ifade eden Şaron, büyük yerleşim bölgelerinin ise İsrail'de kalacağından bahsetmiştir. Bu konuda açık kapı bırakan İsrail hükümeti bu bölgelere "Filistin toprakları" veya "Filistin bölgeleri" dememeye gayret etmiştir.²⁶³

Geri çekilmenin ardından aşırı sağ görüşlüler Şaron'u hain ve düşmanlıkla suçlamışlar, Nazi olarak nitelendirmişlerdir. Likud'u destekleyenler arasında da ikiye bölünmeler yaşanmıştı. Likud'un çoğunluğu Gazze'den çekilmeye karşıydı. Bir kesim İsrail'in hiçbir kazanç elde etmeden Gazze'nin Filistinlilere bırakıldığını düşünüyor, geri çekilmeyi bir zayıflık olarak değerlendiriyordu. Çekilmenin sonucunda İsrail toplumunun yaşadığı şok güvenlik duvarının daha ileriye gitmeyecek şekilde hafiflemesi gerektiğini düşünmekteydiler. Böylece güvenlik duvarı, sorunların

---

²⁶¹ Aronoff, *age.*, s.29.

²⁶² Balpınar, *age.*, s.324-325.

²⁶³ Balpınar, *age.*, s.326.

çözümü için güvenilir bir fikir olmadığını İsrail'e maliyetinin yüksek olacağını görmüşlerdir.²⁶⁴

İsrail, Batı Şeria'nın tamamından çekilmemesinin en önemli sebebi demografik çekincesiydi. Bu yüzden İsrail Doğu Kudüs ve Batı Şeria'da kalıcı olmak istemiştir. Buda her iki toplumu fazlasıyla germiştir. İsrail, Filistinlilere Gazze'de 19 mil karelik alanı bırakmış yerine 23 mil karelik alanı yeni yerleşimcilere tahsis etmişti. Şaron'un masadaki söylemle sahadaki söylem arasında fark vardı. Masada barış söyleminde bulunurken sahada ise Filistinliler aleyhinde yerleşimcileri arttırmaya çalışmıştır. Şaron 15 Eylül 2005'te BM Genel Kurulu'nda Filistinlilerin daima komşuları olacağına, özgür ve ulusal birlik olma haklarının olduğuna dair bir konuşma yapmıştır.²⁶⁵

Şaron Filistin devletinin kurulması yönünde bir söylem benimserken özellikle Gazze'den çekilirken Filistin toprağını iki taraf arasında taksim etme gibi bir amacı yoktu. Hiçbir zaman İsrail'in menfaati dışında hareket etmemiştir. Gazze'nin özellikle askeri alanda çevrelenmesi Filistinlilere tam manasıyla bir egemenlik verilmediği anlamına gelmekteydi. Şaron'un amacı İsrail'i tekrar Oslo sürecine sokmadan ve barış formülü ileri sürmeden Filistin tarafından bir ateşkes koparmaktı. Ateşkes sonrası 15-20 yıla yayılarak sınırlı bir özerklik verilmesi söz konusu olacaktı. Özerklik Batı Şeria'nın yarısından daha az bölge olmak koşuluyla birbirlerinden iletişimsiz sekiz bölgeye ayırmaktı.²⁶⁶

Böylece İsrail siyasetinde iki devletli çözüm için barışçıl çabaları destekleyen kesim ile işgal altındaki alanların Yahudi devletine ilhak edilmesini savunan kesimi Şaron bir araya getirmişti. Şaron, İsrail-Filistin çatışmasına yönelik sorun yumağının çözümü için müzakereye değil tek taraflı hareket etme politikasını uygulamıştır. Böyle bir şeyin olacağına dair delil ise 2006 yılına yaklaşılırken yerleşimci sayısının Batı Şeria'da 268.000'e, Kudüs'te ise 198.000'e yükselmesi idi. Şaron'un bu politikaları kendi partisinde rahatsızlıklara neden olmuş ve sonuç olarak partisinden ayrılarak 2005'te Kadima Partisini kurmuştur.²⁶⁷

---

²⁶⁴ Michael Dumper, *Two State Plus Jerusalem and The Binationalism Debate*, Jerusalem Institute for Palestine Studies, No 39, 2009, s.13-14.

²⁶⁵ Ariel Sharon, PM Sharon Addresses The United Nation General Assembly, 2005, <https://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/pm%20sharon%20addresses%20the%20un%20general%20assembly%2015-sep-2005.aspx>, (Erişim Tarihi: 21.02/2022).

²⁶⁶ Balpınar *age.*, s.328.

²⁶⁷ Balpınar, *age.*, s.329.

3.7. Ehud Olmert ve Kadima İktidarı (2006-2009)

Şaron partisinden ayrılması sonrası Mart 2006 yılında erken seçim kararı almıştı. Ancak 4 Ocak 2006'da Şaron, sağlık durumu nedeniyle görevini yapamaz hale gelince merkezi düşünceye sahip Başbakan Yardımcısı Ehud Olmert yeni hükümet seçilinceye kadar vekaleten görevi devralmıştır. Olmert, Büyük İsrail fikrini destekleyen ve yerleşimcilerin bu hedef doğrultusunda devam etmeleri gerektiğine inanan bir isimdi. Olmert'e göre Araplara hiçbir toprak tavizi verilmemeliydi. Sadece Olmert'e göre İsrail ve Ürdün arasında idari işlerin bölümüne dayanan bir çözüm bulunmasını istemekteydi.²⁶⁸

Olmert'e göre en yakın zamanda sahadaki demografik gerçeği yansıtacak olan bir sınır çizilmeliydi. Olmert seçim zamanı bu iki aylık dönemde İsrail'in güvenlik zaafiyeti noktasında daha da hassaslaşmış askeri güvenlik tedbirlerini arttırmıştır. Hamas'ın herhangi bir terör faaliyeti yapmasından çekinmiştir. Özellikle İsrail'deki seçimler ile Filistindeki seçimlerin yapılacağı dönemin çakışması büyük endişe vericiydi. İsrail, seçimlere katılacak olan Hamas'a karşı tavır almıştır. İsrail'in endişesi Hamasın seçimleri kazanmasından ziyade Hamas'ın seçimi kazanmasını sembol hale getirerek uluslararası meşruiyet kazanmasıydı. İsrail bu yüzden Hamas'ı izole etmenin yollarını aramıştı.²⁶⁹

Ortaya çıkan tabloda Ehud Olmert'in tek yapması gereken şey ülkede Yahudi çoğunluğunu koruyarak kalıcı barışlar belirlemeliydi. İsrail devleti, Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinli nüfusun kontrolünü sağlanamayacağını ve Yahudi halkının İsrail ülkesinde Filistinli nüfusu inkâr edemeyeceklerini kabul etmişti. Fakat her Yahudi istediği yerde yaşayabilmeliydi. Eğer buna bir sınır koyulursa Siyonist idealden vazgeçmek olduğunu söylemişlerdi. Hamas, 25 Ocak 2006'da seçimi kazanmasıyla ABD ve Avrupa, Gazze'deki Hamas yönetimine yardımları durdurmuştu. Olmert bu seçim sonrası İsrail'in yok edilmesi çağrısı yapan bir örgütle asla müzakerede bulunmayacaklarını açıklamıştır. İki taraf arasındaki gerginlik yeniden artmış, Olmert tek taraflı çekilme anlayışını rafa kaldırmıştı.²⁷⁰

Ehud Olmert'te Ariel Şaron gibi Ürdün Vadisi'ni ve çevresiyle beraber Kudüs'ü istiyordu. Olmert bu söylemlerini seçim sürecinde de söylemiştir. Ülkenin seçim

---

²⁶⁸ Balpınar, *age.*, s.330.

²⁶⁹ Barry and Philo, *age.*, s.331.

²⁷⁰ Balpınar, *age.*, s.333.

kampanyasını tek taraflı şekilde bir çözümün mümkün olacağını, Batı Şeria'nın içlerinde küçük yerleşim yerlerinden çekileceğini güvenlik duvarının arkasında büyük yerleşim yerlerini ve Kudüs'ü kapsayacak şekilde bir sınır ortaya koyacağını Filistin'e olan hattın belirginleşeceğini ifade etmiştir. Şaron'un mirası olan Kadima Partisi 28 Mart 2006 yılında düzenlenen seçimleri kazanmıştır. Bu seçimin sonucunda halkın çekilmeye sıcak baktığı ve çekilmeye karşı çıkan Likud'a destek vermediği görülmektedir. Olmert, seçim sonrasında Yol Haritası üzerine bir görüşme süreci çağrısı yapmıştır.²⁷¹

Olmert tüm riskleri göz önüne alarak ve 2007 yılının sonuna kadar bir çözüm planı ortaya koymuştu. Batı Şeria'nın %90-95'inden ve Kudüs'te de bir kaç yerden çekilmeyi esas alan Kümelenme Planını (Convergence Plan) ortaya atmıştı. Planın asıl amacı Filistinlileri tam olarak İsraililerden ayırmaktı. İsrail devletinde Yahudi çoğunluğun baskın olacak şekilde tam bölünmeydi. Düzenlemede 50.000-100.000 İsrailinin Batı Şeria'dan ayrılması ve bölgede İsrail köylerinin imha edilmesini esas almaktaydı.²⁷²

Planın gerçeğinde ise şu yatmaktaydı. Filistinlilere bu plan yaşam sahası değil de iki toplumu net şekilde bölerek Yahudi devletini korumaya yönelik bir adımdı. Fakat plan, Mayıs ayında Hizbullah'a karşı yürütülen silahlı mücadele ve Gazze'den çekilme kararı askıya alınmıştı. İsrail bunun üzerine yeni planlar ortaya çıkarmıştı. İşgal ve baskıyı artırarak güvenlik duvarı üzerine yoğunlaştı. Olmert 22 Mayıs'ta ABD'de yaptığı ziyarette büyük yaşam merkezleri İsrail'in kontrolü altında kalacağını ve İsrail'in bir parçası olacağını söylemişti. Farklı tutum içerisine giren Ehud Olmert, İsrail'in Batı Şeria'nın tamamından çekilmek gibi bir niyetinin olmadığını Batı Şeria'nın sadece %90'ından çekilebileceklerini fakat Yahudi devletinin başkenti olan Kudüs'ün Arap kesimlerinden çekilmeyeceklerini söylemiştir.²⁷³

Sorunun temeli olan meseleler İsrail tarafından görüşme masasından uzak tutulduğu sürece Filistinlilerin topraklarının elinden alınması ve yerleşimcilerin yerlerinin genişletme faaliyeti halen devam etmişti. Bunun sonucunda Olmert, Şaron'dan daha fazla iki toplumu ayıran hattı daha da belirginleştirerek 1967

---

²⁷¹ Balpınar, *age.*, s.334.

²⁷² Angela Godfrey-Goldstein, *Ehud Olmert's "Convergence Plan"*, 29 Mayıs 2006, <https://electronicintifada.net/content/ehud-olmerts-convergence-plan/5986>, (Erişim Tarihi: 14.08.2022).

²⁷³ Balpınar, *age.*, s.337.

sınırlarına yakınlaştırmıştır. Eylül ayında Batı Şeria’da 700 yeni evin yeni inşasına onay vermişti. 23 Ekim 2006’da Yisrael Beiteinu Partisi koalisyon olmuştu. Böylece İsrail’i daha fazla Yahudi yapmak için Arapları tanımayan ve Filistin yaşam alanlarının bombalanmasını destekleyen Avigdor Liberman Başbakan Yardımcısı olmuştu. Olmert’in yapmış olduğu bu koalisyon ile Batı Şeria’nın bir bölümden çekilme sözünü terk etmiş ve Filistinlilerle barış yapma ihtimali daha da zorlaşmıştır.²⁷⁴

Takvimler 2007 yılını gösterdiğinde, İsrail tesis kontrol noktaları, yol kapamaları ve Filistinlilerin %50’sinin Batı Şeria’ya geçişini engeller olmuştu. İsrail, Filistinlilerin Yahudi yerleşim yerine, Gazze’de ikamet edenlerin Gazze’de kalmalarına, Batı Şeria ve Gazze arasında seyahat etmelerine izin vermemeye başlamıştı. İsrail’in politikası Filistinlileri baskı altına alarak barışa zorlamıştır. İsrail’in bölgede iyice güçlendiğini gören Suudi Arabistan içteki bölünmüşlüğü ortadan kaldırmak için meseleye müdahil olmuştur. 2 Şubat 2007’de İsmail Haniye başbakanlığında Hamas ve El-Fetih’in katılacağı bir birlik hükümetinin kurulmasına yönelik (Mekke Anlaşması) imzalandı. Yeni hükümet FKÖ tarafından yapılan uluslararası anlaşmalara saygı duyacağını açıklamışlardır.²⁷⁵

İsrail, Hamas’ın bölgedeki etkisini kırmak için FKÖ lideri Abbas’a destek veriyordu bu da Filistinlilerin bölünmüşlüğüne koruduğundan dolayı meselenin çözümü zorlaştırmaktaydı. İsrail, Abbas’ın güçlenerek pazarlık yapılabilecek bir konuma gelmesini de istememiştir. Hamas ile FKÖ arasında yaşanan bölünmüşlük İsrail lehine gelişmekteydi. Geline noktada iki taraf açısından da temas en aza girdiğinden dolayı çözüm arayışı yeniden çıkmaza girmişti. Olmert ilk başta barışın sağlanabilmesi için Abbas ile ilişkilerini ilerletmek istemekteydi. Bu yüzden İsrail için “Önce Batı Şeria” söylemiyle Batı Şeria hükümetinin refahı önemliydi. Gazze için ise radikallerin sefalet çekmesi şarttı.²⁷⁶

Olmert 16 Eylül 2008’de Abbas’a kapsamlı bir plan dahilinde İsrail’in şimdiye kadarki en iyi önerisini sunmuştu. Önerisinde 1967 öncesi Batı Şeria ve Gazze büyüklüğünde bir toprak üzerinden bir Filistin devleti kurulması çağrısını yapmıştı. Plan Yahudi nüfusunun %75’i barındıracak şekilde Batı Şeria’nın %6,3’ünün ilhak

---

²⁷⁴ Hasan Atif El Hasan , *Is The Two-State Solution Already Dead: A Political and Military History of the Palestinian-Israeli Conflict*, Algora Publishing, Newyork, 2010, s.176.

²⁷⁵ Balpınar, *age.*, s.342.

²⁷⁶ Balpınar, *age.*, s.347.

edilmesi ve bu ilhakın karşılığı olarak Batı Şeria'dan Gazze'ye bir koridor olacak şekilde serbest geçiş rotasını önermişti. İlaveten Kudüs'ün paylaşılmış kent olmasını, İsrail'in şehrin Batı kesimini kendi başkenti, Doğu kesimini ise Filistinlilerin başkenti olarak tanzim edilmesini ele almaktaydı. Olmert bu şartlar doğrultusunda mültecilerinde geri dönmesini kabul edecekti. Nihayetinde bu planda Olmer tüm kesimi ikna etmiş olsa da Abbas, tüm Filistinlileri ikna edememişti. Bu yüzden bu planda rafa kalktı. Fakat Olmert bu olumsuz neticelenen görüşmeleri bile bir yakınlaştırma olarak değerlendirmiştir.²⁷⁷

Olmert çözümsüzlüğe gelinen noktada İsrail aleyhine olacağını düşünmüştü. Filistinlilerle olan ilişkilerin daha fazla krize sokmak istemeyen Olmert işgal altındaki tüm topraklardan çekinilmesi gerektiğini ve toprak takası yoluyla bir barışın mümkün olabileceğini söylemiştir. Çözüm arayışı Batı Şeria temelli olarak Abbas ile yürütülürken Gazze'de çatışmalar sürmekteydi. Hamas'ın İsrail'e yönelik saldırıları barış görüşmelerini sekteye uğratmaktaydı. Hamas ise bu saldırıları yapmasının sebebi olarak İsrail'in ateşkes şartlarına uymadığını belirtmekteydi. Şubat 2009 yapılacak seçimlerde Olmert aday olmamıştı. Seçimlere aday olan sol partiden Livni ve sağ partiden Netanyahu seçim propagandalarını Hamas'ı devirmeye yönelik söylemlerde bulunmuşlardır. Bu çatışma ortamı İsrail'in geniş çaplı yapmış olduğu Dökme Kurşun Operasyonu ile sonuçlanacaktı.²⁷⁸

Filistinlilerle olan sorunun çözümünde Olmert'in iki devletli çözüme sabitlemesi ve toplumsal desteğe rağmen bir sonuç alamamıştı. Hamas üzerinden ve Gazze'de artan şiddet dalgası sonucunda İsrail siyasetinde sorunun üstesinden gelebilecek bir aktör arayışına girmişlerdi. Bu talep doğrultusunda Likud Partisi lideri Binyamin Netanyahu'yu ön plana çıkmıştı. Olmert ilk başta Batı Şeria'yı Abbas ile çözmek istemiş, Gazze ve Hamas'ın İsrail toplumunun tehdit algısına ise engel olamamıştı.²⁷⁹

3.8.Binyamin Netanyahu ve Likud İktidarı (2009-2021)

31 Mart 2009'da başbakanlık görevine gelen Binyamin Netanyahu, ilk olarak ABD Başkanı Obama'nın özel elçisi Mitchell ile görüşmeler yapmıştı. Bu

---

²⁷⁷ Balpınar, *age.*, s.358.

²⁷⁸ El Hasan, *age.*, s.189.

²⁷⁹ Balpınar, *age.*, s.362.

görüşmelerde Mitchell, Filistin devletinin yadsınamaz olduğunu Ürdün vadisinde varlığının olması gerektiğini ve yerleşim yerleri çözümleni ifadesinde bulunmuştur. Netanyahu bu ifadeye karşılık yerleşim yerleri sonsuza kadar İsrail devletinin bir parçası olduğunu söylemiş ve şöyle ifade etmiştir. “Buradayız burada kalacağız ve egemen Kudüs’ün bir parçasını inşa etmeye devam edeceğiz.” Bu ifadesiyle İsrail’in net tavrını ortaya koymuştu.²⁸⁰

Netanyahu iki devletli çözüme karşı çıkan onun yerine ekonomik bir barışın olmasına önem veren bir liderdi. Ona göre barış Yahudi keskin bir şekilde Filistin tarafından ayrılmalıydı. Bu ayırım eğer yapılmazsa İsrail açısından büyük bir güvenlik zaafiyeti olacaktı. Eğer bir Filistin devleti olacaksa silahsız kurgulanması gerektiğini düşünüyor ve egemen bir Filistin devleti olmamalıydı. Fakat ilerleyen zamanlarda Netanyahu, Ehud Barak’ın desteğini alabilmek için iki devletli çözüme sıcak bakmaya başlamıştı. Netanyahu sol kanadında desteğini alarak sağ ve sol kanadı kendi tarafında birleştirmeye çalışıyordu. Netanyahu bu koalisyonu kurarak iki devletli çözüme uzak bir hükümet kurmuştu.²⁸¹

Netanyahu iki devletli çözüme ne kadar uzak dursa da diplomasi masasından hiç ayrılmamıştı. Fakat bu koalisyon döneminde Dışişleri Bakanı aşırı sağcı Avigdor Liberman’ın olması iki devletli çözümün mümkün olmayacağını göstergesiydi. Zira Netanyahu ve Liberman’ın aklındaki devlet modeli Yahudi olmayanları inkar ederek, Yahudilerin tüm haklar ve ayrıcalıklardan faydalanacakları tek bir devlet istemekteydiler. Liberman göreve geldikten sonra yeniden Filistin yükümlülüklerini yerine getirdiği zaman barış sürecinin başlayacağını ve İsrail’in Yol Haritası Planı’nı devreye sokacaklarını ifade etmişti.²⁸²

Netanyahu’nun ABD ziyaretinde Filistinlileri yönetmek gibi bir amaçlarının olmadığını, onlarla barış içerisinde yaşamak istediklerini, amaçlarının çatışmayı sona erdirmek olduğunu, İsrail’in üzerine düşeni yapmaya hazır olduğunu Obama’ya ifade etmişti. Netanyahu halka açık yaptığı görüş bildiriminde tartışılacak konu başlıkları

---

²⁸⁰ Robert Zelnick, *Shifting Sands: Why Peace Talks Might Just Works*, World Affairs, Cilt 173, sayı 4, 2010, s.26-28.

²⁸¹ Balpınar, *age.*, s.364.

²⁸² Natasha Mozgoyava ve Barak David, **U.S. Reiterates 2-state Solution After Lieberman Remarks**, Haretz, 7 Nisan 2009, <https://www.haaretz.com/2009-04-07/ty-article/u-s-reiterates-2-state-solution-after-lieberman-remarks/0000017f-e5af-da9b-a1ff-edef13600000>, (Erişim Tarihi: 17.08.2022).

arasından yerleşimlerden hiç bahsetmemiştir. Netanyahu, iki taraf arasındaki sorunları kamuoyu önünde ele almış olmuş İsrail'in haklılığını tanıtma peşinde olmuştur.²⁸³

Yerleşim meselesi iki devletli çözümün de üzerinde bir sorun haline gelmişti. ABD Başkanı Obama 4 Haziran'da Kahire Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada, İsrail'in yerleşim yerleri ısrarına değindi. Filistinlilerin bu mağduriyetlerini anladığını ve ABD'nin Filistinlilerin kendi devletlerine sahip olmaya yönelik meşru hakkına sırtını dönmeyeceğini açıklamıştı. Netanyahu, bir Filistin devleti fikrini kabul etmekle kendisinden önceki hükümetlerden farklı bir şey yapmıştı. Görüşmeyi toprak merkezli odaktan çıkartıp güvenlik düzenlemelerini İsrail'in Yahudi devleti olarak tanınmasını odak noktası haline getirmişti. Dolayısıyla odak noktayı topraktan çıkartıp Yahudi devletinin muhafazası önemliydi. Netanyahu'nun bu yaklaşımı Filistinliler tarafından kabul edilmesi mümkün değildi. Zira bu kabul mültecilerin geri dönüş haklarının yok sayılacağı anlamına geliyordu.²⁸⁴

Netanyahu, söylemde Filistin devletinden bahsetse de pratik halde Sina'dan Begin ve Gazze'den çekilen Şaron gibi bir pragmatik bir lider değildi. Onun için tek doğru İsrail kendi ihtiyaçlarını anlamalı ve güçlü olmalıydı. İki tarafı da görüşme masasına oturtma çabaları doğrultusunda Obama, Netanyahu'ya taviz vermek durumunda kalmıştı. Görüşmelerin başlaması için yerleşim yerlerinin durdurulması ısrarından vazgeçmişti. Abbas'tan çözüme kavuşulması için esneklik ve görmezden gelinmesini istemişti. Bu teklif sonrası Netanyahu 25 Kasım 2009'da 3.000 ev, okul, sinagog, kamu binaları Batı Şeria'da yeni yerleşim yeri kurulması izinlerinin 10 ay süreyle askıya almıştı. 2009 yılının sonuna gelindiğinde Netanyahu hem yerleşim faaliyetlerini durduracağını söylerken diğer taraftan da koalisyon ortağı olan sağ partileri de hükümette tutmak için yerleşim faaliyetlerini durdurmuyordu.²⁸⁵

Gelinen noktada Filistin devleti uluslararası destek ararken bu arayışa karşı çıkan bir İsrail vardı. İki tarafta kendi beklentileri açısından uluslararası aktörleri kendi tarafına çekmeye çalıştı. İsraili yetkiler Filistinlilerle diyalogun olmadığı bir ortamda, İsrail'in nihai bir anlaşmalı şekilde ABD ile tek taraflı bir görüşme başlatabileceklerini açıklamışlardır. ABD ise öncelikli olarak Arap Baharı ile birlikte hızla yayılan İsrail-

---

²⁸³ Obama, Netanyahu Discuss US- Israel Disagreement, CNN 18 Mayıs 2009, <https://edition.cnn.com/2009/POLITICS/05/18/mideast.obama.netanyahu/index.html> , (Erişim Tarihi: 17.08.2022).

²⁸⁴ Balpınar, *age.*, s.370-371.

²⁸⁵ Balpınar, *age.*, s.376.

Filistin sorununu çözümünü istemekteydi. Bu yüzden Obama, 1967 sınırları esasına göre iki devletli çözümü adres gösterdi. Obama'ya göre karşılıklı toprak takası ile İsrail askeri güçlerinin aşamalı olarak çekilmesi yer alıyordu.²⁸⁶

Fakat ABD'nin bu isteği Netanyahu ile uyuşmuyordu. İsrail barışa zorlanan taraf niyetinde değildi. İsrail'de kendi içinde bölünmeler yaşıyordu. Netanyahu'nun partisi Likud, İsrail Ürdün Nehri'nin batısında bir Filistin devletinin kurulmasına karşı çıkarken Dışişleri Bakanı Avigdor Liberman'ın partisi Yisrael Beiteinu'nun (İsrail Evimiz) görüşü ise "barış için toprak" yaklaşımının kökten yanlış olduğunu İsrail toprağının korunması gerektiğini düşünüyordu. Savunma Bakanı Ehud Barak'ın partisi İşçi Partisi, iki devletli çözüme sıcak bakarken izole edilmiş yerlerin terk edileceğini ve yenileri için yatırım yapılmayacağını ifade ederken Kudüs ve çevresinin İsrail'de kalacağını belirtiyordu. Koalisyon dışındaki partilerde iki devletli çözüme karşı çıkan bir tutum sergilemişlerdir.²⁸⁷

İki toplumunda yıllar boyu restleşmesi ve şartlar koyması ciddi şekilde mesafe koymuştu. Birlikte ortak bir gelecekte bahsetmek mümkün değildi. İki taraf arasında köprülerin yıkıldığı bir dönemde Netanyahu elini güçlendirmek için yeni bir politika belirleyeceklerini söylemişti. Fakat bu politikasından önce 2013 yılı başı itibarıyla erken seçime gideceğini açıklamıştı. Seçim açıklamasından bir gün önce 70 yerleşim yerini genişleme alanı olarak belirlemişti. Netanyahu'nun asıl amacı Batı Şeria'da daha fazla yerleşim yeri inşa etmek ve barış sürecini sekteye vurmamak istemiştir. 22 Ocak'ta gerçekleştirilen seçimlerde sol oylarını arttırmasına rağmen Likud birinci parti olmuştur. 2013 seçimlerinden sonra şöyle bir manzara ortaya çıkmıştı. İsraililer Filistin sorununun çözüme olan ilgilerini kaybetmişlerdi.²⁸⁸

Netanyahu seçimleri takiben 18 Mart 2013'te iki devletli çözüme bağlı olmasına rağmen gerçekleşmesi mümkün olmayacak bir koalisyon hükümetini kurmak zorunda kalmıştır. Netanyahu ABD'ye yapacağı ziyaret öncesinde İsrail'in uzlaşmacı bir tutuma sahip olduğunu göstermek için Knesset'te tarihi bir tavizi verebileceklerini açıklamıştı. Abbas ise bu tavize karşılık 4 Haziran 1967 sınırlarının geçerli olmasını, 104 Filistinli mahkumun serbest kalmasını ve yerleşim faaliyetlerinin

---

²⁸⁶ The White House Office of The Press Secretary, *Remarks by President Obama in Adress to the United Nations General Assembly*, 21 Eylül 2011, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/09/21/remarks-president-obama-address-united-nations-general-assembly>, (Erişim Tarihi: 17.08.2022).

²⁸⁷ Balpınar, *age.*, s.387.

²⁸⁸ Balpınar, *age.*, s.394.

durdurulmasını istemiştir. İsrail tarafı bu teklife karşılık mahkumların serbest bırakılmasına sıcak bakmış ve Filistinlilerin hemen masadan kalkmalarını istemiştir.²⁸⁹

Filistinliler, İsrail tarafından yapılan tek taraflı tavize olumlu karşılamıştır. Filistinlilerde masada olmayı ve İsrail'e karşı tek taraflı adım atmayacaklarını beyan etmişti. Ancak taraflar gündem üzerinde uzlaşamadılar. Ayrıca temel meseleler konusunda derin bir uçurum ve karşılıklı şüphe mevcuttu. ABD, Başkanı Obama 21 Mart'ta tarafların müzakerelere dönmeleri için ilkeler seti açıklamıştı. İsraililerin güvenlikte ısrarcı olmalarına hak veriyordu. Fakat İsrail'in yerleşim faaliyetlerini sürdürmeye devam etmesi barışa katkısı olmayacaktı. Bu yerleşim faaliyetleri durdurulmalı ve gerçek sınırları olan bir Filistin devleti hayata geçirilmeliydi. Obama'nın bu yaklaşımı tarafları kendi içlerinde tartışmaya götürmüştü.²⁹⁰

Netanyahu bu tavizi vermesi sonrası uzlaşmadan kaçan bir tutum sergilememesi için bir hamle yapması gerekiyordu. Fakat iç kamuoyundaki dengeleri de gözetenek koalisyon hükümetinin yerleşim yeri inşasının devamı konusunda hem fikir olduğunu göstererek iç kamuoyunu dengelemiştir. Ayrıca Netanyahu tarafların birbirine barışa engel olmakla suçladığı bir dönemde silahsızlandırılmış bir Filistin devleti kuracak bir anlaşmaya ulaşmak için İsrail'in çaba gösterdiğini söylemiştir. Geline bu noktada bu noktada tarafların bir araya gelme ihtimali oldukça zayıftı. Eğer bir görüşme süreci olacaksa ABD'nin tarafları zorlamaktan başka çaresi kalmamıştı.²⁹¹

20 Temmuz 2013 yılında ABD'nin baskısı ile taraflar yeniden Washington'da toplanmıştı. İki günlük görüşmeler sonunda taraflar dokuz ay içinde nihai statü anlaşması yapabilme konusunda anlaşmışlardı. Bu kapsamda taraflar temel sorunlarla ilgili ciddi görüşmeler yapmıştır. Görüşmelerin ikinci turunda İsrail'in Batı Şeria ve Doğu Kudüs'te 12.000'den fazla evin inşasının gerçekleştireceğinin ilanı üzerine Filistinliler protestoya başlamışlardır. Netanyahu çözümsüzlüğün getirebileceği tabloyu görerek gerekli tedbirler almıştı. Kendine manevra alanı açmak için hem barış sürecine bağlı kalacağını tekrarlamış hem de bu çözümsüzlüğü Filistin tarafının yaptığını söylemiştir.²⁹²

---

²⁸⁹ Balpınar, *age.*, s.395.

²⁹⁰ Ben White, *Quarterly Update on Conflict and Diplomacy*, Journal of Palestine Studies, cilt 42, no 4, 2013, s.127.

²⁹¹ Balpınar, *age.*, s.397.

²⁹² Balpınar, *age.*, s.398.

İsrail Dışişleri Bakanı Avigdor Liberman'ın 5 Ocak 2014'te misyon temsilciliklerine yaptığı konuşmada, Filistinlilerle olan ve olacak ilişkilerde güvenlik düzenlemeleri ile İsrail'in bir Yahudi devleti olarak tanınmasının önemli olduğunu açıklamıştı. ABD'nin yanında diğer devletlerinde fikirlerinin netleşmesini istiyordu. Filistinlilerin İsrail'i tanınmasının uluslararası kamuoyu baskısından kurtaracağını düşünmekteydi. Fakat Liberman'ın partisi (Yisrael el Beiteniu) toprak ve nüfus mübadelesi olmadan bir anlaşmayı desteklemeyeceğini, mültecilerin asla İsrail'e geri dönmeleri gerektiğini öne sürmekteydi. Bu yüzden Liberman'ı çözüm için bir şey yapmamayı tetikleyen önemli etkenlerden biridir. Buna ek olarak Netanyahu 23 Ocak 2014 Davos'ta düzenlenen toplantıda hiç bir yerleşimcinin yerinden ayrılmayacağını vurgulamıştı.²⁹³

Netanyahu'ya göre tek taraflı adım atma fikri İsrail siyasetinde sağcısından solcusuna kadar bütün kesimin benimsediğini açıklamıştı. Zira bu geri çekilme modeli Batı Şeria'dan geri çekilmeyi değil Gazze üzerinden bir geri çekilmeyi kastetmiştir. Çünkü Gazze'den çekilmediği her zaman güvenlik değil tam aksine sorun getirmişti. Netanyahu için iki uluslu bir devleti reddetmek ve İsrail'in çekileceği yerleri İran'ın vekili olacak bir yapıya bırakmamak şeklinde iki temel amaç söz konusuydu. Filistin meselesiyle ilgili müzakere edilmiş bir çözüm ise Filistinlilerle fikir birliği oturmadığından ötürü mümkün gözüküyordu. Netanyahu söylemlerinde iki devletli çözümü istemeyen tarafı kendisi değil Filistin tarafını işaret ediyordu. Ancak Temmuz ayı itibarıyla "Ürdün Nehri'nin batısındaki bölgenin güvenlik kontrolünü bıraktığımız bir durum bir anlaşmaya söz konusu olamaz." diyerek müstakbel Filistin devletinin İsrail'in kontrolünden çıkmayacağını vurgulamıştı.²⁹⁴

Taraflar arasındaki anlaşmazlığı gidermek için ABD Dışişleri Bakanı Kerry son bir çaba olarak 17 Mart 2014'te Abbas'a Washington ziyareti esnasında yeni belge ve çerçeve sunmuştu. Abbas bu çözüme ancak mahkumların serbest bırakılmasıyla sürecin devam edeceğini açıklamıştı. Fakat Netanyahu, Abbas'ın mahkumların serbest bırakılması sonrası görüşmeleri bırakacağını düşünüyordu. ABD, Filistinlilerle iki

---

²⁹³ Barak David, *Netanyahu: I Will Not Uproot A Single Israeli*, Haaretz, 24 Ocak 2014, <https://www.haaretz.com/2014-01-24/ty-article/netanyahu-i-wont-uproot-a-single-israeli/0000017f-e99d-da9b-a1ff-edff52350000>, (Erişim Tarihi: 31.08.2022).

²⁹⁴ Balpınar, *age.*, s.403.

hafta boyunca bir sonuç elde etmeye çalışsa da bir sonuç elde edememişti. İsrail'n bu süreçte 708 evin inşasına da onay vermesi bu çabaları çıkmaza sokmuştu.²⁹⁵

Ortaya çıkan çıkmazda kendine bir pay çıkarmaya çalışan Netanyahu, Kasım ayında “İki Devlet Tek Ülke” adıyla bir proje öne sürmüştü. Buna göre aralarında açık sınırlar olan iki devlet, seyahat ve ikamet özgürlüğü ile bazı konularda ortak hareket edecekti. Yine aynı kapsamda bu iki bağımsız demokrasi 1967 sınırları bağlamında bir bölünmeye tabi olacaklardı. Böylece Filistinliler gettolaşmış olarak hissetmeyecek şekilde bir proje öne atıldı. Ancak İsrail Dışişleri Bakanı Liberman ise karşı tez ortaya koymuştu. Etnik homojenliği elde etmek için sınırların ötelenmesi ve İsrail içindeki İsrail vatandaşı Filistinlilerin vatandaşlıktan çıkarılıymalıydı.²⁹⁶

Netanyahu kendine bir hareket alanı oluşturmak için 2015 yılı Şubat ayında yeni bir kabine oluşturmuştu. Netanyahu, yeni kabine kurulmadan önce kendi yönetimi altında bağımsız bir Filistin devleti kurulmayacağını söylerken, kabineyi oluşturduktan sonra kendi tasvirindeki iki devletli çözümü anlatmaya devam etti. Netanyahu bu dönemde de “geri çekilme yok”, “taviz yok” ilkelerini korumuştur. İki devletli çözüme karşı çıkan sağ partilerin koalisyonunda oluşu Filistinlilerin tüm haklarını inkar eden, Yahudi karakterini koruyan ve ön plana çıkaran bir anlayışa sahiptiler. Ayrıca İsrail toplumunun %75'i barış ve güvenliğe ilişkin konularda son sözün Yahudi çoğunluğa ait olmasını savunuyordu.²⁹⁷

10 Kasım 2015'te ABD Başkanı Barack Obama ile görüşen Netanyahu, barıştan yana ümitlerini kaybetmediklerini altını çizerek İsrail'i tanıyan silahsızlandırılmış bir Filistin devleti beklentisinde olduklarını belirtti. Netanyahu bir Filistin devletini desteklemekle birlikte mevcut durumu ve artan şiddet olaylarını gerekçe göstererek İsrail'in Batı Şeria'yı kontrol etmesi ve Gazze'deki mevcut durumu koruması gerektiğini ileri sürerek iki devletli çözümde somut adımlar atmıyordu. İlaveten İsrail'in geleceğini etkileyecek Yahudi olmayan vatandaşların eşit oy hakkına sahip olmamaları gerektiğini düşünüyordu. Netanyahu'nun bu yaklaşımı ucu açık bir işgal apartheid²⁹⁸ olarak görülmüştür.²⁹⁹

---

²⁹⁵ Balpınar, *age.*,s.404.

²⁹⁶ Stuart Winer, *Lieberman Defends His Population Transfer Plan*, Times of Israel, 8 Ocak 2014, <https://www.timesofisrael.com/liberman-defends-his-population-transfer-plan/>, (Erişim Tarihi: 02.09.2022).

²⁹⁷ Balpınar, *age.*,s.408.

²⁹⁸ Apartheid: Apartheid kelimesi Afrikanca "Ayrılık" anlamına gelmektedir.

²⁹⁹ Andrew Arato, *Moving Beyond The One-State Debate*, Tikken, Cilt 30, Sayı 4, 2015, s.31.

2016 yılına gelindiğinde ise iki devletli çözümün değil de tek taraflı çözüm kendini göstermeye başlamıştı. İsrail Ocak ayında yeniden Batı Şeria ve Doğu Kudüs'te yeni yerleşim yerlerinin olmasının onayını vermişti. İki taraf arasındaki çözüm olanaksız hale gelmişti. Netanyahu 10 Şubat 2016'da Knesset'te yaptığı konuşmada, Filistinliler İsrail'i tanımadığı ve silahsızlanmayı kabul etmediği sürece Filistinlilerle bir anlaşmayı kabul etmeyeceğini açıklamıştı. Mevcut durumda iki devletli bir çözümün mümkün olmadığını ifade etmişti. İsrail toplumu ise bu çözümsüzlüğe tepki göstermemiş, hükümeti zorlamamışlardır.³⁰⁰

2017 yılına gelindiğinde İsrail-Filistin arasındaki sorunun çözümüne yönelik olarak 2014 yılından beri taraflar resmi olarak bir araya gelmemiş durumdaydılar. Bu sırada ise Donald Trump ABD başkanı olarak seçilmişti. 20 Ocak 2017'de göreve başlayan Donald Trump, Obama'nın aksine bir tutum sergileyerek yerleşim yerlerinin durdurulmamasını istemişti. Yeni ABD Yönetimi İsrail'in uyguladığı politikayla aynı söylem ve eylem içerisinde hareket etmişti. Netanyahu ABD ziyareti öncesinde iki devletli çözümü yinelerken Filistin Yönetimini ise suçlayarak barıştan yana olmadıklarını ifade etmiştir.³⁰¹

Netanyahu ABD ile görüşmelerde Filistin'in İsrail'i tanımasını, Batı Şeria'nın kontrolünün elinde tutmaya devam etmesi gerektiğini açıklamıştır. Ayrıca ABD Başkanı Donald Trump, İslam dünyasından gelen tüm tepkilere karşın Kudüs'ü İsrail'in resmi başkenti olarak tanınması ve ABD büyükelçiliğini Kudüs'e taşıyacağını açıklaması üzerine gecikmiş karar olarak nitelendirmişti.³⁰²

Netanyahu bu öne sürdüğü şartlar haricinde kurulacak Filistin devletinin hayal ve fanteziden ibaret olacağını, bir başka İslami terör devleti yaratacağını ifade etti. Netanyahu'nun bu açıklamasına uyumlu olacak şekilde Trump'ta silahsızlanmış bir Filistin devletinin olması gerektiğini savunmuştu. Trump'tan beklediği desteği alan Netanyahu MSNC'den Greta Van Susteren'e verdiği röportajda; barış için Filistinlilerin İsrail'i yok etme fikirlerinden ve fantezilerinden vazgeçmeleri gerektiğini söyledi ve İsrail'in Ürdün Nehri'nin batısının kontrolünü vermek istemediğini ifade

---

³⁰⁰ Balpınar, *age.*, s.412-413.

³⁰¹ Mazal Mualem, *Israelis Support Netanyahu, But Also Two-State Solution*, Al-Monitor, 30 Mayıs 2017, <https://www.al-monitor.com/originals/2017/05/israel-palestinians-two-state-solution-benjamin-netanyahu.html>, (Erişim Tarihi: 03.09.2022).

³⁰² BBC News, *ABD Başkanı Donald Trump, Kudüs'ü İsrail'in Başkenti Olarak Tanıyacağını Açıkladı*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42258773>, (Erişim Tarihi: 05.08.2022).

etmiştir. 2017 yılı itibariyle hem Netayahu hükümeti hem de önemli sayıda İsraili açıkça Filistin devleti fikrini sona erdirmeye çalışmışlardır.³⁰³

2018 yılına gelindiğinde Netanyahu haftalık olağan kabine toplantısında yaptığı konuşmada Filistin ile İsrail yönetimi arasında 1995'te imzalanan "İkinci Oslo Anlaşması"nın ardından birçok Filistinlinin aile birleşimi sayesinde İsrail'e geldiğini belirten Netanyahu, bu yasa aile birleşim anlaşmasının istismar edilmesini ve Filistinlilerin İsrail'e kontrolsüz girişini engelleneceğini açıklamıştı. Netanyahu bunun üzerine Yahudi devlet yasası kanunu çıkarmaya hazırlanmıştı. Bu yasaya karşı çıkan ve başkent Tel Aviv'de İsraililerin de destek verdiği on binlerce kişinin katılımıyla Dürzi Arapların yanı sıra İsrail ordusunda görev alan diğer azınlıkların protesto etmesi üzerine Netanyahu, Dürziler ile İsrail toplumu arasında "derin" bir bağ olduğunu, bu bağın korunması ve güçlendirilmesi için özel bir bakanlık komitesi kurulacağını belirtmişti.

304

Netanyahu 2019 yılında yeniden tecrit politikasını hayata geçirmişti. Gazze Şeridine yaptığı yeni operasyonu özetlerken, "*Güvenlik politikamız hiç değişmedi, bir zerre bile değişmedi operasyon hedefine tam olarak ulaşıldı*" dedi. Modern savaş doktrininin babalarından biri olan Prusyalı General Carl Von Clausewitz'in söylediği: "*Savaş, politikanın başka araçlarla sürdürülmesinden başka bir şey değildir.*" düşüncesini Netanyahu sahada uygulayıcısı olmuştu. Netanyahu'nun hem ulusal güvenlik hem de kişisel güvenlik konusundaki politikası şimdiye kadar tek kelimeyle özetlenebilir oda "hayatta kalma"dır. Başbakan, amacını ilerletmek için, Yahudi halkının Roma İmparatorluğu günlerinden aşına olduğu "böl ve yönet" taktiğini kullanmıştır.³⁰⁵

Netanyahu'nun son dönemde Filistin'e karşı politikası daha da sertleşmişti. Bunun en önemli etkisi ise ABD Yönetiminin Netanyahu'nun yanında yer almasıydı. Netanyahu'nun İsrail Hayom'a verdiği röpotajda Batı Şeria'nın bazı bölgelerinin ilhakını tartışmaya açmıştı. Netanyahu, Filistinliler İsrail güvenlik kontrolünü kabul ederse bir Filistin devletini kabul edeceğini ve ilhak edilen topraklarda yaşayan

---

³⁰³ Balpınar, *age.*, s.416-418.

³⁰⁴ İsmail Çıtak, *Netanyahu: Yeni Yasa Filistinlilerin İsrail'e Dönüşünü Engellemeye Yardımcı Olacak*, 5 Haziran 2018, <https://tr.euronews.com/2018/08/05/netanyahu-yeni-yasa-filistinlilerin-israil-e-donusunu-engellemeye-yardimci-olacak>, (Erişim Tarihi: 05.09.2022).

³⁰⁵ Akiva Eldar, *Netanyahu's 'Divide and Rule' Policy Against Palestinians*, 15 Kasım 2019, <https://www.al-monitor.com/originals/2019/11/israel-palestinians-hamas-islamic-jihad-fatah-netanyahu.html>, (Erişim Tarihi: 06.09.2022).

Filistinlilerin İsrail vatandaşlığı olmayacağını söylemişti. “Her alanda güvenliği kontrol ettiğimizi kabul etmeleri gerekiyor. Tüm bunlara rıza gösterirlerse, kendilerine ait bir varlığa sahip olacaklar” dedi.³⁰⁶

2020 yılına gelindiğinde Donald Trump’ın damadı olan Jared Kushner öncülüğünde Beyaz Saray’da İsrail ve Birleşik Arap Emirlikleri bir araya gelmişti. Özellikle İsrail’in Arap ülkelerince tanınmak istiyordu. Çünkü İsrail’i Arapların tanınması demek uluslararası meşruiyetini pekiştirmek olacaktı. Bunun üzerine 15 Eylül’de Birleşik Arap Emirlikleri ile İsrail İbrahim Anlaşmalarını imzalamıştı. Bu anlaşmada Arap devletleri Kudüs’te Filistin sorunu çözülene kadar Büyükelçilik bulundurmayacaklarının taahhüt etti. Anlaşmayla beraber Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır’dan (1979) ve Ürdün’den (1994) sonra İsrail ile barış anlaşması yapan üçüncü Arap devleti olmuştur. Körfez ülkeleri arasında İsrail ile anlaşan ilk ülkedir. Donald Trump, Orta Doğu’da en çok ilişki kurdukları iki ülkenin anlaşma yapmasından memnun olduğunu, anlaşmanın Orta Doğu için önemli olduğunu söylemiştir. Filistin hükûmeti anlaşmanın hemen ardından tepki olarak Birleşik Arap Emirlikleri büyükelçisini geri çağırdı ve İsrail ilhak planını askıya almadığını duyurdu. Hamas ise İbrahim anlaşmasını Filistinlilerin sırtına saplanan bıçak olarak nitelendirdi.³⁰⁷

Netanyahu, 12 yıllık kesintisiz döneminde İsrail’i ve Ortadoğu’yu derinden şekillendirmiştir. Ülkenin askeri kapasitesinin ve bölgenin zengin Arap devletleriyle işbirliğini arttırmıştır. Ancak birkaç yıldır İsrail siyasetine verilen küresel desteğin azalmasında ve Filistinlilerin koşullarının kötüleşmesinde Netanyahu iktidarını sarsmıştır. 23 Mart 2021 erken yapılan seçimlerde %24 oy olan Likud hükümeti kuracak çoğunluğu yine sağlayamamış, iki yıl içinde dördüncü seçim gerçekleşmişti. Liberal parti Yesh Atid lideri Yair Lapid ve din merkezli Mavi Beyazlar partisi lideri Naftali Bennet 2 Haziran 2021’de rotasyon

---

³⁰⁶ Al- Monitor, *Netanyahu Says Palestinians Must ‘Consent’ to Israeli Security Control*, 28 Mayıs 2020, <https://www.al-monitor.com/originals/2020/05/netanyahu-interview-annexation-west-bank-israel.html>, (Erişim Tarihi:06.09.2020).

³⁰⁷ Maha El- Dahan ve Jeffrey Heller, *Israel, UAE to Normalize Relations in Shift in Mideast Politics; West Bank Annexations on Hold*, Reuters, 13 Ağustos 2020, <https://www.reuters.com/article/us-israel-emirates-trump/with-trumps-help-israel-and-the-united-arab-emirates-reach-historic-deal-to-normalize-relations-idUSKCN25926W>, (Erişim Tarihi: 06.09.2022).

hükümeti kurduklarını açıkladılar. Netanyahu'nun kesintisiz 12 yıllık Başbakanlık dönemi de sona ermiştir.³⁰⁸

Netanyahu döneminde İsraililer açısından iki taraf arasındaki meselenin algılanma biçimi değişmiş dinsel tarafı ağır basmıştı. Din-Kimlik-Güvenlik ilişkilendirmeleri Filistin meselesine yönelik politikalarını belirlemişti. Dini temaların ön plana çıkması bir yandan Büyük İsrail düşününün canlanabileceğini ve Yahudi kimliğini son dönemde daha belirgin hale getirmiştir. Netanyahu iki devletli çözümü sadece uluslararası baskıyı azaltmak için desteklemiş sahada farklı politikalar yürütmüştür. Geçici çözümü Filistinlilerle en iyi yöntem olarak görmüş fakat sorunun nihai çözümünü ertelemiştir.³⁰⁹

---

³⁰⁸ Euro News, *Israel Swears in New Coalition Government Ending Netanyahu's Long Rule*, 04 Ekim 2021, <https://www.euronews.com/2021/06/13/israel-swears-in-new-coalition-government-ending-netanyahu-s-long-rule>, (Erişim Tarihi: 07.09.2022).

³⁰⁹ Daren Whiteside, *50 Years After The Six- Day War, Is The Two –State Solution Dead?*, The World Press, 4 Haziran 2017, <https://theworld.org/stories/2017-06-04/50-years-after-six-day-war-two-state-solution-dead>, (Erişim Tarihi: 17.08.2022).

SONUÇ

Fransız ihtilali ile başlayan Milliyetçilik akımı, Avrupa’da anti-semitizmin artmasına neden olmuştu. Modern çağ ile ulus-devlet bilincinin artması ve Yahudiler açısından ciddi bir soru işareti haline gelmişti. Bu da Yahudilerin, Fransızlar ve İngilizler gibi bir ulus devleti olur mu? Sorusunu akıllarda doğurmuştu. Kimi Yahudiler için Yahudilik sadece bir din kimileri için ise Yahudilik sadece bir din değil asimilasyona karşı milliyetçiliğin ana unsuru olarak görülmüştür. Bu düşüncelerin olgunlaşması ise Viyanalı bir gazeteci Theodor Herzl tarafından “Siyonist Hareket” ile ortaya çıkmıştı.

İsrail devletinin tohumlarının ekilmesi ise 1897’de Basel kentinde toplanan Milliyetçi Yahudilerin, Rotchild’in de mali desteği sonucunda oluşmuştur. 1917’de Balfour Deklarasyonu yayınlamasıyla İsrail Devleti’nin kurulmasının önü açılmıştı. I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin mağlup olması sonucunda Filistin toprakları İngiliz Mandası olmuştu. 1880’li yıllardan İkinci Dünya savaşına kadar olan dönemde Yahudilerin Filistin topraklarına göç etmeleri, bölgede Yahudi nüfusunu arttırmıştır.

1948’de İsrail devleti’nin kurulması ile Arap-İsrail savaşı başlamıştı. Araplar için İsrail’i, hemen yutulacak bir devlet olarak görmüşler fakat yanılmışlardır. 1978’e kadar bu mesele Arap-İsrail çatışması üzerine devam etmiş 1978 Camp David anlaşması ile Arap-İsrail çatışması Filistin meselesine dönüşmüştür. İsrail devleti öncesi ve sonrasında Yahudilerin bölgede homojen bir ulus devleti kurma çabaları ve yıllarca süren çatışma meselenin çözümsüzlüğüne neden olmuştu. Fakat homojen bir ulus kurma noktasında bölgedeki Filistinlilerin hangi kimlik üzerinden yaşayacakları tartışma noktası olmuştur. Ortaya çıkan yaklaşım sonucunda İsrail devleti, egemenlik sınırlarını kültürel sınırlara ulaştırmayı ilke edinerek politikalarını geliştirmiştir. İsrail kültürel, dini ve tarihi Filistin topraklarını elinde tutmaya çalışmış, bölgeye Yahudi ruhunu inşa etmeyi esas almıştır. Bunun sonucunda Yahudiler hem askeri hem siyasi hem de kültürel olarak Filistin’e karşı üstün gelmenin peşindedir.

Bölgede yaşanan huzursuzluk ve güvensizlik iki toplum arasında büyük bir şekilde kutuplaşmaya neden olmuş iki devletli çözümden başka bir çözüm imkansız hale gelmişti. Bunun farkına varan politikacılar iki devletli çözüm arayışına girmişlerdir. İsrail’deki sol partiler daha yumuşak bir politika yürütürken sağ muhafazakâr partiler ise iç kamuoyunu gözeterek daha sert şekilde politikalarını yürütmüşlerdir. Siyasi olarak bu mesele iç politikayı da derinden etkilemiştir. Özellikle

İntifadanın yaşanması her iki toplumda da öfkeye neden olmuş ve sağ partilere sempati artmıştır.

Eşitliği esas alan tek devletli çözüme sıcak bakmayan İsrail toplumu ve siyasetçiler İsrail'in ulus devlet ilkesine, demografisine zarar vereceğinden eşitliği esas alan iki devletli çözüm istememişlerdir. Ayrıca iki toplumun eşit şekilde birlikte yaşaması durumunda direniş, boykot ve grev hakkını doğuracağından dolayı İsrail için yıkıcı bir güvenlik tehdidine dönüşebilirdi. İsrail'in coğrafyayı kontrol etmek istemesi ama birlikte yaşamayı istememesi çözümsüzlüğü derinleştirmiştir. İsrail'in daha geniş topraklara sahip olma isteği ve kendi çıkarları doğrultusunda kazan kazan üzerine politika yürütmesi barış sürecine büyük zararlar vermiştir. Dolayısıyla bu politikaları yürütmesi neticesinde iki devletli çözüm seçeneği olası değildir. Filistinlileri ayırarak başka devletin kurulması gerçekçidir fakat İsrail'in güvenlik hassasiyeti ve yerleşimcilere karşı göz yumması çözümü kangren hale getirmektedir.

İsrail Devleti'nin mümkün olduğunca geniş topraklar üzerinden Yahudi karakterini sahaya koymak istemiş Filistinlilere daha az toprak parçası vererek kendi içinde bağımsız dışarıda bağımlı Filistin devleti yaratmak istemiştir. İsrail'deki politikacılar da Filistin'in toprak paylaşımını din ve kültürü belli bir zemine oturtarak politika yürütmüşlerdir. Bunun sonucunda İsrail, Filistinlilerden şartsız koşulsuz İsrail'in tanınmasını istemektedirler. Filistinliler ise böyle bir şartı kabul etmemişler 1967 sınırlarını kabul etmektedir. Bu yüzden süreç her zaman meşruiyet ve ahlakilik yönünden sınıfta kalmıştır. İsrail'in iç dinamiklerine göre Filistinliler İsrail'i tanımadığı sürece asla bir Filistin devleti olmayacaktır.

İsrail, Oslo süreci öncesi ve sonrasında yerleşimler konusunda taviz vermeye hiçbir zaman yanaşmaması ve askeri temelli güvenlik politikası çözüme katkı sağlamamıştır. Bu olumsuz koşulların bertaraf edilebilmesi için her iki tarafta da barışa inananların sayısının artması gerekmektedir. Bununla gerçekleşmesi için Yahudi halkının hayati çıkarlarından taviz verilmediği ortaya konarak garantör olunmasına bağlıdır. Çözümün gerçekleşmesi için İsraili politikacılar, Yahudi halkındaki bu endişeleri gidermelidir. Ayrıca askeri güç ile tavizler dengelenirse gerçek bir Filistin devletinden bahsedebiliriz.

İsraili liderlerin çıkmaza girdikleri bir diğer husus ise İsrail'in kurucu değerlerini ön planda tutmalarıdır. Bu sebeple meseleye akli ve vicdanı bir kenara bırakarak yaklaşmışlardır. Süreç bulanık hale gelmiştir. Bu meselede yaşanacak

herhangi bir çatışma, düşmanlığı daha da besleyerek diğerine taviz vermeyi zorlaştırmıştır. Bu yüzden taviz olmadan bir barış da mümkün olmayacaktır.

Sonuç olarak İsrail müzakere sürecini her dönem farklı iktidarlar yönetse de devam ettirmeye çalışmıştır. Siyaset yapıcılar ideolojik bakış açılarını değiştirmedikleri sürece Filistin meselesinin çözümü gerçekten zordur. Ayrıca oldubitti ile yapılan çözüm önerilerinin başarılı olma olasılığı yoktur. Çözümün gerçekleşmesi eşitlik, iş birliği üzerine, birbirlerinin bağımsızlığına, onuruna ve başarısına odaklanırlarsa sürdürülebilir bir barış mümkün olacaktır. Ancak İsrail, önleyici tedbirler ve güvenlik kompleksini bırakmadığı sürece tam manasıyla bir barış mümkün değildir.

İsraili politikacılar, Filistinlilerle ne zaman empâti kurarsa gerçek anlamda bir Filistin devleti mümkün olacaktır. Yahudi devleti üzerine ideolojik direnç kırılmadığı sürece İsrail devletinin barış içinde geleceğini öngörmek olası değildir. Geçmişteki tecrübeler dikkate alınarak karşı tarafın da bakış açısı, beklentisi ve hakları dikkate alınarak adaletli şekilde çözüme kavuşturulmalıdır. Çalışmada elde edilen bulgular ışığında ideolojik yaklaşımları farklı da olsa İsraili siyasetçilerin Filistin meselesine yönelik tutumlarının ve çözümlerinin İsrail için kazan kazan mantığında olduğu söylenebilir. Ne zaman ki “güçlü olan haklı olur” ilkesi ortadan kaldırılır ve her iki tarafta birbirine taviz verirse gerçek bir barıştan söz edilebilir.

KAYNAKÇA

- Adıyev, H. (2022). *Arap-İsrail Sorunu: Avrupa Birliğinin Tutumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Ağdemir, A. (2014). Liderler ve İsrail'in Arap Devletlerine Yönelik Dış Politikası, *Bilge Strateji Dergisi*, Cilt 6, Sayı 11.
- Aljazeera News. (2010), Netanyahu: US easily manipulated, <https://www.aljazeera.com/news/2010/7/18/Netanyahu-us-easily-manipulated>, (Erişim Tarihi: 08.02.2022).
- Âmin, S. (2006). Ali El Kenz, Avrupa ve Arap Dünyası, (Çev: Kemal Ülker), Versus Kitap, İstanbul.
- Armaoğlu, F. (1991). “*Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*”, İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Arato, A. (2015). Moving Beyond The One-State Debate, *Tikkun*, Cilt 30, Sayı 4.
- Aronoff, Myron J. (2009). “Camp David Rashomon: Contested Interpretations Of The Israel/Palestine Peace Process.” *The Academy Of Political Science*, Cilt 124, No 1.
- Aronoff, Yael S. (2010). From Warfare To Withdrawal: The Legacy Of Ariel Sharon, *Israel Studies*, Cilt 15, No 2.
- Arı, T. (2004). Geçmişten Günümüze Ortadoğu Tarihi, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arı, T. (2007). Filistin’de Kalıcı Barış Mümkün Mü? *Akademik Ortadoğu Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1.
- Arı, T. (1999). ABD-İsrail İlişkileri Ortadoğu Barış Süreci, *Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 1999.
- Aydın, Mehmet K. (2019). *Türkiye Ekseninde Ortadoğu (1918-1991)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2019.
- Ayoob, M. (1981). Defusing The Middle East Time- Bomb: A State For The Palestinians, *The World Today*, Cilt 37, No 9, 1981.
- Balpınar, Z. (2019). *İsrail Perspektifinden İki Devletli Çözüm*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019.
- Balpınar, Z. (2017). İsrail’in Devlet Kurgusu Güvenli Bir Yahudi Yurdu Mu? Yoksa Güvenlikçi Bir Yahudi Devleti Mi? *Güvenlik Stratejileri*, Cilt 13, Sayı 26, 2017.

- Balpmar, Z. (2013). İsrail'in Güç Kullanımı Esaslı Güvenlik Anlayışının Thomas Hobbes'un "Doğa Hali" Kavramıyla Analizi, *Güvenlik Stratejileri*, Cilt 9, Sayı 17, 2013.
- Balpmar, Z. (2011). *İsrail-Filistin Çatışması: İsrail'in Filistinlere Yönelik Güvenlik Politikasında Devamlılık ve Değişim (1948-2008)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2011.
- Bayraktar, B. (2018). *Oslo Barış Süreci*, Küre Yayınları, İstanbul, 2018.
- Bar, Y.- Siman-T. (2003). The Road Map: Toward A Resolution Of The Israeli-Palestinian Conflict, *The Swiss Center For Conflict Research*, Cilt 10, No 2, 2003.
- Bart, M. (2003). West Bank Security Fence: Background & Overview, Jewish Virtual Library, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/background-and-overview-of-israel-s-security-fence>, (Erişim Tarihi: 15.02.2022).
- Baş, A. (2019). Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri (1948-1991), *İsrailiyat: Yahudi Çalışmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, 2019.
- BBC News, ABD Başkanı Donald Trump, Kudüs'ü İsrail'in Başkenti Olarak Tanıyacağını Açıkladı, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42258773>, (Erişim Tarihi: 05.09.2022).
- BBC News. (2017). Al-Aqsa Intifada Timeline, 29 Eylül 2004, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3677206.stm, (Erişim Tarihi: 03.02.2022).
- Benn, A. (2012). *The Prime Minister Who Spied On Me*, Haretz News, <https://web.archive.org/web/20150402232402/http://www.haaretz.com/news/national/yitzhak-shamir-the-prime-minister-who-spied-on-me-1.448060>, (Erişim Tarihi: 04.10.2021).
- Brownfeld, C. (2003). For More And More Jews Both In Israel And The U.S., The Zionist Dream Dying, Washington Report, <https://www.wrmea.org/003-December/For-More-And-More-Jews-Both-In-Israel-And-The-U.S.-The-Zionist-Dream-Is-Dying.Html>, (Erişim Tarihi: 16.02.2022).
- Carey, R. And Adam S. (2004), Israel Plays With Fire, The Nation, <https://www.thenation.com/article/archive/israel-plays-fire/>, (Erişim Tarihi: 17.02.2022).
- Carter, J. (2012). *Dont Give Up On Mideast Peace*, New York Times, <https://web.archive.org/web/20120415235950/http://www.nytimes.com/2012/04/13/opinion/dont-give-up-on-mideast-peace.html>, (Erişim Tarihi: 04.10.2021).
- Chomsky, N. (1993). *Kader Üçgeni, ABD, İsrail ve Filistinliler*, Çev. Bahadır Sina Sener, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Chery, A. (2003). *The Palestinians In Search Of A Just Peace*, Lynne Reinner Publishers, Boulder,
- Cleveland, L. (2004). *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Mehmet Harmancı), Agora Yayınlar, İstanbul.
- CNN News. (2001). <https://Edition.Cnn.Com/2001/WORLD/Meast/02/06/Mideast.06/>, (Erişim Tarihi: 07.02.2022).
- CNN News. (2009). Obama, Netanyahu Discuss US- Israel Disagreement, <https://edition.cnn.com/2009/POLITICS/05/18/mideast.obama.netanyahu/index.html>, (Erişim Tarihi: 17.08.2022).
- Cook, J. (2014). Two Views Ariel Sharon The Territorial Legacy Of Ariel Sharon, *Washington Report On Middle East Affairs*, <https://Www.Wrmea.Org/014-March-April/Two-Views-Ariel-Sharon-1928-2014.Html>, (Erişim Tarihi: 14.02.2022).
- Coşkun, İ. (2018). İsrail'in Askeri Gücü, *Anka Strateji Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9.
- Çağlayan, S. (2004). *İsrail Sözlüğü*, İletişim Yayınevi, İstanbul.
- Çetin, R. (2022). *İsrail Siyaseti ve Yahudi Solu*, Nobel Yayınları, İstanbul.
- Daban, C. (2018). Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak- İran Savaşı, Kuveyt'in İşgali ve ABD'nin Irak'a Müdahalesi, *Kırşehir Ahi Evran İİBF Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Kırşehir.
- David, B. (2014). *Netanyahu: I Will Not Uproot A Single Israeli*, Haaretz, <https://www.haaretz.com/2014-01-24/ty-article/netanyahu-i-wont-uproot-a-single-israeli/0000017f-e99d-da9b-a1ff-edff52350000>, (Erişim Tarihi: 31.08.2022).
- Dağcı, K. (2016). AB'nin Dış Politikası Açısından Filistin-İsrail Sorununa Temel Yaklaşımı ve Araçları: Deklerasyonlar ve Ekonomik Yardımlar, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10.
- Daoudi, S. (2008). Dajani, Big Dreams/ Small Hopes: A Peace Vision, *Cross Currents*, Cilt 58, Sayı 2.
- Doyran, E. (2006). *Bir Direniş Hareketi Olarak HAMAS*, Elips Yayınları, İstanbul.
- Dror, E. (2007). A Barrier To The Two-State Solution, *Palestine-Israel Journal* <https://pij.org/articles/1071/a-barrier-to-the-twostate-solution>, (Erişim Tarihi: 14.02.2022).

- Dumper, M. (2009). Two State Plus Jerusalem And The Binationalism Debate, *Jerusalem Institute For Palestine Studies*, No 39, <https://www.palestine-studies.org/en/node/202655> , (Erişim Tarihi: 07.01.2022).
- Duran, M. (2021). Filistin Taksim Planı İngiliz Manda İdaresinin Sona Ermesinin Cumhuriyet ve Ulus Gazetelerine Yansımaları, *İsrailiyat*, Cilt 1, Sayı 8.
- Efegil, E. (2013). İsrail'in Dış Politika Belirleyicileri, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9.
- Eker, G. (2005). *İsrail'in Siyasal Sistem Yapısı ve Siyasal Partileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- El-Gannuşi, R. (1988). *Filistin Sorunu ve FKÖ*, (Çev: Lütfullah Bender), Bir Yayıncılık, İstanbul.
- El Hasan, A. (2010). *Is The Two-State Solution Already Dead: A Political and Military History of the Palestinian-Israeli Conflict*, Algora Publishing, Newyork.
- Erdal, B. (2018). Oslo "Peace Process" As Rebuttal Of Palestine Self Determination, *Middle Eastern Studies*, Cilt 10, Sayı 1.
- Erdemir, H. (2011). İsrail Devleti'nin İlanından Önce David Ben Gurion'un Filistin'i Yahudileştirme Politikası, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8.
- Erhan, Ç. (2001). Filistin Barış Süreci Nereye Gidiyor, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 56, Sayı 2.
- Ersoy, T. (2018). İsrailli Olmak: Kolektif Bir Kimlik Geliştirmenin Zorlukları, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergileri*, Cilt 5, Sayı 1.
- Euro News. (2021). Israel Swears in New Coalition Government Ending Netanyahu's Long Rule, <https://www.euronews.com/2021/06/13/israel-swears-in-new-coalition-government-ending-netanyahu-s-long-rule>, (Erişim Tarihi: 07.09.2022).
- Exchange Of Letters Between PM Sharon And President Bush. (2004). Israel Ministry Of Foreign Affairs, <https://www.mfa.gov.il/MFA/Foreignpolicy/Peace/Mfadocuments/Pages/Exchange%20of%20letters%20Sharon-Bush%2014-Apr-2004.aspx>, (Erişim Tarihi: 18.02.2022).
- Freilich, Charles D. (2012). *Zion's Dilemmas: How Israel Makes National Security Policy*, Cornell Universty Press, Ithaca.
- Galili, L. (2007). *Going Strong Among The Druze*, Haretz News, <https://web.archive.org/web/20070123202936/http://www.haaretz.com/hasen/pages/>

ShArtElection.jhtml?itemNo=250560&contrassID=28&subContrassID=4&sbSubContrassID=0, (Erişim Tarihi: 07.10.2021).

Godfrey-Goldstein, A. (2006). Ehud Olmert's "Convergence Plan", <https://electronicintifada.net/content/ehud-olmersts-convergence-plan/5986>, (Erişim Tarihi: 14.08.2022).

Gurion, D. (1963). *Israel: Years Of Challenge*, Rinehart And Winston, New York, 1963.

Hamzaoglu, H. (2020). Tarihsel Kùltürel ve Sosyal Bağların Güncel Rusya -İsrail Gelişimine Etkisi, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2020.

Haretz News. (2007). <https://web.archive.org/web/20140311113557/http://www.haaretz.com/weekend/magazine/eud-barak-ltd-1.221318>, (Erişim Tarihi: 04.10.2021).

Heller, Mark, A. (1983). *A Palestine State: The Implication For Israel*, Harvard University Press, Massachusetts.

Herzl, T. (2018). *Yahudi Devleti*, (Çev: Hakan Başak), Sümer Yayınevi, İstanbul.

Hollstein, W. (1975). *Filistin Sorunu*, (Çev. Cemal A. Ertuğ), Yücel Yayınları, İstanbul.

Hourani, A. (2005). *Arap Halkları Tarihi*, (Çev: Yavuz Alogan), İletişim Yayınları, İstanbul.

Ilan, P. and Paul S. (2007). Israeli Neo-Revisionism And American Neoconservatism: The Unexplored Parallels, *Middle East Journal*, Cilt 61, No.1.

Internet Archive. (1975). *Interim Agreement Between Israel and Egypt*, https://web.archive.org/web/20140809000026/http://www.knesset.gov.il/process/docs/egypt_interim_eng.htm, (Erişim Tarihi: 02.10.2021).

Israel's Response to The Roadmap. (2003). Israel Ministry of Foreign Affairs, <https://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/mfadocuments/pages/israel%20response%20to%20the%20roadmap%2025-may-2003.aspx>, (Erişim Tarihi: 15.02.2022).

Israel's Disengagement Plan: Selected Documents, Israel Ministry Of Foreign, <https://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/israeli%20disengagement%20plan%2020-Jan-2005.aspx#Doc9>, (Erişim Tarihi: 17.02.2022).

İbrahim E. (2006). *A Study Multilateral Diplomacy: The Madrid Conference (1991) And After*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University Of Leciester, Leciester.

İsrail Siyasetini Anlama Klavuzu http://file.setav.org/Files/Pdf/20130125150650_israil-siyasetini-anlama-kilavuzu_son.pdf, (Erişim Tarihi: 2.09.2021).

- Yurdakul, S. (2018). İsrail'deki Yahudi Toplum Yapısı, İnsani Sosyal Araştırmalar Merkezi, https://insamer.com/tr/israildeki-yahudi-toplum-yapisi-dindarlik-analizi_1859.html, (Erişim Tarihi: 30.04.2022).
- İsrail Toprağı ve Halkı. (1971). *İsrail Elçiliği Basın Büroları*.
- Johnson, P. (2000). *Yahudi Tarihi*, (Çev. Filiz Orman), Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, E. (2005). The Jewish Radical Right: Revisionist Zionism And Its Ideological Legacy, *The University Of Wisconsin Press*,
- Kasım, K. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İsrail-ABD İlişkileri, Avrasya Dosyası Raporu, <https://www.21yyte.org/assets/uploads/files/121-138%20kamer%20kasim.PDF>, (Erişim Tarihi: 9.08.2022).
- Kaya, E. (2010). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yeni Dönem, *Bilge Stratejisi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2.
- Khaled, A. (2002). *How The War Began*, <http://www.mafhoum.com/press3/111P55.htm>, (Erişim Tarihi: 04.10.2021).
- Kelman, C. (1978). "Israelis And Palestinians: Psychological Prerequisites For Mutual Acceptance, *International Security*, Cilt 3, No 1.
- Kocabaş, S. (1987). *Vaat Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, Vatan Yayınları, İstanbul.
- Koğ, Y. (2021). Türkiye İsrail İlişkileri (1990-2000), *Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi*, Sayı 12.
- Kılıoğlu, M. (2021). 1956 Süveyş Krizi ve Ortadoğu'ya Etkisi, *Vakıvîvis Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2.
- Kızıloğlu, S. (2012). İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1.
- Lazaroff, T. (2014). The Jerusalem Post. <https://www.jpost.com/opinion/op-ed-contributors/sharon-the-life-of-a-lion-337867>, (Erişim Tarihi: 04.10.2021).
- Lesek, M. (1982). İsrail'de İdeolojik ve Toplumsal Çatışmalar, *Sakira Hudeşt Dergisi*, Sayı 7.
- Levy, D. (2005). From Geneva To Gaza: Implimenting The Endgame Strategy Of The Geneva Initiative, *Harward International Review*, Cilt 27, No 3.

- Littel, R. (1988). *Bir Politikacıyla Söyleyişi: Şimon Peres*, (Çev: Nihan Önel), Milliyet Yayınları, Paris.
- Lucaks, Y.(1992). *The Palestinians Conflict: A Documentary Record*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Mansfield, P. (2012). *Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsav), Say Yayınları, İstanbul.
- Meir, A. (2008). Reconciling The Arab Initiative with Israel's Core Requirements For Peace, <https://Americandiplomacy.Web.Unc.Edu/2008/07/Reconciling-The-Arab-İnitiative-With-İsraels-Core-Requirements-For-Peace/>, (Erişim Tarihi: 01.02.2022).
- Morris, B. (2002). Camp David and After An Axchange İnterview With Ehud Barak, <https://www.nybooks.com/articles/2002/06/13/camp-david-and-after-an-exchange-1-an-interview-wi/>, (Erişim Tarihi: 28.01.2022).
- Morris, B. (1987). *The Birth Of The Palestinian Refuge Problem 1947-1949*, Cambridge University Press.
- Mualem, M. (2017). Israelis Support Netanyahu, But Also Two-State Solution, Al-Monitor, <https://www.al-monitor.com/originals/2017/05/israel-palestinians-two-state-solution-benjamin-netanyahu.html>, (Erişim Tarihi: 03.09.2022).
- Natasha, M. ve Barak D. (2009). U.S. Reiterates 2-state Solution After Lieberman Remarks, Haretz, <https://www.haaretz.com/2009-04-07/ty-article/u-s-reiterates-2-state-solution-after-lieberman-remarks/0000017f-e5af-da9b-a1ff-edef13600000>, (Erişim Tarihi: 17.08.2022).
- Netanyahu, B. (2019). An Israeli Model For Peace With The Palestinians, Jewish Virtual Library, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/a-model-for-peace-with-the-palestinians>, (Erişim Tarihi: 09.11 2021).
- Netanyahu, B. (2019). <https://www.britannica.com/biography/benjamin-netanyahu>, (Erişim Tarihi: 04.10.2021).
- Netanyahu, B. (1993). *A Place Among The Nations: Israel And The World*, Bantam Books, New York.
- Kemiksiz, N. (2018). Arap-İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları, *Journal Of Awareness*, cilt 3, Sayı 3.
- OECD Economic Outlook. (2022). https://www.oecd-ilibrary.org/sites/62d0ca31-en/1/3/2/25/index.html?itemId=/content/publication/62d0ca31-en&_csp_ =0cf9a35c204747c5f82f56787b31b42b&itemIGO=oecd&itemContentType=book, (Erişim Tarihi: 05.10.2022).

- Oruç, H. (2021). *ABD'nin Koşulsuz İsrail Desteğinde Sona Mı Gelindi?*, Kriter Haber, <https://kriterdergi.com/dis-politika/abdnin-kosulsuz-israil-desteginde-sona-mi-gelindi>, (Erişim Tarihi: 17.09.2021) .
- Öke, M. (2002). *Siyonizm'den Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu*, Ufuk Kitapevi, İstanbul.
- Örücü, S. (2018). Yahudi Diasporası'nın Filistin'e Göçü ve İsrail Devleti'nin Kuruluşu, *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2.
- Özkoç, Ö. (2011). Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı 63, Cilt 3.
- Öztürkler, H. (2011). İsrail Ekonomisinin Genel Özellikleri, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 3, Sayı 36.
- Pappe, I. (2007). *Modern Filistin Tarihi*, (Çev. Nuri Pilümer), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Peretz, D. (1983). *The Government And Politics Of Israel*, Westview Press, Colorado.
- Peres, S. (2016). Jewish Virtual Library, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/shimon-peres>, (Erişim Tarihi: 04.10.2021).
- Peretz, D. And Gideon D. (2003). Knesset Election 2003: Why Likud Failed Regained Its Political Domination And Labor Continued To Fade Out, *Middle East Journal*, Cilt 57, No 4.
- Philo, G. And Mike B. (2006). *More Bad News From Israel*, Glasgow Universty Media Group, London.
- Pressman, J. (2003). Vision İn Collision What Happened at Camp David and Taba? *International Security*, Cilt 28, Sayı 2.
- Rabinovich, I. (2004). *Waging Peace: Israel And Arabs 1948-2003*, Updated And Revised Edition.
- Remarks by President Obama in Adress to the United Nations General Assembly. (2011). The White House Office of The Press Secretary, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/09/21/remarks-president-obama-address-united-nations-general-assembly>, (Erişim Tarihi: 17.08.2022).
- Reiche, D. (2002). *The Government And Politics Of The Middle East And North Africa*, Fourth Edition.
- Said, E. (2002). *Yeni Binyılda Filistin*, (Çev: Ahmet Cüneyt), Aram Yayınları, İstanbul, 2002.
- Sander, O. (2000). *Siyasi Tarih (1918–1994)*, İmge Kitabevi, Ankara.

- Serbest, B. (2005). Tarihsel Kökenleriyle İsrail’de Partiler, *Ankara Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 60, Sayı 2.
- Shamir, Y. (1982). The Middle East: Israel Role In A Changing Middle East, 1982, <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/1982-03-01/middle-east-israels-role-changing-middle-east>, (Erişim Tarihi: 15.12 2021).
- Sharon, A. (2005). PM Sharon Addresses The United Nation General Assembly, <https://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/pm%20sharon%20addresses%20the%20un%20general%20assembly%2015-Sep-2005.aspx>, (Erişim Tarihi: 21.02/2022).
- Sherbok, D. (2003). *Judaism: History, Belief, And Practice*, Routledge, Londra.
- Shlaim, A. (1996). The Likud In Power: The Histography Of Revisionist Of Zionism, *Israel Studies*, Cilt 1, No 2.
- Shlaim, A. (1999). *The Iron Wall: Israel And Arab World*, Penguin Yayınevi, Londra.
- Smith, C. (2007). *Palestine And The Israeli Conflict*, St. Martin’s Press, Boston.
- Statement to The Knesset by Prime Minister Meir. (1970). Jewish Virtual Library <https://www.jewishvirtuallibrary.org/statement-to-the-knesset-by-prime-minister-meir-august-4-1970>, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).
- Steinberg, G. (1998). *Peace, Security And Terror In The 1996 Election*, Israel At Polls Edition, Londra, 1998.
- Sultanzada S. (2021). *1948 Arap- İsrail Savaşı: Tarafların Askeri Gücü Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Şahin, M. (2010). ABD-İsrail: Böyle Dost Düşman Başına, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 21.
- Şami, A. (2002). *Din Devleti İsrail*, İlke Yayınevi, İstanbul.
- Şahin, M. (2010). *ABD-İsrail İlişkileri: Böyle Dost Düşman Başına*, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Dergisi, Cilt 2, Sayı 21.
- Tessler, M. (1990). The Intifada And Political Discourse In Israel, *Journal Of Studies*, Cilt 19, No 2, 1990.
- Tetik E. (2020). *Süveyş Krizi’nden Yom Kippur Savaşına Arap-İsrail İlişkileri Bağlamında Türk Dış Politikası, (1956-1973)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

- Tevrat, Yaratılış 32, <https://www.bible.com/tr/bible/170/GEN.32.TCL02>, (Erişim Tarihi: 03.08.2022).
- The Sunday Times Savaş Muhabirleri. (1985). *Yom Kippur1973 Arap İsrail Savaşı*, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul.
- The White House. (2002). President to Meet With Prime Minister Sharon, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/05/20020503-15.html> (Erişim Tarihi: 09.02.2022).
- Thomas, F. (2002). An Intriguing Signal From the Saudi Crown Prince, The New York Times, <https://www.nytimes.com/2002/02/17/opinion/an-intriguing-signal-from-the-saudi-crown-prince.html>, (Erişim Tarihi: 10.02.2021).
- Turan, Ö. (2002). *Düşman Kardeşler Siyonizm, İsrail ve Filistin Direnişi*, Ak-Ka Yayınevleri, İstanbul.
- United Nation, Origins and Evolution of the Palestine Problem, <https://www.un.org/unispal/history2/origins-and-evolution-of-the-palestine-problem/>, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).
- Wanis, J. (2017). *Back Channel Negotiation: Secrecy In The Middle East Peace Process*, Syracuse Universty Press, Syracuse.
- White, B. (2013). Quarterly Update on Conflict and Diplomacy, *Journal of Palestine Studies*, cilt 42, no 4.
- Whiteside, D. (2017). 50 Years After The Six- Day War, Is The Two –State Solution Dead?, The World Press, <https://theworld.org/stories/2017-06-04/50-years-after-six-day-war-two-state-solution-dead>, (Erişim Tarihi: 17.08.2022).
- Winer, S. (2014). Lieberman Defends His Population Transfer Plan, Times of Israel, <https://www.timesofisrael.com/liberman-defends-his-population-transfer-plan/>, (Erişim Tarihi: 02.09.2022).
- Yadak, A. (2014). İsrail Güvenlik Politikası ve Güvenlik Duvarının Filistin Halkına Etkileri, *21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt 3, Sayı 9.
- Yahuda, B. (1997). Attitude Change And Policy Transformation: Yitzhak Rabin And Palestine Question, *Israel Affairs*, Cilt 3, No 3-4.
- Yalçın O. (2021). 1967 Arap-İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekâtı, *Akademik Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 5.

- Yıldırım, Y. (2021). İsrail-Filistin Sorununda İki Devletli Çözüm Arayışları, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt 18, Sayı 41.
- Yılmaz, T. (2009). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Barış Platin Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Yiftachel, O. (2005). Neither Two States Nor One:The Disengagement And “Creeping Apartheid” İn Israel/Palestine, *The Arab World Geographer*, Cilt 8, No 3.
- Yinon, O. (1982). *Kanlı Oded Yinon Planı* ,Çev. Ercan Caner, Khalil Nakhlel, Ankara,.
- Yitzhak, S. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/yitzhak-shamir>, (Erişim Tarihi: 4.10. 2021).
- Yitzhak, R. Jewish Virtual Library <https://www.jewishvirtuallibrary.org/yitzhak-rabin>, (Erişim Tarihi: 4.10.2021).
- Zelnick, R. (2010). Shifting Sands: Why Peace Talks Might Just Works, *World Affairs*, Cilt 173, Sayı 4.
- Zionizm: Socialist Zionizm, Jewish Virtual Library, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/socialist-zionism>, (Erişim Tarihi: 02.09.2021).
- Ziv, G. (2013). Simple Vs Complex Learning Revisited: Israeli Prime Ministers And The Question Of A Palestine State, *Foreign Policy Analysis*, Cilt 9, No 2, Oxford.

ÖZGEÇMİŞ

Ahmet Taha Ulusan ilkokul, ortaokul ve lise eğitimini Ankara'da tamamlamıştır. 2014 yılında Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünü kazanmış 2018 yılında mezun olmuştur. 2019 Yılında Karabük Üniversitesi Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında Yüksek Lisans eğitimini kazanmıştır. İngilizce B2 seviyesi ve İbranice A1 başlangıç seviyesinde iki dil bilmektedir.